

Boravak i borbe Brigade na području Like od kraja decembra 1943. do novembra 1944. godine

Dolazak na područje Gacke doline

Po završetku jednomjesečnih borbi za oslobođenje Vrbovskog, brigada je 29. novembra, po hladnom vremenu, sa dotrajalom odjećom i obućom i lakše obolelim od prehlade, nakon četvorodnevno predaha u toplim domovima Vrbovskog, Gomirja i Ljubošine, prebačena na područje zapadne Like. Tu je trebalo da se oporavi, popuni i pripremi za naredne borbene zadatke. Razmješšana je u Gackoj dolini, po selima Brlog, Kompolje i Drenov Klanac.

Tako je na kraju kalendarske godine, napuštanjem primorsko-goranske matične operativne teritorije i odlaskom u Liku, završena prva, vremenski relativno kratka, ali po zbivanjima burna i dramatična etapa na njenom ratnom putu.

Područje Gacke doline još u proljeće 1943. godine bilo je oslobođeno od talijanskih, ustaško-domobranskih i četničkih jedinica. To je, inače, ekonomski najjači kraj Like, pogotovo u to ratno vrijeme, jer nije preživio stradanja naroda, paljevine i pljačke kao neki drugi krajevi. Tu su postojali dosta dobri uslovi za toliko potreban odmor i oporavak boračkog sastava i pripreme za naredne borbene zadatke.

Već prvih dana po dolasku izvršene su određene kadrovske promjene i popuna starješinskim kadrom, kako bi se, već od prvog dana, pristupilo sistematskom rješavanju brojnih zadataka. Umjesto Martina Dasovića za komandanta brigade postavljen je Bogdan Marmila. Ostali članovi štaba bili su: politički komesar Mića Kosovac Pekić, zamjenik komandanta Dušan Trbović Dude, zamjenik političkog komesara Simo Vučković, operativni oficir Josip Kadak Pepi, obavještajni oficir Marko Drinković, omladinski rukovodilac Ivica Domjan, referent saniteta Mirko Oklobčija, brigadni ljekar Contte Raffaele, intendant Mate Dika, zamjenik intendanta Mile Gostović, i pomoćnik Vjekoslav Rubeša Lojze.

U prištapskim jedinicama: prateća četa - komandir Miloš Đurić i politički komesar Tugomir Grgurić, tehnička četa - Zvonko Margetić Čedo; jedinica veze - komandir Milan Kosanović, politički komesar Bogdan Čiča, zamjenik komandira Joso Stipanović; pionirski vod - komandir Anton Rak; izviđački vod - komandir Stevo Vujnović, i delegat Mirko Cuculić; sanitetski vod - komandir Božo Grkinič.

1. bataljon: komandant Stojan Knežević Cesar, politički komesar Tode Ivošević Catina, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Aleksandar Lenac, operativni oficir Ilija Stokuća, referent saniteta Ivan Lipovac, omladinski rukovodilac Vinko Marušić i intendant bataljona Ilija Maravić;

2. bataljon: komandant Božo Gostović, politički komesar Nikola Ivošević Lazić, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Josip Jelovica, operativni oficir Đuro Vujić i referent saniteta Anton Mažuranić;

3. bataljon: komandant Đuro Ivošević Capajev, politički komesar Anđelko Blažević, zamjenik političkog komesara i sekretar bataljonskog biroa Milan Lučić, zamjenik komandanta Mile Trbović Čošan, i referent saniteta Milka Ivošević;

4. bataljon: komandant Miloš Radović Rajkan, koga je ubrzo zamjenio Franjo Ožbolt, operativni oficir bataljona, politički komesar Srećko Vičić, zamjenik političkog komesara Nikica Kosanović, referent saniteta Marijan Papež i intendant Nikola Maravić.

U toku borbenih dejstava u novembru i decembru 1943. brigada je imala van stroja (poginulih ili ranjenih) 40 boraca i starješina. Daleko veći broj bio je van stroja zbog bolesti, jačih prehlada i iznemoglosti.

Brigada je stigla u Brlog sa oko 650 boraca i starješina. Za vrijeme odmora, 6. januara 1944. godine, popunila je svoje redove sa 200 novih boraca, Istrana. Prema podacima do 29. februara brojno stanje brigade bilo je 828 boraca i starješina, što je i odgovaralo prosječnom brojnom stanju brigade na tom području Hrvatske.

Od naoružanja, pored pušaka, brigada je raspolagala sa 40 puško-mitraljeza, 8 teških mitraljeza i 4 minobacača raspoređena po bataljonima. U pratećoj četi bilo je 4 minobacača i 2 topa 47 mm. Brigadna komora raspolagala je kombinovanim transportom, tovarnim i vučnim, kao i određenim količinama rezervne municije i mina. Tu su, takođe, bili i kuvari, pekari, mesari i ostale zanatlije, osoblje za radionice kao što su: šnajderska, šusterska, potkivačka itd.¹⁶¹

O zdravstvenom stanju ljudstva brigada u tom vremenu, jednom od bitnih činilaca borbene gotovosti jedinica, piše u svom izvještaju referent saniteta brigade, navodeći da se brigada nalazi 11 dana na odmoru u Brlogu i okolini i da se fizičko i kondiciono stanje boraca stalno popravlja. Takođe, da je dobijena jedna količina nove odjeće i obuće i da je stanje u tom pogledu zadovoljavajuće. Hrana je dosta dobra, a pored redovnog snabdijevanja, borci dopunu ishrane dobijaju i po kućama u kojima su razmješteni za konačenje. Dalje se u izvještaju navodi da se higijenska situacija znatno popravila. Borci se redovno peru i mjenjaju veš, čije je pranje preuzela na sebe omladinska organizacija. Izvršeno je sušenje odjeće i čebadi u partizanskim buradima. Ističe se da nije bilo pojave zaraznih bolesti.

Kako se na odmoru i oporavku boravilo punih 12 dana, što je za ratne prilike dosta dugo i, kako su uslovi bili povoljni, od prvog dana

¹⁶¹ S. Tintor, n. dj., Prilozi - tablica br. 5.

¹⁶² S. Tintor, n. dj., prilog br. 5.

se uz maksimalno angažovanje štabova, partijskih i skojevskih rukovodstava i starješina, pristupilo intenzivnoj realizaciji plana i programa vojničke i političke nastave po četama i vodovima, dostavljenih od strane Štaba^ divizije. Potrebno je posebno ukazati da je do konca decembra GŠ NOV i PO Hrvatske izvršio detaljnu analizu tromjesečnih borbi sa njemačkim jedinicama i na osnovu uočenih slabosti izvukao određene pouke, koje su objedinjene u instrukciji dostavljenoj jedinica-ma. Obradene su taktičke postavke kojih bi trebalo da se pridržavaju u borbama protiv njemačkih oklopnih i mehanizovanih jedinica, zavisno, razumljivo, od konkretne situacije. Posebna pažnja bila je posvećena protivtenkovskoj odbrani, borbenom rasporedu jedinica, zarušavanju komunikacija i aktivnim dejstvima. Instrukcija nije imala pretenzije teoretskih uopštavanja, već je starješinama, učesnicima proteklih borbi, bila dobra pomoć kao uopšteno iskustvo za praktičnu primjenu.

Za vrijeme boravka na odmoru, organizovan je kurs za komandire odjeljenja, u čijem radu su bili angažovani i članovi Štaba brigade, dok je u diviziji organizovan kurs za komandire vodova i četa. Iako vremenski kratki, ovi kursevi su bili od izuzetnog značaja za sticanje novih saznanja i izgrađivanje ukupnog odnosa prema starješinskom kadru. Pokazalo se kao izuzetno važno da komandiri odjeljenja osjete da su starješine borcima svoga odjeljenja, što je određivalo i odnos komandira vodova i četa prema njima, kako u borbi tako i van nje.

Brigadni komitet i bataljonski biro, kao i skojevska rukovodstva, bili su neprekidno angažovani u radu partijskih ćelija i skojevskih aktivna po četama. Kritičke analize proteklog perioda obavljene su na partijskim sastancima u tim osnovnim jedinicama političke i vojne organizacione strukture, temeljite i konkretne. Niko nije bio pošteđen, bez obzira na funkciju. Na partijskim sastancima obično je postavljen veliki broj pitanja na dnevni red. Tako je na sastanku jednog bataljonskog biroa, bio postavljen slijedeći dnevni red:

1) osvrt na protekle akcije; 2) vojno-politička nastava sa jedinicama; 3) politička situacija na terenu boravka brigade; 4) kulturno-prosvjetni rad u jedinicama i na terenu; 5) rad SKOJ-a i 6) kritika i samokritika.¹

Ovakav dnevni red proizlazio je iz same ratne problematike, kao i metoda rada partijske organizacije. Bila je praksa da članovi bataljonskog biroa budu konkretno zaduženi za određenu djelatnost, posredno ili neposredno vezanu za njihovu funkciju. Oni bi izneli, ukratko, probleme i svoju ocjenu, kao osnove za diskusiju. Bez obzira na veliki broj pitanja na dnevnom redu, sastanci su uglavnom bili kratki i održavali su se u večernjim satima. Ponekad su kritika i samokritika bili povod i uzrok dužim sastancima. Znalo je biti i žestine u diskusijama. Kritikovani su, opet, znali osporavati argumentaciju kritičara, ali to nije, ili nije u velikoj većini, uticalo na međusobne odnose poslije sastanka. Kritika je mogla i da bude osporena, ali je u cjelini prihvatana kao dobronamjerna.

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

I upravo su ta dobra namjera, međusobno poznavanje i uzajamno povjerenje, bili osnov na kojem je počivala i djelovala partijska organizacija u partizanskim jedinicama.

Političko-propagandni rad bio je posebno razvijen i njegovan u brigadi, a njime su obično bili obuhvaćeni i omladinci na terenu gdje su boravile jedinice. Kao što se može vidjeti iz socijalnog sastava i školske naobrazbe brigade, u jedinicama se nalazio dosta veliki broj visokoobrazovanih boraca i starješina.¹⁶⁴ Velika većina njih je umjela i htjela da se angažuje na tom polju aktivnosti. Značajnu ulogu su imale zidne novine koje su raznovrsnošću sadržaja i aktuelnošću, privlačile pažnju boraca i omladine mjesta u kojem se jedinica zatekla.

Instrukcijom političkog komesara 13. divizije Artura Turkulina, početkom januara 1944. godine, detaljno je razrađena ova djelatnost:

»U zidnim novinama, diletantskim kazališnim grupama, pjevačkim horovima i recitovanju, aktivirati sve borce u kulturno-prosvjetnom radu i osposobiti jedinice za davanje priredbe pred borcima i narodom.

U svakoj četi i samostalnom vodu treba postojati kulturno-prosvjetni odbor (KPO) od 5-7 članova na čelu sa pročelnikom. Rad KPO podjeljen je po sekcijama: za nepismene i polupismene; za novine; za diletantski kazališni rad; pjevanje i predavanje o opštoj naobrazbi. Po svakom sektoru treba da je zadužen jedan od članova KPO. Predsjednici četnih KPO zajedno sa jednim drugom koji je zadužen za KPO u bataljonu i po jednim predstavnikom Skoja, čine bataljonski KPO. KPO sastaju se na redovne sastanke na kojima raspravljaju i odlučuju o kulturno-prosvjetnom radu. Tim sastancima prisustvuju komesari četa, odnosno bataljona. Komesar brigade daje direktive i naređenja za kulturno-prosvjetni rad u brigadi. Tehnika brigade pomaže taj rad sa potrebnim materijalom.

Kao materijal za predavanje koristi ranije poslati materijal o geografiji Jugoslavije. U geografiji Jugoslavije treba govoriti o zemljama (Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, Makedoniji, Bosni i Hercegovni i Vojvodini) i kao cjelini.

Svaka četa treba da izdaje mjesečno dva broja četnih i zidnih novina. Ona treba da odražavaju stanje u jedinicama, raspravljaju o problemima. Osnovati redakcijski odbor.

KPO treba da budu takođe pomagači političkom uzdizanju boraca«.¹⁶⁵

U izvještaju komesara 13. divizije od 17. januara 1944. godine komesar GS NOV i PO Hrvatske, ocjenjujući kulturno-prosvjetni rad po brigadama, iznosi i slijedeće: »KP rad naročito je razvijen i aktivan kod 2. i 3. brigade, jer su prikupljene. Izdaju se četne zidne novine.¹⁶⁶

Kao što je poznato, prema ranijoj operativno-teritorijalnoj podjeli, Lika, Kordun i Banija sačinjavali su jednu operativnu cjelinu, u sastavu

¹⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 22, str. 216. Iz pregleda socijalnog i nacionalnog sastava divizije na dan 14. decembra vidi se daje u brigadi bilo : 74 namještenika i 24 intelektualca.

¹⁶⁵ Arhiv VII, k. 413, reb. br. 7, dok.

¹⁶⁶ Arhiv VII, k. 429, reg. br. 7, dok. 1/1.

Prve operativne zone NOV Hrvatske, do 22. novembra 1942. godine kada je po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku Štab Prve zone prestao da radi te je formiran naredbom VŠ NOV i POJ od 22. novembra iste godine 1. korpusa NOV Hrvatske, sastava 6. lička, 7. banijska i 8. kordunaška divizija.¹⁶⁷ Poslije kapitulacije Italije došlo je do snažnog razvoja NOVJ na cjelom jugoslovenskom ratištu, a posebno na njegovom zapadnom dijelu koji se nalazio pod okupacijom Italije. U vremenu kada je 6. lička divizija napustila Liku, jedinice 1. korpusa NOV Hrvatske bile su u dejstvima orijentisane prema strategijski izuzetno važnom prostoru dolini rijeke Save, a na bokovima prema donjem toku rijeke Une sa jedne i komunikacije Zagreb - Karlovac - Ogulin sa druge strane. Područje Like, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre, planinski prostor u zaleđu istočne obale sjevernog Jadrana, postalo je operativno-strategijska cjelina. Izdužen paralelno sa obalom, taj se prostor našao između njemačkih divizija angažovanih u Italiji na sjevero-zapadu i razvučenih sve do Albanije i Grčke, na jugoistoku, koje je objedinjavala njemačka Komanda za Jugoistok. Te su snage u cjelini, radi manevra na dugim relacijama prostora kojeg su pokrivala, bile upućene na ličko-gorski i primorsko-istarski operativno-strategijski koridor. S obzirom na to da su Lika, Gorski kotar i Istra činili cjelinu, Vrhovni štab NOV i POJ naredio je januara 1944. da se formira 11. korpus NOVJ, a da se od Operativnog štaba za Liku formira 35. divizija NOVJ.

Ako se uzme u obzir činjenica da su u to vrijeme realno postojali povoljni preduslovi, pa i pripremani određeni planovi, za iskrcavanje vojnih snaga zapadnih saveznika na područje objedinjeno pod 11. korpusom NOVJ, može se shvatiti valjanost i opravdanost odluke o njegovom formiranju, kao i orijentacija 4. korpusa NOVJ, prema dolini Save i prostoru Zagreb - Karlovac.

Naredbom glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 30. januara 1944. godine,¹⁶⁸ o formiranju 10. i 11. korpusa NOVJ, reorganizacija jedinica i postavljanju rukovodilaca, formirana je 35. divizijV⁶⁹ od 1. i 2. NO brigade (prvobitno 4. primorsko-goranska), Operativnog štaba za Liku i Ličkog NOP odreda (samostalni bataljon »Plavi Jadran«, artiljerijski divizion i prištapska četa). Pod operativnu komandu Štaba divizije stavljena je 3. brigada 19. divizije (prvobitno 7. sjeverno dalmatinska), a nekoliko dana kasnije i 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije. Ukupne snage brojale su oko 4.000 boraca i starješina, što je odgovaralo prosječnom brojom stanju tadašnjih divizija NOVJ. To su bile jedinice sastavljene uglavnom od novih boraca, uključenih u NOB poslije kapitulacije Italije. Jedino 1. brigada je imala uglavnom stare borce koji su ostali na tom prostoru poslije odlaska 6. ličke divizije u sastavu 1. proleterskog korpusa NOVJ. Prema tome, te snage po svojim borbenim mogućnostima i ratnom iskustvu, nisu bile na nivou ranije

¹⁶⁷ *Hronologija*, str. 369, 376.

¹⁶⁸ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 554.

¹⁶⁹ Petar Kleut, *Jedanaesti korpus NOVJ*, VINC, Beograd 1987, str. 37.

formiranih divizija u čijem sastavu su bile mahom starije i kroz borbu prekaljene brigade, kao što je to bila 6. divizija.

Štab divizije sačinjavali su: komandant Petar Kleut, do tada komandant Operativnog štaba za Liku, vršilac dužnosti političkog komesara Milivoj Rukavina, do tada politički komesar istog štaba. Za načelnika Štaba postavljen je Vladimir Slobodjaninov.¹⁷⁰

U to vrijeme neprijatelj je na širem području Like, pod ustaškim zapovjedništvom područja Like - Zapoli, raspolažao sa pet ustaških i jednim domobranskim bataljonom, samostalnim jedinicama za podršku, oružničkim jedinicama i ustaškom milicijom u nekim selima na širem prostoru oko Gospića. U Gospiću su se, početkom januara 1944, nalazili: »Odbrambena bojna, Trideset druga ustaška bojna (bez dve satnije), Treći sat bojnih kola PTS, topništvo u pričuvu i oružništvo na položajima za odbranu grada«.¹⁷¹ Te snage jačine oko 6.700 ljudi, naoružanih pored pušaka sa 250 mitraljeza i puškomitraljeza, 23 minobacača, 12 artiljerijskih oruđa raznih kalibara i 12 srednjih tenkova, bili su grupisani na širem prostoru Gospića i prema Karlobagu i Gračacu.

Iz sastava njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa, čiji se Štab nalazio u Kninu, na području Like nalazile su se slijedeće snage: 114. lovačka divizija, na pravcu od Knina preko Gračaca do Gospića i prema Obrovcu, i 373. legionarska divizija »Tigar«, duž unskog komunikacijskog pravca od Bihaća preko Lapca do Gračaca. Ova divizija je zaposjela sva veća naseljena mjesta duž komunikacije, koju je, postepeno, pretvorila u dobro utvrđene čvorove i rejone odbrane. Pod njenom komandom nalazili su se četnici sa tog prostora, potčinjeni njemačkim oficirima.

Na osnovu naprijed navedenih podataka mogu se izvući slijedeći zaključci:

- neprijatelj je raspolažao izrazitim prednostima u snagama i njihovim mogućnostima, posebno u pokretljivosti i materijalnoj obezbjeđenosti;

- zaposjedanjem unskog pravca od strane njemačke 373. legionarske divizije i ustaško-njemačkih snaga na jugu i jugozapadu Like, kao i prodorom njemačke 392. legionarske divizije pravcem Ogulin - Jasenak - Drežnica - Jezerane, preko Brinja do Senja i Otočca na sjeverozapadu, koncem januara 1944. godine, neprijateljske snage su se našle u vrlo povoljnom operativnom rasporedu u odnosu na slobodnu teritoriju Like i jedinica pod komandom Štaba 35. divizije.

Marš od Brloga do Karlobaga i nazad

Pomalo neobičan za ratne prilike, odmor brigade u trajanju od 12 dana, prekinut je 10. januara 1944. godine naredjenjem Štaba Divizije da narednog dana krene preko Senja u pravcu Karlobaga, da likvidira ustaške posade i oslobodi taj podvelebitski gradić na obali Jadrana.

¹⁷⁰ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 46.

¹⁷¹ Isto.

U Karlobagu se do 4. januara nalazio jedan bataljon njemačke 114. divizije i jedna satnija ustaša iz sastava 9. ustaške bojne. Te snage su toga dana napustile mjesto i u njega je 5. januara ušao bataljon »Plavi Jadran«, koji je dejstvovao na području Podvelebitskog primorja.

Pošto je obavješten o dolasku u Gospić veće kolone neprijatelja, cestom od Gračaca Operativni štab za Liku naredio je 12. januara svojoj 2. brigadi, koja se nalazila oko Pazarišta, da ispita situaciju na pravcu Gospić - Karlobag. Po povratku jednog bataljona sa tog zadatka, Operativni štab je obavješten da se u Baškim Oštarijama nalaze 9. i 32. ustaška bojna, koje su po naređenju 15. armijskog korpusa 11. januara zauzele Karlobag.¹⁷²

Početkom januara došlo je do prikupljanja snaga njemačke 114. divizije na području Gračaca, a ustaške jedinice zaposjele su komunikaciju Gračac - Gospić. Divizija je 11. januara, napustila prostor Knin - Gračac i prikupila se u Gospiću. U isto vrijeme ustaše su pokušale da osposobe za promet most na rijeci Lici kod Budačkog. Bilo je očito da 114. divizija kreće u pravcu Otočca i Senja.

Naređenjem Komande 15. brdskog armijskog korpusa od 10. januara 1944. dati su zadaci 114. lovačkoj diviziji:

»1) 114. div. treba u odbrani obale da smeni 71. p. d. (komandno mesto Opatija). U tu svrhu 114. div. stiže u Istru maršovanjem.¹⁷³

2) zadaci div. pri premeštanju:

a) razbiti bande koje se nalaze u Lici i Primorju sa obe strane puteva za marš...

b) Severodal. luke, pre svega na odseku Karlobag - Senj, do smene od strane 392. div. držati u svojim rukama.

c) Crveni komandni centar, za koga se pretpostavlja da se nalazi u Drežnici (22 severoist. od Senja), specijalnom akcijom iznenadno likvidirati.

3) Marševska ruta za glavninu div: Gračac - Gospić - Otočac - Žuta Lokva - Senj - Crikvenica - Rijeka (sa delovima pre svega noćnim marševima, od Karlobaga, preko Jablanca za Senj).

4) Pokret iz rejona Gračac - Knin 12. 1. Prednji odred napred. Prednji odr. mora 20. 1. da stigne u komandno mesto 71. pd. u Opatiju, pored toga konačarske grupe pukova i bat. za preuzimanje novih obalskih sektora.

5) Oko 25. 1. krenuće glavnina 392. p. d. iz rejona Ogulin prema jugu za posjedanje obalskog odseka Senj - Karlobag. Vremenski interval, biće premošćen angažovanjem jednog pion. des. bat. Naređenje o tome izdaće se kasnije.¹⁷⁴

Komanda 114. divizije zahtijevala je od ustaške komande za Liku da obezbijedi komunikacije za pokret divizije od Gračaca preko Gospića, i dalje prema Senju.

¹⁷² Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 188.

¹⁷³ Petar Kleut, n. dj., str. 31. Prvobitno je bilo predviđeno (2. januara 1944) da se 114. lovačka divizija prebaci u Istru (u sastav 14. armije) željeznicom. Međutim, 8. januara, taj plan je izmjenjen pa je naređeno da se divizija uputi maršem. Zbornik, tom 12. knj. 4, str. 58.

¹⁷⁴ Zbornik, tom 12, knj. 4, str. 58, 59, 60 i 61.

Odluku o upotrebi 3. primorsko-goranske brigade u borbama za oslobođenje Karlobaga Štab 13. divizije donio je na osnovu situacije prije pokretanja 114. divizije prema Gospiću, znači između 5. i 8. januara, kada još nije bila jasna namjera divizije, a ni situacija u Karlobagu.

Pošto je primio zadatak, Štab brigade je naredio jedinicama da se pripreme za pokret i uputio u Senj operativnog oficira i intendanta sa zadatkom da preko Komande Drugog pomorskog sektora obezbijede prevoženje brigade od Senja prema Karlobagu, prenočište i topao obrok po dolasku i polasku jedinica iz Senja. Brigada je 11. januara bila spremna za pokret. Postrojena je na desnoj strani puta, u Rapajić Dolu, novi komandant Bogdan Mamula primio je raport i bio predstavljen cjelokupnom sastavu jedinice. Pošto im se obratio sa nekoliko prigodnih riječi, jedinice su u pokretu formirale marševsku kolonu i, preko Žute Lokve i Vratnika, uputile se za Senj. Na Vratniku je ostao 4. bataljon »Marko Trbović«, radi kontrole tog važnog prevoja iznad Senja. '

Pošto je prenočila i dobila na raspolaganje jednu četu iz auto-bataljona GŠ NOV i PO Hrvatske i jedan broj brodova Drugog pomorskog sektora, brigada se u toku 12. januara prevezla u rejon Prizna - Radlovac - Cačić. Narednog dana, prije nego što su prethodnice sa vodičima krenule u pravcu neprijateljevih položaja, stigao je kurir sa narednjem Štaba divizije da brigada u zoru 14. januara krene ubrzanim maršem nazad za Senj. Naznačeno je da će u toku marša biti upoznata sa novonastalom situacijom i primiti novi zadatak. Kako su brodovi i kamioni odmah vraćeni, brigadi je predstojao dug i naporan marš od oko 60 km, cestom uz samu obalu. Krenula je u 3 sata 14. januara. Da bi se borci donekle rasteretili tokom marša, aktivisti narodnooslobodilačkih odbora prikupili su jedan broj tovarnih grla koja su, raspoređena po jedinicama za nošenje municije, nosila i drugog tereta. Upućena je i prethodnica prema Starigradu, kako bi na tom području, na pola puta prema Senju, pripremila zamjenu magaraca i mula, čaj i topli obrok za borce u Senju.

Situacija za marš bila je vrlo povoljna. Borački sastav je poslije odmora bio u dosta dobroj kondiciji, vrijeme pogodno, cesta suva i bez uspona, a aktivnost njemačkog vazduhoplovstva svedena na izviđačke letove. Međutim, postojala je mogućnost, da duga kolona na otkrivenom zemljištu uz samu obalu bude napadnuta podjednako od strane savezničkih kao i njemačkih aviona. Zbog toga su se ispred i iza kolone kretali osmatrači koji su neometano mogli pre kolone da otkriju dolazak aviona i kratkim rafalom iz automata da daju znak za uzbunu, da se ljudstvo brzo skloni u stranu po kamenjaru.

Poslije 4 do 5 sati marša, u susret brigadnoj koloni u pokretu naišao je od Senja u automobilu komandant divizije Veljko Kovačević. Za vrijeme kratkog odmora, upoznao je Štab brigade sa novonastalom situacijom, razložim.a zbog kojih se odustalo od napada na ustaše u Karlobagu, kao i sa narednim zadatkom. Ispostavilo se da se istog dana kada je brigada krenula na marš, njemačka 114. divizija prebacila od Gračaca za Gospić i već drugog dana, 12. januara, kada je brigada bila

u pokretu od Senja za Karlobag, neprijatelj je pokušao da osposobi za saobraćaj most preko Like kod Budaka napadom na položaje 2. brigade Operativnog štaba za Liku. Poslije 24 sata oštre borbe neprijatelj je uspostavio saobraćaj na rijeci Lici i preko pontonskog mosta prebacio dio tehničkih jedinica.

Od komandanta Divizije brigada je dobila zadatak da se usiljenim maršem preko Senja i Krivog Puta vrati na prostor sa kojeg je pokrenuta, zaposjedne i brani pravac Otočac - Senj, na dijelu od Kompolja do Vratnika. Pokret je morao biti ubrzan pošto se na pravcu od Otočca do Senja na Vratniku, nalazio samo 4. bataljon 3. brigade, pa je postojala realna opasnost da se njemačka divizija probije tim pravcem prije nego što se brigada izvuče od obale, preko Krivog Puta, za Brlog. Komandant Divizije je, govoreći o rasporedu jedinica i načinu dejstva, ukazao Štabu brigade da primjeni dubinski raspored u zahvatu komunikacije - prednji kraj postavi na južnoj ivici sela Brloška Stacija, a težište na odsjeku Rapajin Klanac - Žuta Lokva; uzastopnim otporom po dubini i aktivnim dejstvima u toku prelaza njemačkih kolona tim pravcem, usporavati im pokret i nanositi gubitke. Brigadi je stavljeno na raspolaganje oko 50 protivtenkovskih mina, koje su prebačene u Brlog.

Oko 22 časa 14. januara brigada je stigla u Senj i poslije primljenog toplog obroka i odmora od 3 časa, nastavila marš preko Krivog Puta. Ne računajući kraće prekide zbog odmora, brigada je marš-rutu od oko 60 km prešla prosječnom brzinom kretanja 4 km na sat. Borci su vanredno dobro podnijeli taj izuzetno naporan marš i, »samo su četvorica zaostali na putu iza kolone«. ¹⁷⁵ Nastavak marša od Senja do Krivog Puta teško je pao borcima zbog premorenosti i velikog uspona terena.

Borbena dejstva Brigade na sektoru Gacke doline

Raspolažući podacima o neprijatelju Štab brigade je u toku marša, za vrijeme odmora i u prisistvu komandanta i političkih komesara bataljona, donio odluku o rasporedu jedinica i izložio osnovne zamisli izvođenja borbenih dejstava, kao i preduzimanja određenih mjera za pripremu položaja.

Pošto su stigle na područje Brloga, jedinice brigade su u toku 17. januara zaposjele svoje određene rejone za odbranu i odmah pristupile organizaciji sistema vatre, utvrđivanju i maskiranju položaja.

Prvi bataljon zaposjeo je i pripremao za odbranu položaje sa prednjim krajem na liniji Marasovac (k. 630) - južni dio sela Brloška Stacija - Veliki Žlemus (k. 884) na cesti Otočac - Brlog. Na suženom zemljištu prohodnom za tenkove, ispred samog sela, postavljene su protivtenkovske nagazne mine. Jedan dio jedinica bataljona postavljen je po dubini, u stranu od komunikacije, sa zadatkom da vatrom tuku neprijateljsku kolonu u pokretu prema Brlogu.

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

Četvrti bataljon zaposjeo je položaje na dijelu Rapajinog Klanca i po dubini prema Žutoj Lokvi, sa jednom četom za bočna dejstva u rejonu k. 552. Bataljon je zarušavanje ceste kombinovao sa postavljanjem mina.

Prvom i 4. bataljonu stavljeno je na raspolaganje iz brigadnog voda po jedno odjeljenje pionira sa protivtenkovskim minama.

Drugi bataljon je bio raspoređen po dubini, sjeverno od križanja puteva kod Žute Lokve, u visini k. 572. Zadatak je bio da spriječi eventualni pokušaj neprijateljevog prodora prema Brinju i da bude u stanju gotovosti za aktivna dejstva prema Rapajinom Klanca i rejonu Žute Lokve.

Treći bataljon je razmješten zapadno od Prokika, kao rezerva brigade za aktivna dejstva, zavisno od razvoja situacije, gdje se ukaže potreba.

Minobacačka četa brigade bila je na vatrenim položajima južno od Prokičkog Grabra, u stanju gotovosti za otvaranje vatre po neprijateljevim kolonama od Rapajinog Klanca, preko Žute Lokve, do Mačkovca (k- 515).

Štab brigade nalazio se u blizini razmještaja 3. bataljona.

Jedinice Operativnog štaba za Liku zaprečavanjem komunikacije dosta uspješno su zadržavale prodiranje njemačke 114. divizije preko Ličkog Osika, Perušića (kojeg su 16. januara zauzeli dijelovi 114. lovačke divizije) i Janjče ka Gackom polju, tako da su jedinice 3. brigade, u toku dva dana, uspjele da se pripreme za borbu na položajima koje su zaposjele. Jedinice brigade bile su raspoređene u zahvatu komunikacije po dubini na oko 15 km, sa pola snaga u rezervi, namjenjene prvenstveno za aktivna dejstva, u skladu sa razvojem situacije. Ovakvim borbenim poretkom stvoreni su potrebni preduslovi za uspješna dejstva brigade, kako u toku prvog dana u borbama protiv prethodnice, tako i narednih dana, prepadima po nailazećim dijelovima glavnine njemačke divizije.

Štabu brigade je 17. januara bilo poznato da prostor od Vrela i Lešća, preko Gackog polja za Otočac, kao i od Otočca do položaja brigade, nije bio zaposjednut od naših jedinica. Ravno, za tenkove prohodno zemljište, u zahvatu toga pravca, nije pružalo uslove za uspješnu odbranu jedinica protiv tenkova i oklopnih vozila. Zato je taj prostor prethodnica njemačke 114. divizije prošla bez borbe, i 18. januara u večernjim satima, ušla je u Otočac. Tada je na njemačku prethodnicu naišao na motokotaču Pero Grubor, obavještajni oficir GŠ NOV i PO Hrvatske, španski borac i organizator ustanka na području zapadne Like i tu poginuo.

Kako je 114. divizija izgubila dosta vremena u probijanju od Gospića prema Gackom polju, a trebalo je da u određeno vrijeme stigne u Opatiju, o čemu su njemački komandanti posebno vodili računa i prema tome prilagođavali dejstva svojih jedinica, prethodnica divizija je samo prenoćila u Otočcu i već narednog dana nastavila pokret prema Senju. Kolonu je u pokretu preko Orovca i Kopolja, u rejonu k. 413,

¹⁶³ Iz autorove bilježnice.

dočekaao oko 8.30 sati snažnom i iznenadnom vatrom 1. bataljon 3. brigade. Jedna oklopna kola izbačena su iz borbe od eksplozije protivtenkovske mine, a posada i neposredna pratnja pogođeni su mitraljeskom vatrom. Izviđački bataljon 114. divizije, koji je bio u prethodnici, razvio se za borbu koja je vođena na tim položajima do 11 sati. Uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre njemačke jedinice su potisnule dijelove 1. bataljona sa Marasovca i primorale ga na povlačenje prema Rapajinom Klanцу i Dobrici.

Ne nailazeći na otpor na otvorenom prostoru u rejonu Brloga, prednji dijelovi 114. divizije izbili su pred položaje 4. bataljona u rejonu Rapajinog Klanca. Koristeći relativno povoljno i za odbranu pripremljeno zemljište, bataljon je uspijevao da frontalnim otporom i bočnim napadima čete sa pravca k. 524, zadrži neprijatelja na odsjeku Žute Lokve sve do 16 sati. Tada se prethodnica probila preko Žute Lokve i dijelovi divizije nastavili pokret prema moru i u večernjim satima, 19. januara, sa Vratnika spustili se u Senj.

U toku 20. januara 3. brigada je vodila borbu na istim položajima napadajući bočno neprijatelja, koji je prolazio neprekidno od 7,30 sati do u samu noć od Otočca za Senj.¹ Prvi bataljon, koji se nalazio zapadno od Rapajinog Klanca, i 4. bataljon »Marko Trbović« sjeverno od Žute Lokve, pošto su odbacili slabije dijelove koji su osiguravali cestu, napali su kolonu u pokretu i nanijevši joj gubitke povukli se dalje od komunikacije.

Krećući se noću, kako je bilo naređeno od strane komandanta 15. brdskog armijskog korpusa, jedna kolona je u jutarnjim satima, 21. januara, pristigla na prostor Žute Lokve. Razdanjivalo se i bila je gusta magla, tako da se samo po povremenom isprekidanom brujanju motora i žamoru ljudstva moglo zaključiti da se kolona zaustavila u Žutoj Lokvi. Htjeli su da izbjegnju pokret po danu, na otvorenom zemljištu uz more, bez zaštite svoje avijacije. Naređeno je 3. i 4. bataljonu, koji su se nalazili sjeverno od naselja Žuta Lokva, da se neprimjetno približe prostoru na kojem su se razmještali pristigli dijelovi 114. divizije, i da izvrše vatreni prepad na njih. Pod uticajem istočnog vjetrova, magla se postepeno podizala, tako da su bataljoni dospjeli na dosta blisko odstojanje i otvorili snažnu vatru iz automatskog oružja. Ubrzo im se pridružila i prateća četa brigade, tukući minobacačima područje Žute Lokve. Neprijatelj je bio potpuno iznenađen, jer nije imao isturena obezbjeđenja na komunikaciji koja bi ih upozorila na opasnost od partizanskog napada. Nastala je pometnja, a neka vozila su zahvaćena vatrom od eksplozije minobacačkih mina. Pošto se uspio donekle srediti, neprijatelj je počeo da djeluje po okolnom zemljištu iz artiljerije i minobacača. Pokrenuo je i dio snaga sa oklopnim transporterima i pješadijom, u napad na položaje koji su bile pod udarom artiljerije. Poslije uspješnog vatrene prepada na neprijatelja, 3. i 4. bataljon su počeli da se izvlače sjeverno od ceste. Pokušaj jedne kolone da se sa pravca Rapajinog Dola, preko Prokičkog Grabra probije za Prokike, u pozadinu 3. i 4. bataljona, bio je onemogućen odbranom 2.

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

bataljona sa položaja u rejonu Prokičkog Grabra. Neprijatelj je bio prisiljen da zaposjedne okolne položaje i osigurava cestu. U ovom vrlo uspješnom prepadu neprijatelju su naneseni gubici od oko 30 izbačenih iz stroja, a uništena su i 4 vozila.

Od direktnog pogotka granata na k. 572 sjeverno od Žute Lokve poginuli su komandir i komesar 1. čete 3. bataljona Stojan Ivošević i Dušan Trbović, posluga na teškom mitraljezu Milan Radošević i još dvojica boraca, kao i puškomitraljezac Ivan Ban. Četvorica su lakše i teže ranjena, a mitraljez i puškomitraljez su uništeni. To su bili veliki gubici, na malom prostoru i u isti čas. Radilo se o dvojici odličnih mladih starješina i o vrlo hrabrim i vještim mitraljescima. Ovaj tragičan događaj izazvala je neopreznost koja je pratila oduševljenje zbog uspješne vatre po njemačkim vojnicima. Nije se, očito, smjelo dozvoliti da se na tako malom prostoru nađu dva automatska oružja sa komandirovom i komesarom čete. Takva se neopreznost skupo plaćala. Neprijatelju je uspjelo da privremeno ovlada kotom, ali je protivnapadom odbačen.¹⁷⁸

Slijedećeg dana 1. bataljon nalazio se na položajima kod Brinjskog klanca. Toga dana prije podne, 2. bataljon je vodio borbu sa jednom kolonom koja se pokušala probiti od Dobrice za Prokike i uspio da je odbaci prema Brlogu. Uveče je bataljon, zajedno sa pratećom četom brigade, prebačen preko ceste prema Bukovlju, gdje se nalazio 4. bataljon.

U toku 23. januara neprijatelj je jačim snagama od Žute Lokve u tom pravcu napao položaje 3. bataljona. Zahvaljujući magli uspio je da iznenadi jednu četvu i prodre do Brinjskog klanca. Treći bataljon je bio angažovan u borbama sa jednom kolonom koja se pokušala probiti od Prokika prema Brinju. Neprijatelj je odbijen i zanoćio je u Prokikama. Tada je poginuo intendant bataljona Mile Ivošević Lazić.

Po naređenju Štaba 13. primorsko-goranske divizije brigada je noću 24/25. januara, bez 3. bataljona koji je ostao na položajima kod Brinjskog klanca, krenula od Bukovlja preko ceste Jezerane - Brinje u pravcu Dobra. Sa brigadom se kretao i Štab 13. divizije, koji je namjeravao da sa 2. i 3. brigadom, aktivnim dejstvima sa istočne strane, napada neprijateljeve kolone na komunikaciji Kapela - Brinje - Prokika. Na ovom putu brigada je naišla na slabiji otpor dijelova njemačke 392. legionarske divizije u rejonu Križpolja.¹⁷⁹

Treći bataljon brigade, koji je po naređenju Štaba Divizije ostao kod Brinjskog klanca, imao je zadatak da zaposjedanjem položaja sa zapadne strane ceste spriječi prodor neprijatelja prema Gornjem brinj-

¹⁷⁸ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 447.

Njeno formiranje počelo je sredinom avgusta, a završeno početkom novembra 1943. godine na poligonu u Austriji. Rukovodeći kadar i specijalne jedinice sačinjavali su Nijemci, dok je ostalo ljudstvo najvećim dijelom nasilno regrutovano i dovedeno iz Hrvatske. U sastavu divizije bile su slijedeće jedinice: 846. i 847. grenadirski puk, 392. artiljerijski puk, Izviđački odred, protivtenkovski i pionirski bataljon i druge jedinice. Komandant divizije bio je general Mickl. Prvog januara 1944. počelo je ukrcavanje i transportovanje divizije na područje Hrvatske, tako da su prvi njeni dijelovi iskrcani u Zagrebu 4. januara 1944. godine. Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 91.

skom kraju. Jedan puk njemačke 114. divizije, koji je zanoćio 24/25. januara u Prokikama, krenuo je u ranim jutarnjim satima u pravcu Brinja. Zahvaljujući nebudnosti Štaba 3. bataljona, obišao je zasjedu, nesmetano izbio u Brinje i time ubrzo pokret 392. divizije u pravcu Senja. Ovaj puk morao je za glavninom 114. divizije da krene prema Rijeci, a jedinice 392. legionarske divizije preuzele su položaje koje je držao.

U toku petodnevnih borbi koje je 3. brigada vodila uspješno na području Kompolje - Žuta Lokva - Brinje protiv jakih njemačkih snaga, uspjela je da im nanese gubitke. Brigada je imala 12 poginulih, 10 ranjenih i 6 nestalih boraca. Od toga broja polovina su gubici koje je pretrpeo 3. bataljon 21. januara u rejonu k. 572, kod Žute Lokve.

Sa područja Ogulina preko Kapele krenula je 23. januara u napad i njemačka 392. legionarska divizija. Grupa »Reinsinger« (1. i 2. bataljon 847. puka, jedna četa pionirskog bataljona, jedna baterija 392. artiljerijskog puka i motorizovani dijelovi) pravcem Jasenak - Drežnica - Jezerane - Brinje, i grupa »Rajndl« (3. bataljon 846. i 3. bataljon 847. puka, dijelovi pionirskog bataljona i motorizovani dijelovi pravcem Josipdol - Jezerane - Brinje - Senj.¹⁸⁰

Grupa »Rajndl« je svojim čelnim dijelovima izbila u jutarnjim satima 25. januara u Križpolje i u toku dana spojila se u Brinju sa jedinicama 114. divizije. U isto vrijeme krenula je i ojačana grupa »Reinsinger« preko Bjelskog i Jasenka za Drežnicu, sa zadatkom da uništi »crveni komandni centar« u Drežnici, kako je to formulisao komandant njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa u zapovjesti od 10. januara. Ova grupa probila je odbranu jednog bataljona 1. primorsko-goranskog odreda i jedinica 1. brigade 13. divizije kod Jasenka i uspjela od 25. do 28. januara da se probije u Drežnicu, uništavajući i pljačkajući usput sve na šta je nailazila.¹⁸¹ Međutim, nije uspjela da to postigne u predviđenom vremenu i da razbije jedinice koje su zatvarale taj pravac, čime su stvoreni uslovi za evakuaciju bolnice sa ranjenicima u šumske predjele zapadno od Drežnice. Time je ostao neuništen »crveni komandni centar«.

Borbe oko Drežnice nastavljene su do 28. januara, kada su se u rejonu Jezerana prikupile obje borbene grupe 392. divizije i zajedno sa dijelovima 114. divizije krenule ka Brinju, da bi 31. januara dijelom snaga izbile u Senj. Pošto je time plan zajedničkih dejstava završen, 114. divizija produžila je pokret ka Rijeci, a 392. divizija uspostavila garnizone duž ceste Ogulin - Brinje - Senj.¹⁸² Time je bila izložena stalnim prepadima jedinica 13. divizije, razmještenim sa obje strane komunikacije od Kapele do Senja i dalje.

Štab 392. legionarske divizije je planirao da ofanzivnim dejstvima istočno od ceste u pravcu Dabra nanese gubitke 2. i 3. brigadi i odbaci ih dalje od komunikacije. Koristeći dijelove 846. puka 3. bataljona iz Jezerana, 19. ustaške bojne iz Brinja i dijelove 847. puka (1. bataljon)

¹⁸⁰ Zbornik, tom 5, knj. 23. str. 443.

¹⁸¹ Zbornik, tom 5, knj. 23, str. 504 i 522, i knj. 24, str. 362.

¹⁸² Petar Kleut, n. dj. str. 34.

iz Prokika, neprijatelj je u vremenu od 2. do 4. februara izvršio koncentrični ispad u pravcu Dabra. Međutim, kako su se brigade 13. divizije ranije pomerale na prostoru Glavace - Drenov Klanac - Orovac, neprijatelj je udario u prazno i 3. februara upao u Dabar.¹⁸³

Pošto su se jedinice 114. divizije povukle preko Otočca prema Istri, ustaška komanda više nije raspolagala snagama kojima bi mogla zaposjesti Otočac i obezbjediti komunikaciju Gospić - Otočac - Žuta Lokva. U to vrijeme postojala je realna mogućnost da jedinice 392. legionarske divizije preduzmu napad od Brinja u pravcu Otočca i zaposjednu ga. Računajući na to, Štab 13. divizije je naredio 3. brigadi da krene iz Dabra za Brlog, da zaposjedne položaje Dobrica - Rapajin Klanac - k. 552 i zatvori pravce prema Otočcu, gdje se nalazio PPK bataljon (bataljon za borbu protiv pete kolone). Kada je stigla na odredište, brigada je u toku 29. januara zauzela slijedeći borbeni raspored: 4. bataljon poseo je položaje na sektoru Brinjskog Klanca, zatvarajući pravac prema Žutoj Lokvi; 2. bataljon, desno od njega, zatvarao je pravac od s. Blažine, preko Škamnice, ka Rapajinom Klancu; 1. bataljon zaposjeo je Rapajin Klanac, sa zadatkom da u slučaju prodora neprijatelja prema Žutoj Lokvi, spriječi ispad u pravcu Otočca. Četvrtom bataljonu dodijeljeno je odeljenje pionira sa protutenkovskim^ minama, za postavljanje minskog polja ispred položaja bataljona. Štab brigade i prateća četa, kao i drugi dijelovi, bili su na području Brlog - Rapajin Klanac.

U toku 30. januara desio se neobičan slučaj na položaju u Brinjskom klancu. Jedna četa 4. bataljona, koja se nalazila uz komunikaciju, postavila je stražara kod minskog polja, ispred položaja koje je držala. Stražar je čuvao minsko polje da ko slučajno ne bi upao u njega prije nailaska neprijatelja od Brinja. Oko 16 sati od Brinja naišao je čovjek na motokotaču, zaustavio se kod stražara, i ne gaseci motor nešto razgovarao sa njim. Kroz neku minutu stražar je prebacio pušku preko leđa, sjeo na zadnje sjedište motora, da bi zajedno odjurili prema Brinju.

Borci na položaju udaljenom od mjesta zbivanja i u sumrak, nisu mogli da uoče radi li se o civilu ili vojniku, i da li je motorista uopšte bio naoružan. Slijedećeg dana, jedinice 392. legionarske divizije krenule su prema Klancu. Na čelu kolone kretali su se tenkovi. Dočekan vatrom jedinica 4. bataljona, neprijatelj je, uz podršku minobacača i tenkova, krenuo u napad. Tenkovi su zaobišli minsko polje u zahvatu ceste. Sa njima je bio naš stražar od prethodne večeri kao vodič. Zatim su tenkovi krenuli zapadno od ceste i naišli po dubini na mine. Jedan je teže oštećen a izginula je neposredna pratnja tenkova. Pošto se nije uspio probiti tim pravcem, neprijatelj je istog dana poslije podne težište napada prenio sa pravca od Blažine na Skamnicu, da bi na taj način izmanevrisao položaje 4. bataljona. Uz podršku artiljerije i minobacača pokušao je u dva navrata da ovlada tim pravcem, međutim, bio je prisiljen da se u sumrak povuče prema Brinju. To je bila vrlo uspješna

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

borba 2. i 4. bataljona 3. brigade vođena sa jakih i dobro pripremljenih položaja, a gubici su bili: 1 poginuo i 2 ranjena borca.

Štab 392. legionarske divizije, je raspolažući novopridošlim jedinicama od pravca Ogulina, riješio da se po svaku cijenu i što prije probije u pravcu Senja. Njegova odluka bila je ubrzana i od strane komande 15. korpusa, pošto je divizija već kasnila u odnosu na predviđeno vrijeme. U toku 1. februara divizija je sa ojačanim 847. pukom, i uz podršku artiljerije i avijacije iznad Rapajinog Klanca i Žute Lokve, uspjela da potisne 2. i 4. bataljon i da se probije prema Žutoj Lokvi i dalje.¹⁸⁴

Prilikom snažnog bombardovanja područja Rapajinog Klanca od strane njemačke avijacije, 31. januara 1944, tu su se zatekli načelnik 13. divizije Dimitrije Vojvodić Zeko, komandant 2. brigade Viktor Bubanj i komandnt 3. brigade Bogdan Mamula. Pošto su istresli svoj teret bombi, na našu sreću bez nekog efekta, avioni su se preko Kapele udaljili prema istoku. Viktor Bubanj, sa završenom pilotskom školom za rezervne pilote bivše jugoslovenske vojske, izazvan valjda slabom efikasnošću bombardovanja, počeo nam je objašnjavati kako sa takve visine pilot može dobro da osmatra ciljeve na zemlji i da ih, pravilnim naletanjem, precizno bombarduje i gađa mitraljeskim naoružanjem. Pri tom je ukazivao kako se u takvim slučajevima treba ponašati i birati zaklone. Zeko, spreman na šalu u svim okolnostima, replicirao je kako je dobro što to nismo ranije znali, jer bismo tražeći povoljniji položaj i zaklon, mogli i glavu izgubiti. Ipak, svako od nas trojice, pošto se priljepio uz majku zemlju u nekoj škrapu, bacao je poglede oko sebe ne bi li otkrio neko »sigurnije« mjesto. Niko se međutim, nije ni pokušao pomjeriti, jer bi se to moglo različito tumačiti. A mi smo, kao stari borci mnogo puta izloženi takvim i težim situacijama i iskušenjima, znali da to može biti vrlo opasno. Menjanje položaja u borbi, u situacijama kada postane »tijesno« mora uvijek biti dobro promišljeno i vješto izvedeno. To zahtjeva veoma veliko iskustvo stečeno u borbama. Traženje sigurnijeg položaja pod uticajem uznemirenosti, karakteristično je za ponašanje mladih boraca u njihovim prvim borbama, zbog čega je i dolazilo do većih gubitaka kod te kategorije pripadnika jedinica. Najsigurniji, pa i najbolji, je onaj zaklon iza kojeg puška precizno gađa neprijatelja. Toga dana ranjen je komandir čete Gojko Kosovac.

Ofanzivnim dejstvima njemačke 114. lovačke i njemačke 392. legionarske divizije u toku januara 1944. na području zapadne Like, 15. njemački brdski korpus zaposjeo je komunikaciju Gospić - Otočac - Senj, prvu u zaleđu sjevernog dijela podvelebitske obale, a drugu od Ogulina preko Kapele i Brinja za Senj, kao glavnu saobraćajnu okosnicu od prostora Zagreb - Karlovac za luke na sjevernom Jadranu. Obje komunikacije, kao i unsku u jugoistočnoj Lici, neprijatelj će angažovanjem jakih njemačkih, ustaških i četničkih jedinica zadržati do završnih operacija jedinica NOVJ za oslobođenje zemlje u proljeće 1945. godine.

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

U vezi sa ovom neprijateljevom ofanzivom potrebno je ukazati na slijedeće:

- u borbama za ovladavanje navedenim komunikacijama neprijatelj je pretrpio znatne gubitke i izgubio vrijeme koje je za njega postajalo sve značajniji faktor;

- zaposjedanjem komunikacija neprijatelj nije osigurao bezbjedan saobraćaj. Jedinice 13. i 35. divizije 11. korpusa i 8. divizije 4. korpusa NOVJ su mu, koristeći povoljne zemljišne uslove, čestim prepadima na neprijateljske snage u pokretu, nanosile znatne gubitke;

- štabovi 2. i 3. brigade 13. divizije, poučeni iskustvom iz borbi sa njemačkim jedinicama u oktobarskoj ofanzivi na Hrvatsko primorje i Gorski kotar, zaprečavanjem komunikacija, rasporedom jedinica po dubini i aktivnim dejstvima na bokove neprijateljevih kolona duž komunikacija, nanijeli su neprijatelju znatne gubitke i usporavali njegovo kretanje. Vještije korišćenje raspoloživog naoružanja, veće povjerenje boraca u moć vlastitog oružja, inicijativa, sigurnost i upornost starješina, dali su vrijedne rezultate.

Kada se analiziraju rezultati borbe 3. brigade protiv njemačkih jedinica u toj ofanzivi može se zaključiti da su oni bili od izuzetnog značaja za borbeno stasavanje brigade. Ona je dokazala da, u određenim uslovima, sa manje ili više uspjeha, može da vodi borbe sa takvim njemačkim snagama.

Borbe oko Otočca u februaru i martu 1944.

U borbama vođenim 1. februara 4. i 1. bataljon 3. brigade bili su prinuđeni da se povuku zapadno od ceste Žuta Lokva - Brlog. U 13 sati toga dana 4. bataljon se povukao u selo Vrzići, a u 20 sati uputio se u Srpsko Polje, u sastav brigade. I 1. bataljon se, poslije borbe, iza 15 sati povukao u sastav brigade, takođe u Srpsko Polje, gdje se nalazio Štab brigade.¹⁸⁵ Tu je brigada prenoćila. Kako je neprijatelj u toku 2. februara krenuo u napad od Brinja, Jezerane i Prokika u pravcu Dabra, naređeno je 3. brigadi da se prebaci iz Srpskog Polja i Orovca i zatvori pravac od Brloga prema Otočcu. U toku dana neprijatelj nije naišao tim pravcem, već je od Brloga krenuo preko Drenovog Klanca za Glavace, gdje je bila 2. brigada 13. divizije. Pošto je neprijatelj svoja dejstva usmjerio u pravcu Dabra, držanje položaja na Orovcu postalo je necelishodno, pa je brigadi naređeno da se preko Otočca prebaci za Zalužnicu. Narednog dana stigla je u to selo.

Drugi februar u Orovcu. Lijep zimski dan, sunčan, ne mnogo hladan i sa malo snijega. Borci siti, neprijatelja nema - dan bez borbi došao je kao naručen. Mladi borci, časom se oporave i raspolože, pa se pjesma zaorila. Skinuli košulje pa tamane vaške. Kako se pretpostavljalo da bi mogli doći do prodora neprijatelja i na tom pravcu, odustalo se od šurenja odjeće u partizanskim buradima da ne bi, kao što je bilo

¹⁸⁵ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184.

¹⁸⁶ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184.

slučajeva, borci morali bez odjeće da jure na položaje. Sve su kroz praksu naučili.

Štab brigade smjestio se u partizansku kuću starog Đure Aleksića. Domaćin nas primi prijateljski, obradovan i počastvovan kako reče, što se u njegovoj kući smjestila »komandantura«. Imao je Đuro desetak ovaca, koje su se preko dana nalazile u toru pored štale. Kako je dan bio lijep, pustio ih je »da protegnu noge i otresu trine sa runa«. Iznenada, začula se galama i povici: »Hupi mrcino, kuda si navalio«. Svima, mahom sa sela, bi jasno da je vuk u blizini. Ličani ga tako dočekuju, a pucnjavom iz raznih pušaka ispraćaju. Komandant, ocjenivši da se mora prvi pokazati kad je neprijatelj u pitanju, zgrabi pušku od kurira, izlete iz prostorije, preskoči vatru na ognjištu na sred veže i nađe se na verandi iza kuće. Na stotinak metara vuk je prosto »vodio« ošamućenu ovcu prema obližnjem šumarku. Bojeći se da se ne obruka, malo duže je nišanio, puška se oglasi, ovca osta da leži, a vuk šmugnu prema šumi. Strelac ljutito pogleda pušku što ga »iznevjeri«.

Kad se vratio u prostoriju iz koje je tako žustro krenuo u »ljuti boj« na vuka, dočekaše ga članovi Štaba brigade i u horu, kroz smijeh dobaciše: »Dobro si to izveo«. Već su zamišljali ovcu u kazanu kako se krčka sa kupusom, te je od te pomisli i pljuvačka počela da klizi niz bradu. Naide i domaćin. Poče da objašnjava kako je bolje što je ovca ubijena, nego da je pojede vuk. Obračajući se komandantu dodade strogim glasom: »Onoga što promaši vuka, šalji brate u četu da nauči pucati, jer, ako zagusti, taj te neće odbraniti«. Onda domaćinu kroz grohotan smijeh objasniše da je upravo komandant pucao na vuka i ubio ovcu, ali dodadoše kako je to namjerno uradio. Nadoše se u neobranu grožđu i Đuro i neuspjeli strelac. Počeo Đuro da se izvlači, da govori kako je sigurno i vuk pogođen, ali »mrcina je jaka te pobježe«. Nije on mogao da vjeruje da partizanski komandant može promašiti, nezgodno mu da prihvati da je namjerno ubio ovcu, a ne vuka, njegovog ljutog neprijatelja. A i sam komandant prestao da se vadi na račun kratke talijanske puške, za koju je koliko maločas tvrdio kako ima »proširenu cijev«. Sve u svemu, pala je dobra večera: masna bravina sa kupusom i krompirom.

Četvrtog februara 3. bataljon 846. puka iz sastava 392. legionarske divizije i 19. ustaška bojna probili su se iz Križpolja i Brinja preko Letinca u Dabar, a 1. bataljon 847. puka od Dobrice preko Drenovog Klanca potisnuo je 2. brigadu 13. divizije i zauzeo Glavace, sa raskrsnicom puteva prema Otočcu i Dabru.

Dva dana kasnije 2. brigada 13. divizije sa dva bataljona i 3. brigada 8. divizije sa dva bataljona dobile su zadatak da napadnu neprijatelja u Dabru.¹⁸⁷ Međutim, neprijatelj je, koristeći maglu i snijeg, uspio da se oko 15 sati povuče prema Jezeranama,¹⁸⁸ preko Glavaca za Otočac, a iza njih i 1. bataljon 847. puka sa položaja u Glavacama. Ulazak ustaško-legionarskih jedinica u Otočac predstavljao je završetak borbi u kojima je 392. legionarska divizija sa 19. ustaškom bojnomo, zauzela

¹⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 184-185.

¹⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 329, 330, 366.

konačni raspored radi obezbjeđenja komunikacije Ogulin - Brinje - Senj. Štab Divizije sa izviđačkim bataljonom, razmjestio se u Brinju; divizijska baza u Ogulinu; 846 puk (bez 3. bataljona), sa artiljerijskim divizionom i protivtenkovskim bataljonom, angažovan je na obezbjeđenju komunikacije Ogulin - Brinje; u Novom Vinodolskom se nalazio 3. bataljon 846. puka, a u Senju štab 847. puka sa 2. i pionirskim bataljonom, i 1. artiljerijskim divizionom Divizije. Kao što je već navedeno, u Otočcu je zadržana 19. ustaška bojna.

Pored 2. bataljona i artiljerijskog divizona iz 392. legionarske divizije i 19. ustaške bojne, u Otočcu se nalazila jedna grupa četnika koji su, kao i jedan broj ustaša, bili sa toga područja i zato dobro poznavali ne samo zemljište, već i odnos seoskih domaćinstava prema NOB-i. Taj momenat upućivao je štabove i jedinice 35. divizije na povećani oprez. Držanjem dosta jakih snaga u Otočcu, Brinju i Jezeranama, štab 392. legionarske divizije imao je kontrolu nad dijelom Gacke doline, raspolažao osnovicom sa koje je mogao da preduzima ofanzivna dejstva u pravcu Vrhovina i Gospića, kao i vrlo pogodan operativni raspored snaga u cjelini za preduzimanje ofanzivnih zahvata prema Maloj Kapeli i slobodnoj teritoriji Like. Treća primorsko-goranska brigada 4. februara 1944. godine zauzela je slijedeći raspored: 4. bataljon u Zalužnici, sa zadatkom da zatvara pravac prema Vrhovinama, a Štab brigade sa 1. i 2. bataljonom i prištapskim jedinicama krenuo je u pravcu Škara da bi spriječio prodor neprijateljevih snaga od Otočca i Drenovog Klanca na pravcu Glavace - Škare. Treći bataljon nalazio se u Gornjem kraju sjeverno od Brinja.¹⁸⁹ Pošto legionarski bataljon u Glavacama nije pokušavao da produži napad, brigada je 5. februara izvršila napad na neprijatelja koji se dobro utvrdio na položajima, posebno oko crkve i na koti 665. Napad 1. i 2. bataljona nije uspio, jer je neprijatelj, pored ostalog, brojčano bio jači. Bataljoni su imali 1 poginulog i 3 ranjena borca. Poginuo je Josip Stimac, a lakše je ranjen operativni oficir 2. bataljona Đuro Vujić.¹⁹⁰

Prema direktivnoj zapovijesti Štaba 11. korpusa NOVJ za raspored i dejstva podređenih jedinica, od 7. februara, Štab 13. primorsko-goranske divizije krenuo je sa 2. brigadom iz Like za Gorski kotar i Hrvatsko primorje radi djelovanja na komunikaciji Ogulin - Senj - Sušak i zatvaranja komunikacija iz pravca sjevera i sjeverozapada.¹⁹¹ Treća primorsko-goranska brigada ostala je na području zapadne Like u operativnom pogledu pretpočinjena Štabu 35. divizije koji se u to vrijeme nalazio u Zalužnici. Brigada je dobila zadatak da se razmjesti na prostoru Dabar - Škare - Doljani i da u svakom od ovih sela ostavi po jedan bataljon. Jedan bataljon nalazio bi se u Dabru.¹⁹² Prema navedenoj zapovijesti Štaba Divizije brigada je zauzela slijedeći raspo-

I® Isto, str. 330.

™ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 409.

Iz autorove bilježnice.

¹ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 102.

¹⁹² Isto.

red: 4. bataljon ostao je i dalje u Zalužnici, 1. bataljon na pravcu Škare - Glavace (iz kojih se neprijatelj povukao), 2. bataljon u Dabru (selo Bobici), sa zadatkom da kontroliše pravce koji od Jezerana i Brinja vode u pozadinu rasporeda brigade.¹³

Po zadatom rasporedu brigada je imala dosta dobre uslove za smještaj, što je bilo od posebnog značaja za ljudstvo i borbenu gotovost jedinica u cjelini, u tim surovim zimskim uslovima. Blizina i sastav neprijateljevih snaga u Otočcu, nalagali su da se obezbjeđenju posveti posebna pažnja, a naročito na najkraćem i najugroženijem pravcu Otočac - Markovićevo Selo - Glavace i u selu Podumu. Brdo Um, razvučeno na sjevernom dijelu Gackog polja na dužini oko 4 km bilo je opasano sa svih strana nizom kuća sela Poduma. Da bi jedinice pri ovakvom rasporedu bile bezbedne i da bi se spriječili upadi i pljačka neprijateljevih jedinica iz Otočca, morala se obezbjediti kontrola nad Umom. Prvom bataljonu naređeno je da jednu četu iz Glavaca drži u zapadnom dijelu sela Poduma. Ova četa posjela je položaje na k. 566 i kod grupe kuća na križanju zapadno od ove kote sa po odjeljenjem boraca. Ti položaji, istureni prema selu Markovićevo, u kojem se na oko 2,5 km nalazilo neprijateljevo osiguranje, postaće naredna dva mjeseca poprište čestih okršaja sa neprijateljevim snagama iz Otočca.

Brigada je 12. februara, po naređenju štaba 35. divizije, uputila, jednu desetinu boraca iz 4. bataljona u Sinač da se stavi na raspolaganje komisiji divizije, određenoj za rekviziciju.¹⁴

U sastav takvih komisija su, pored intendantata, bili uključeni i odbornici i politički terenski radnici, kao i članovi komande mjesta Otočac. Desetinu je predvodio komandir voda. Kako se komisija nije pojavila u Sincu do večernjih sati, komandir voda je odučio da se ne vraćaju u Zalužnicu, udaljenu 4 km, po hladnom vremenu i dubokom snijegu, već da prenoće u jednoj kući. Postavili su stražara ispred ulaznih vrata, dok su ostali zaspali. Po dojavi nekih doušnika neprijatelj je iznenada napao u ranu zoru. Od 8 boraca uspjela su se spasiti samo dvojica koji su, iako lakše ranjeni, uspjeli iskočiti kroz prozor i bauljajući kroz duboki snijeg, neopaženo se udaljiti. Jedan od preživjelih bio je Branko Carević iz sela Carevića kod Srpskih Moravica. Komandir voda je bio odviše nesmotren kad se odlučio na prenočište u selu koje je 4 km udaljeno od jedinice i za koje se moralo pretpostaviti da ima izdajnika, kao uostalom i za druga na tom prostoru koja su dugo bila pod kontrolom okupatora, ustaša i četnika. Nakon ovog tragičnog stradanja šestorice boraca, Štab brigade je naredio 1. bataljonu da u toku 17. februara pređe iz Škara u Podum i pojača obezbjeđenje na k. 566. Slijedećeg dana jedna četa 4. bataljona premjestila se iz Zalužnice u Podum kod Sv. Marka.¹⁵

U jutarnjim satima 19. februara osiguranje na k. 566 uočilo je pokret jedne kolone jačine oko 150 vojnika, od sela Markovićevo u pravcu položaja na kome su se nalazili. Štab 1. bataljona zaposjeo je

¹³ Isto, str. 409.

¹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 410.

¹⁵ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 410.

sa jednom četom položaje na k. 566 i kod grupe kuća, nešto zapadnije odatle. Kako se približavala, kolona se razbijala na manje dijelove. Po ravnom i snijegom pokrivenom zemljištu ustaše su se približavale položajima na k. 566. Kada su se našli na sasvim malom odstojanju, jedinice 1. bataljona otvorile su vatru po njima iz svih raspoloživih oružja. Iznenađeni i zbunjeni zalegli su na zemlju, a jedinice bataljona odmah su krenule u napad. Ustaše su počele da se ubrzano povlače prema Markovićevo. Zarobljena su trojica, a 8 ih je poginulo. Zaplijenjeno je 10 pušaka, municija i druga oprema.¹⁹⁶ U 1. bataljonu poginuo je desetar Anton Cerlon, rodom iz Istre, a dva su borca ranjena.¹⁹⁷

Zarobljene ustaše su izjavile da nisu znale da se na tim položajima nalaze partizani i bili su iznenađeni vatrom. Krenuli su, ustvari, u pljačku toga dijela Poduma.

Poslije te borbe u Štabu brigade procjenjeno je da će ustaše nastojati da prepadom iznenade jedinice brigade na razvučenom rasporedu na kojem su se nalazile. Jedinice su upozorene na takvu opasnost. Već drugog dana, u nedelju 20. februara, u ranim jutarnjim satima, neprijatelj jačine oko 200 ljudi ponovo je krenuo u napad od Markovićevo, na istom pravcu i sa istim snagama. Jedna četa 1. bataljona, koja se nalazila na položajima kote 566, odbila je taj napad, ali su ustaše nastavile sa pritiskom, mada bez neke veće odlučnosti. Štab 1. bataljona zaključio je da su ustaše pošle sa ciljem da pokupe poginule u borbi prethodnog dana, tako da je budnost prema drugim mogućim pravcima napada neprijatelja znatno popustila.

Druga ustaška kolona je rano u zoru neprimjetno stigla preko Špilničkog polja do crkve Sv. Marka i, neotkrivena od patrole 4. bataljona koji se nalazio u Zalužnici, skrenula preko brda Uma i trigonometra 795, koji nije bio zaposjednut od naših jedinica, spustila se grebenom padine prema k. 566. i prepadom iznenadila 1. četu 1. bataljona koja je tu držala položaje. Iznenađena napadom iz neočekivanog pravca koji nije bio pod kontrolom, četa se u neredu povukla u pravcu Glavaca, do korita Bukarinovca. Štab 1. bataljona uspio je, angažovanjem ostalih jedinica da spriječi dalji prodor ustaških snaga, koje su se povukle prema Otočcu.

U borbi toga dana 1. bataljon je imao gubitke: 1 poginulog, 6 ranjenih i 1 zarobljenog borca.¹⁹⁸ U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade Štabu 13. divizije za period od 8. do 20. februara 1944. navodi se da su ustaše manevrom preko Uma postigle iznenađenje, zahvaljujući najprije propustu 4. bataljona koji nije kontrolisao prostor između Velikog Umčiča i crkve Sv. Marka, a zatim i Štabu 1. bataljona koji se odviše jednostrano vezao za napad ustaša od pravca Markovićevo, a potpuno zanemario brdo Um.¹⁹⁹

Pošto su učestali napadi, neprijateljevih jedinica iz Otočca prema Podumu, u pravcu Glavaca, Štab 3. brigade izvršio je u toku 21. febru-

¹⁹⁷ Prema zabilješkama autora.

¹⁹⁸ Iz autorove bilježnice.

¹⁹⁹ Zbornik, tom 5, knj. 24, str. 412.

ara pregrupisavanje svojih bataljona. Četvrti bataljon prebačen je iz Zalužnice u Glavace. Na taj način obezbijedena je veća dubina rasporeda jedinica na tom pravcu, kao i mogućnost protivnapada sa jačim snagama u pravcu k. 566. Štab brigade sa izviđačkim vodom premjestio se iz Doljana u Škare, i smjestio u kuću Bože Pavičića, prvoborca i komesara bataljona u 6. ličkoj diviziji. Drugi bataljon se i dalje nalazio u Dabru, a 3. u Gornjem brinjskom kraju, privremeno potčinjen 1. brigadi 13. divizije.

Štab 35. divizije uputio je 2. februara 1944. zapovijest štabovima brigada sa procjenom situacije na području rasporeda divizija. U njoj se kaže da neprijatelj »se je pokazao dosta drzak u svojim ispadima na oslobođeni teritorij... Treba očekivati da će neprijatelj sa svojom taktikom i dalje produžiti ...« Takođe, potrebno je »spriječiti ga da izlazi u sela radi pljačke hrane i mobilizacije...²⁰⁰ Zato se zahtijeva od štabova brigada da svestrano procjene situaciju na svome sektoru i preduzmu, makar i manja, ofanzivna dejstva. U takvoj situaciji položaj 3. brigade bio je dosta nepovoljan. Dva bataljona, na prostoru Glavace - Podum, bila su često angažovana u borbama protiv neprijatelja koji je vršio ispade iz Otočca. Ubacivanje diverzantskih grupa na komunikaciju Otočac - Orovac - Brlog, bilo je znatno otežano zbog dubokog snijega. U toj situaciji bio je i bataljon u Dabru, tako da se svaki neprijateljev ispad prema Glavacama završavao protivnapadima jedinica brigade. Tek u martu, kada se poboljšalo vrijeme i kada je isturena jedna četa bataljona u Glavacama prema Drenovom Klancu, stvoreni su povoljniji uslovi za diverzije i prepade na neprijatelja na komunikaciji prema Žutoj Lokvi.

S obzirom da su jedinice 3. brigade držale zapadni Podum i k. 566 kao svoje stalno borbeno obezbijedenje, neprijateljevi dijelovi u Markovićevu su se osjećali neposredno ugroženim. Zato su, ponovo krenuli u napad 27. februara. Uz jaku podršku artiljerije 392. legionarske divizije sa vatrenih položaja u rejonu Dubrava, zapadno od Otočca, kao i minobacača iz rejona Markovićeva, neprijatelj je krenuo u napad sa dvije jake kolone i to: lijevokrillnom u pravcu zapadnog dijela Poduma i Glavaca i, desnokrillnom, preko Špilničkog polja na južni Podum i brdo Um. Neprijatelj je uspio da potisne jedinice 1. bataljona sa k. 566. i iz zapadnog Poduma. Upućena je na taj pravac jedna četa 4. bataljona i, uz podršku minobacačke čete, neprijatelj je odbačen i primoran na povlačenje prema Markovićevu. Kolonu koja je krenula preko Špilničkog polja dočekale su jedinice 2. brigade sa položaja veliki Umčić - crkva Sv. Marka i primorale je na povlačenje.

U tim borbama pored 19. ustaške bojne bile su angažovane i jedinice 3. izviđačkog bataljona 846. puka 392. legionarske divizije, uz podršku artiljerije i četničkih grupa od Tukljava prema Glavacama. Brigada je imala 3 poginula i 8 ranjenih boraca. Poginuli su Mića Trbović iz Srpskih Moravica i Josip Mrzljak iz Novog Vinodolskog.

Pošto se 1. bataljon nalazio oko tri nedelje na položajima prema Otočcu i često učestvovao u borbama, a pošto je svoj zadatak u cjelini

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

uspješno izvršio, povučen je u Glavace, a na njegovo mjesto došao je 4. bataljon. Jedna četa 1. bataljona isturena je prema Drenovom Klancu u zaselak Lončari.

U toku februara došlo je do kadrovskih promjena u štabu 3. brigade. Za političkog komesara postavljen je Ivo Stipančić, do tada komesar 2. brigade 35. divizije. Mića Kosovac, koji se vratio sa političkog kursa, postavljen je za zamjenika političkog komesara i sekretara brigadnog komiteta KP. Simo Vučković, dotadašnji zamjenik političkog komesara, premješten je u štab 11. korpusa.

Po naređenju štaba 13. divizije upućen je, početkom februara 1944, za Hrvatsko primorje, u Okružni komitet SKOJ-a, omladinski rukovodilac brigade Ivica Domijan.²⁰¹ Na tom putu, sa još jednom grupom partizana, naišli su na neprijateljsku zasjedu na Kapeli i Ivica je tu poginuo. Teško nam je pala smrt tog izvanrednog skojevca. Niži rastom, snažan, uvijek raspoložen i nasimjan - ništa mu teško nije padalo - taj je mladić bio omiljen i cijenjen od cjelokupnog sastava brigade, a posebno od skojevaca. Pokušali smo da ga zadržimo da ne ode u prekomandu ali, nažalost, nismo uspjeli.

Zbog hladne februarske zime i stalnog angažovanja dijela boraca na obezbjeđenju, pojavile su se prehlade i lakše promrzline. Svi ti borci zadržavani su u brigadnoj ambulanti, a iz divizije je upućen i jedan broj boraca koji nisu bili potpuno izliječeni. Tako je brigadna ambulanta pretvorena u manju prihvatnu bolnicu, što je za jednu jedinicu toga ranga predstavljalo opterećenje i kao rješenje nije bilo prihvatljivo. Pošto je štab 13. divizije bio dosta udaljen, to se štab 3. brigade obratio štabu 11. korpusa NOVJ dopisom navodeći da prihvatna bolnica 13. divizije vraća u Liku neizliječene pripadnike brigade, koji su nesposobni za neke veće pokrete i borbu i da brigada ima u svojoj ambulanti boraca promrzlih nogu, što joj je, kao operativnoj jedinici veliko opterećenje. Dalje se moli štab korpusa da, kao operativna i teritorijalna komanda višeg ranga, odredi kuda brigada da uputi ove borce na liječenje.²⁰²

U izveštaju Štaba 11. korpusa NOVJ od 12. marta 1944. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o organizacionom stanju jedinice u februaru 1944. za 3. brigadu navodi se: da ima po spisku 1.004 boraca i starješina, u rashodu 159, 692 puške, 31 puškomitraljez, 11 teških mitraljeza, 7 lakih i 3 teška bacača i 2 pt topa.²⁰³ Članova KPJ, kandidata i Skojevaca bilo je 269, ili oko 32% od ukupnog brojnog stanja brigade. To je bio vrlo veliki procenat u odnosu na ostale jedinice iz drugih krajeva Hrvatske.²⁰⁴

Nakon mjesec dana odsustvovanja u sastav 3. brigade vratio se, 2. marta, 3. bataljon. Njegovo dugo odsustvo znatno je umanjivalo borbene mogućnosti brigade. Bilo je dosta teško sa samo tri bataljona zadovoljiti pravilo da se od početka borbe upotrebe jače snage i da se

²⁰¹ Rođen je u Dramljanu kraj Crikvenice, u naprednoj partizanskoj porodici. U sjećanju na njega i njegovog poginulog brata Krešu, šetalište uz obalu u pravcu Kačjaka, odlukom Skupštine općine Crikvenica, nazvano je »Braće Domijani«.

²⁰² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 152.

²⁰³ Arhiv VII, k. 424C, f. 34, d. 10.

²⁰⁴ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 152.

pri tome raspolaže i sa rezervom. Sa bataljonom se nije vratio komandant Đuro Ivošević Čapajev koji je kao lakši ranjenik zadržan u divizijskoj bolnici. Kada je prezdravio, štab divizije ga je uputio u drugu jedinicu, tako da se više nije ni vraćao u brigadu. Bataljon je doveo Mile Trbović Cošan, zamjenik komandanta bataljona, koji je tada brojio svega 91 borca i starješinu, od 130 koliko je ranije imao. Do osipanja je došlo zato što je jedan dio boraca, doznajući da se bataljon vraća u Liku u sastav brigade, tražio i pronalazio načina da se izvuče i priključi jedinicama partizanskih odreda koji su ih, kao već prekaljene borce, rado primali, bez obzira što tako nešto nije bilo dozvoljeno. Pored malobrojnosti i opšte stanje u bataljonu u cjelini bilo je dosta loše, kako u borbenom tako i moralno-političkom pogledu. Kao pridodata jedinica je bila dosta nesamostalna u snabdijevanju, a štab bataljona nije tome posvetio potrebnu pažnju, što se negativno odrazilo na stanje u jedinici.

Rano ujutro, 2. marta, vjerovatno obavještene o smjeni bataljona u Podumu, ustaške jedinice su pokušale da prepadom preko južnog dijela s Poduma, prema položajima k. 566 iznenade jedinice 4. bataljona. Uz podršku artiljerije i minobacača pokušali su u tri navrata da jurišem odbace jedinice 4. bataljona, ali su svaki put bili odbijeni. Kolonu koja je krenula preko Spilničkog polja odbile su jedinice 2. brigade 35. divizije. Neprijatelj je u borbama toga dana imao oko 20 vojnika izbačenih iz stroja, dok je 4. bataljon imao četiri poginula i četiri ranjena. Poginuli su: operativni oficir bataljona Ilija Stokuća, iz Gornjeg brinjskog kraja, borci Ljubo Mateić iz Baške, Marijan Matejčić iz Zameta i Josip Drpić iz Dobrinja.²⁰⁶ Među ranjenicima bili su Zvonimir Margitić, politički komesar čete i Tomo Frković, desetar.²⁰⁷

Čvrstim držanjem zapadnog dijela Poduma sa k. 566 i grupom kuća zapadnije, kao i kontrolom brda Uma, obezbjeđivani su osnovni preduslovi za razmještaj i boravak 3. brigade na prostoru Doljani - Škare - Glavace.

Pošto se vrijeme poboljšalo, a teren postao prohodniji, naređeno je štabu 1. bataljona da uputi izviđačku patrolu od Lončara, preko Tukljaca, ka Orovcu da bi ispitao situaciju na komunikaciji Otočac - Orovac - Brlog - Rapajin Klanac. U toku marta upućivane su u tom pravcu grupe mješovitog sastava sa pionirima koji su postavljali mine duž te komunikacije, od kojih je uništeno jedno vozilo između Orovca i Kompolja.

U dva navrata, 9. i 14. marta ustaše, predvođene četnicima, idući preko Starog Sela za Tukljace, napali su četu 1. bataljona u Lončarima. Prvi napad je izvršen 9. marta oko 6 sati ujutro. Pošto je neprijatelj naišao na vatru čete, povukao se prema Starom Selu. U drugom napadu 14. marta upotrebio je jače snage i potisnuo četu 1. bataljona prema Glavacama. Uvođenjem ostalih jedinica bataljona u borbu, ustaše su zaustavljene, a potom i odbačene preko rijeke Gacke. U tim borbama

²⁰⁵ Arhiv VII. k. 913A, f. 1, dok. 1.

²⁰⁶ Arhiv VII, k. 913A, f. 17, dok. 4.

²⁰⁷ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 45.

poginuo je Milan Stokuća, delegat voda u 1. četi 1. bataljona, rodom iz Gornjeg Kraja i Tomo Frković, borac, rodom iz Ledenica.

Pošto su ispadi iz Otočca prema Glavacama nisu dali očekivane rezultate, ustaše su pokušale da, napadom od Tukljaca prema Glavacama, iznenade jedinice brigade i probiju se u pozadinu položaja te onemogućuće njihovo držanje. U toku 10. marta u Škare je stigla sanitetska ekipa 11. korpusa. Na putu prema Gorskom kotaru Štabu 3. brigade naređeno je da joj obezbijedi pratnju preko Drenovog Klanca i Dobrice i osigura prebacivanje preko ceste u rejonu Brinjskog klanca. Pošto se 3. bataljon osam dana nalazio na odmoru u Škarama, za taj zadatak je određena jedna njegova četa sa zamjenikom komandanta na čelu. Zbog neopreznog približavanja prelazu ceste kod Prokika, kolona je upala u zasjedu i pretrpjela značajne gubitke. Zbog toga zamjenik komandanta Mile Trbović Čošan, odgovoran za prebacivanje, bio je smijenjen.

Polovinom marta 1944. godine 8. kordunaška divizija vodila je borbe na području Plaščanske doline, sa ciljem da razbije i izbací neprijateljske jedinice iz doline, i ponovo je oslobodi. Da bi joj se olakšalo izvršenje tog zadatka, GŠ NOV i PO Hrvatske naredio je Štabu 11. korpusa NOVJ da dijelom snaga 13. i 35. divizije napadne na neprijateljeve snage u zahvatu komunikacije Kapela - Jezerane - Križpolje.

Napad na ustaše u Stajnici

U to vrijeme situacija na području Otočca bila je pod kontrolom 3. brigade 13. i 2. brigade 35. divizije. Neprijatelj tih dana nije preduzimao nikakve ispade prema slobodnoj teritoriji pa je Štab 35. divizije odredio 3. brigadu za izvršenje toga zadatka. Pripremajući se za pokret, Štab 3. brigade odlučio je da ostavi 3. bataljon na položajima na Podumu i Glavacama. Kao pojačanje za predstojeću akciju, Štab 35. divizije dodelio joj je jedan bataljon iz 2. brigade. Zadatak brigade je bio da se likvidira neprijateljeva posada u Stajnici, a potom da se produže dejstva prema komunikaciji Kapela - Brinje u rejonu Razvale. Drugi bataljon brigade koji se duže vrijeme nalazio u Dabru, zahvaljujući podacima koje su prikupile patrole, bio je dobro upoznat sa situacijom na tom prostoru. U Stajnici se tada nalazilo oko 100 naoružanih pripadnika ustaške milicije koji su obezbjeđivali selo, a time i komunikaciju preko Kapele. Imali su vanredno dobro organizovanu izviđačku službu i osiguranje. U slučaju napada jačih jedinica, oni bi se povlačili prema pošumljenim padinama Kapele, gdje bi sa okolnih položaja otvorili vatru po napadaču.²⁰⁸

Treća brigada otišla je iz Glavaca u Dabar 16. marta i tu prenoćila. Štab 2. bataljona iskoristio je predah da upozna starješine pridošlih jedinica sa situacijom na terenu. Nakon toga doneta je odluka o rasporedu i zadacima jedinica u predstojećoj borbi, i to:

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

- 2. bataljon, kao dobar poznavalac zemljišta, dobio je zadatak da se ubaci između Stajnice i Jezerana, zaposjedne položaje u visini Sertića, spriječi intervenciju od pravca Jezerana i Razvale, kao i povlačenje napadnute posade iz Stajnice u tom pravcu.

- prema Križpolju i Brinju upućen je 1. bataljon 2. brigade, koji je posjeo položaje na liniji Negorski Vrh - Draženovići i imao zadatak da spriječi eventualnu intervenciju neprijateljevih jedinica iz toga pravca.

- za napad na ustaše u Stajnici određeni su 1. i 4. bataljon 3. brigade. Osnovna zamisao napada bila je da se obuhvatnim dejstvima 4. bataljona sa južne i 1. bataljona sa sjeverne strane sela, opkoli neprijatelj i ne dozvoli mu se izvlačenje prema okolnom pošumljenom zemljištu, posebno u pravcu Kapele.

Stab brigade sa pratećom četom nalazio se između 1. i 4. bataljona, u pravcu Tominčeve Drage.²⁰⁹

Iako je izviđanje i noćno obezbjeđenje bilo dobro organizovano, poseban problem za uspjeh napada pričinjavao je veliki snijeg i dosta neprolazan teren. Krećući se usporeno, umorne jedinice su bile otkrivene još dok su prilazile položajima sa kojih su trebale preći u napad. Ustaše su otvorile vatru sa razvučenog fronta, sa čuka rasutih oko sela Stajnice. Pokušaj 1. bataljona da sa jednom ubačenom četom sa sjeverne strane odsječe neprijatelju odstupnicu nije uspio, jer je četa, gazeći dubok snijeg, zakasnila. Razvučeni na širokom frontu, ustaše su se jednostavno rasuli i povlačili u pravcu Kapele.

Zarobljene su 4 ustaše, 1 je nađen mrtav, a bilo ih je, po krvavim tragovima, i nekoliko poginulih i ranjenih. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 3 puške, 260 metaka i druge razne opreme. Iako nije imala jačeg sudara sa neprijateljem, brigada je od pojedinačnog puškaranja sa raznih strana, imala 6 lakše ranjenih, a među njima je bio i komandir čete Mile Gostović.

Drugi bataljon je istovremeno vodio borbu sa neprijateljevim dijelovima koji su krenuli od Jezerana, prema Stajnici. Međutim, kada je sa pravca Drežnice pristigla 1. brigada 13. divizije i napala Križpolje, te jedinice su se povukle.

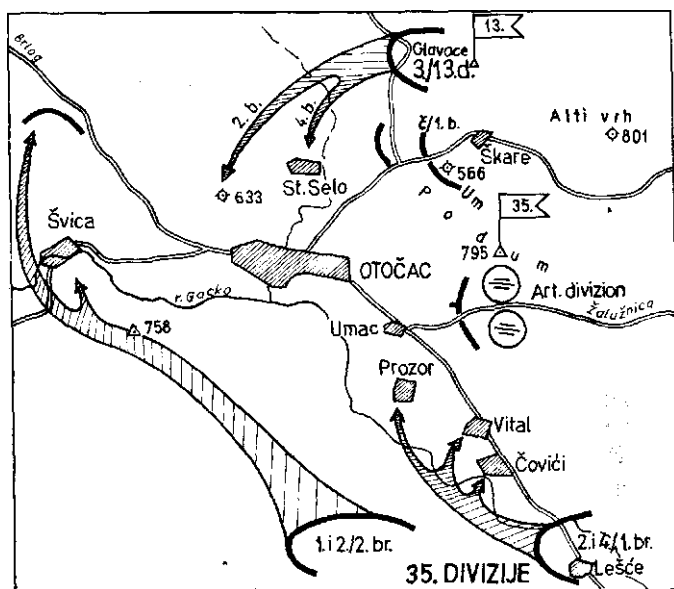
Na tom području 3. brigada je ostala na prenoćištu, a zatim se vratila slijedećeg dana na prostoriju Škare - Glavace. U Dabru je ostavljen 4. bataljon, 3. u Podumu, 1. u Škarama, a 2. bataljon u Glavacama. Kada je brigada krenula za Dabar, veći dio Izviđačkog odreda 392. divizije i 19. ustaška bojna su, doznavši za ovaj pokret, iskoristili 20/21. marta gustu maglu, oprezno se privukli preko Špilničkog polja, jugozapadnom podnožju Uma, zarobili patrolu 3. bataljona i prepadom na k. 566 iznenadili jedno odjeljenje boraca iz sastava 3. bataljona. Od 11 boraca trojica su poginula, a petorica zarobljena. Bataljon je odbačen iz Poduma. U borbu je tada uveden iz pravca Glavaca tek pristigli od Dabra 2. bataljon i tada je neprijatelj primoran na povlačenje prema Otočcu.²¹¹

²⁰⁹ Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 258.

²¹⁰ Isto, str. 358.

²¹¹ Iz autorove bilježnice.

Može se postaviti i pitanje oportunitosti odluke Štaba brigade da se 3. bataljon postavi na tako osjetljivo mjesto, budući da je bio nova jedinica na tom prostoru i nedovoljno upoznat sa opasnostima kojima je bilo izloženo obezbjeđenje na k. 566, bez obzira na sve borbene kvalitete koji još nisu bili na potrebnoj visini.

*Plan napada
na neprijateljeve
posade oko
Otočca 24. marta
1944. godine*

Napad na Staro Selo

Da bi preuzeo inicijativu, prisilio neprijatelja na odbranu Otočca i tako mu suzio manevarski prostor, Štab 35. divizije odlučio je da jednovremeno napadne na ustaško-legionarske jedinice u Prozoru, Švici i Starom Selu. Za napad na Prozor određena je 1. brigada, na Švici 2. a 3. na Staro Selo/¹²

Posadu u Starom Selu, udaljenom oko 2 km od Otočca, sačinjavala je jedna satnija 19. ustaške bojne. Za napad su određeni 2. i 4. bataljon, koji su bili vrlo snažne jedinice, posebno za napad dejstva. Prvi bataljon, kao rezerva brigade, bio je u Glavacama i sa jednom četom držao položaj na k. 566 u Podumu. Prateća četa bila je na vatrenim položajima zapadno od k. 566 u Podumu.

Štab 3. brigade izvršio je, u skladu sa naredjenjem Štaba 13. divizije, 23. marta sa k. 566 izviđanje rejonu Starog Sela i procjenio da će neprijatelj, pošto budu napadnuta sela oko Otočca, najprije i najžešće intervenisati prema Starom Selu, jer je ono u neposrednoj blizini Otočca. Zato se napad morao izvesti energično, i u prvom naletu odbaciti neprijatelja iz sela. Zapovješću štaba 3. brigade od 24. marta

¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

predviđeno je da 2. bataljon napada neprijatelja sa jednom četom sa sjeverozapadne strane Starog Sela, drugom četom postavi osiguranje na pravcu Kompolje - Orovac i da se sa leve strane poveže sa 4. bataljonom, koji će sa sjeverne strane sela napadnuti na neprijatelja.²¹³

Napad je počeo 24. marta prije svitanja. Jedновременim dejstvom bataljona neprijatelj je izbačen iz sjevernog dijela sela i potisnut prema Otočcu. Ubrzo je, kao pomoć napadnutim ustašama stigla jedna četa legionara, koja je zaposjela sjeveroistočne padine Inina Vrha (k. 633) i grupu kuća uz samu obalu Gacke. Pošto su bili dosta povoljni položaji za neprijatelja, ocijenjeno je da bataljoni obustave napade poslije dva sata borbe i da se povuku preko Tukljaca za Glavace.

Može se reći da su 2. i 4. bataljon i pored toga, uspješno izvršili ovaj borbeni zadatak jer se, s obzirom na razvoj situacije, više nije moglo ni postići. Neprijatelj je imao 6 poginulih, trojicu ustaša i tri legionara među kojima je bio i jedan njemački oficir, vjerovatno komandir čete koja je stigla kao pojačanje. Takođe, imao je još gubitaka u mrtvim i ranjenim, koje je uspio izvući sa napuštenih položaja.

Brigada je imala jednog poginulog borca Juraj Mataja, rodom iz Ledenica, i šestoricu nestalih za vrijeme polaska jedinica u napad, koji su, vjerovatno, po dogovoru i samovoljno krenuli za Hrvatsko primorje i Gorski kotar.

Prihvat novih boraca Istrana i kadrovske promjene

U prvoj polovini 1944. godine 3. brigada je u nekoliko navrata primila oko 650 novih boraca - Istrana. U to vrijeme, pa sve do polovine 1944. godine kada se pristupilo pripremama za formiranje 43. istarske divizije, i druge su jedinice iz sastava 13. 35. a i 8. divizije bile popunjavane Istranima. U dopisu upućenom Štabu 3. brigade o mogućnostima popune u Lici, Štab 13. divizije piše slijedeće:

»Namjeravamo da vam uputimo dvije do tri stotine novih boraca iz Istre za popunu vaše brigade. Ukoliko smatrate da bi bili u stanju primiti i veći broj to smo rješeni da vam pošaljemo i više. S obzirom na prilično velike poteškoće oko prebacivanja toga ljudstva i da će većina njih biti bez oružja, to je potrebno da uputite odmah jednu četu u Gornji kraj gdje bi ste primili to ljudstvo, a i 1. brigada pomoći će vam ih prebaciti. O tome je obavješten štab korpusa«.²¹⁵

Dolaskom većeg broja Istrana u jedinice na zapadnom području Hrvatske posvećena je potrebna pažnja, naravno koliko je to bilo moguće u tim teškim uslovima. Tako politički komesar 13. divizije Đuro Matić koncem marta 1944. godine, u toku najvećeg priliva novih boraca, skreće pažnju političkim komesarima brigada na tu okolnost koja doprinosi da se Istra sve više vezuje za maticu zemlju. Zahtjeva da se

²¹³ Isto, str. 458.

²¹⁴ Iz autorove bilježnice.

²¹⁵ A VII, k. 913, f. 1, dok. 19.

među novim borcima uočavaju najbolji, kako bi mogli da napreduju na razne starješinske i partijske dužnosti.

Pri tako masovnoj mobilizaciji Istrana za jedinice NOVJ i njihovom prebacivanju na dosta udaljena odredišta, dešavale su se i neke nepravilnosti, o čemu govori i dopis Štaba 13. divizije, upućen Operativnom štabu za Istru: »Novomobilisani borci iz Istre dolaze nezadovoljni jer su obmanuti u pogledu njihovog snabdijevanja odjećom i obućom. Govoreno im je prilikom prikupljanja u Istri, kako će u toku puta na punktu dobiti potrebnu odjeću i obuću. Od upućenog broja 305 mora se vratiti za Istru zbog nesposobnosti za svaki veći napor«.²¹⁶

Dolazak Istrana u Liku početkom 1944. godine poklopio se sa surovim zimskim uslovima, što je otežalo njihovu adaptaciju. Ono što im se u tim uslovima moglo pružiti bio je pažljiv, drugarski odnos i briga starješina o njima. Odnos starješina je baš u tim okolnostima mnogo značio za njih kao ljude. Tako je u svakom Istraninu mogao oživjeti jedan »Veli Jože« i oni su kroz borbu stasavali i potvrđivali svoju visoku svijest i sudbinsku vezanost za NOB. Mnogi od njih bili su izuzetno hrabri borci. Jedan od prvih »Ordena za hrabrost«, pred strojem i iz ruku komandanta 35. divizije Nikole Grubora, primio je vodni delegat, Istranin, Božo Hrvatinić.

U martu 1944. godine, naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske, a po saglasnosti Vrhovnog štaba NOV i POJ, izvršena je smjena u rukovodstvu 13. primorsko-goranske divizije. Umjesto Veljka Kovačevića za komandanta divizije postavljen je Vicko Antić. U odlasku iz GŠ NOV i PO Hrvatske, koji se nalazio na području Plitvičkih jezera, za Gorski kotar, novi komandant je 22. marta 1944. navratio u Štab 3. brigade u Škarama. Tako je Štab brigade i doznao da je Vicko postavljen za komandanta, a da Veljko odlazi u GŠ NOV i PO Hrvatske.

Sa Veljkom smo ratovali još od jesenjih dana 1941. godine, kada je po odluci CK KPH upućen iz Zagreba na područje Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, da rukovodi oružanom borbom. Stari borci toga kraja bili su vezani za Veljka kao prvog komandanta Primorsko-goranskog partizanskog odreda, Pete operativne zone Hrvatske i komandanta 13. primorsko-goranske divizije, cijenili ga i voleli. Ponekad se i ljutili na njega, ali kao na svoga. Veljko je lično poznao mnoge bombaše, mitraljesce, minere i kurire primorsko-goranskih jedinica: On nije bio izuzetak u tome, ali je, vjerovatno, snažnije i dublje od drugih doživljavao to ratno drugarstvo, i ne samo u ratu. (Svi ti njegovi ratni drugovi, koji na svoj način oličavaju i samu oružanu borbu, vremenom su se unjedrili u njega, nisu mu davali mira i u miru podsticali su Veljka, svog ratnog komandanta, da stalno oživljava i otrže od zaborava njihove likove u svojim književnim djelima). Kao što se može vidjeti iz njegovih sjećanja na to vrijeme odlazak iz 13. primorsko-goranske divizije teško mu je pao.²¹⁷

Štab brigade očekivao je da će Veljko doći da se oprostí sa brigadom koja se nalazila na području Gacke, kao što je to uradio i sa

²¹⁶ A VII, k. 913A, f. 14, dok. 4.

²¹⁷ Veljko Kovačević, *Dani koji ne zalazle*, Beograd 1985, str. 212.

drugim jedinicama na području Gorskog kotara i Hrvatskog primorja. Ali, do toga nije došlo. Bilo je to krivo starešinskom kadru 3. brigade. Svaki se objektivni razlog u ratu mogao shvatiti, ali je ipak bilo teško pomiriti se sa osjećajem da si tom prilikom zaobiđen u svojim očekivanjima.

Sa novim komandantom divizije uspostavljen je prislan starješinski odnos zahvaljujući njegovoj neposrednosti, a i poznanstvu sa komesarom brigade Ivom Stipaničićem. Bili su komšije, prvi iz Selaca, drugi iz Grižana. Novog komandanta smo upoznali da se kod boraca pojavilo nostalgично raspoloženje, želja da se vrate u Gorski kotar i Hrvatsko primorje u sastav 13. divizije. Bilo je i pojava samovoljnog napuštanja jedinica. Vicko nas je podsetio na razloge zbog kojih su brigade i formirane, ali i na potrebu stalnog političkog rada i stalne brige o borcima. Kao da je osjetio da i kod članova Štaba brigade postoji želja za povratkom. Stoga je u razgovoru istakao da onaj ko ubjeđuje borce u potrebu ostanka brigade u Lici, mora i sam biti ubjeđen u to. Bilo je jasno da o povratku 3. brigade u sastav 13. divizije nema govora, o čemu je on vjerovatno bio upoznat u GŠ NOV i PO Hrvatske.

U martu 1944. uslijedile su i druge kadrovske promjene u 13. diviziji. Tako je umesto Vinka Švoba, koji je određen za člana naše vojne misije u Sovjetskom Savezu, za političkog komesara postavljen Đuro Matić,²¹⁸ koji će ostati na toj dužnosti sve do marta 1945. godine.

Za komandanta 1. brigade postavljen je Srđan Uzelac, koji je poginuo 1. jula 1944. kod Vrbovskog. Za političkog komesara postavljen je Stevo Lakić, umjesto Bude Bosnića koji je otišao za zamjenika komesara Operativnog štaba za Istru.

Za komandanta 2. brigade, namjesto Viktora Bubnja, koji je kao rezervni pilot BJV upućen na školovanje u SSSR, postavljen je Milan Rustanbeg, koji je poginuo 23. septembra 1944. godine kod Zlobina. Za političkog komesara 2. brigade postavljen je Ilija Petrović, koji je poginuo 10. septembra 1944. godine na Gorjancima.

U štabu 3. brigade, ukinut je položaj zamjenika komandanta, pa je Dušan Trbović Dude povučen u štab 11. korpusa. Istom naredbom i operativni oficir brigade Josip Kadak Pepi, kao i kapetan Dušan Bogunović i poručnik Đorđe Diklić stavljeni su Štabu 11. korpusa na raspolaganje.

Za komandanta 3. bataljona postavljen je Stipe Karakaš, koji se vratio iz bolnice poslije ranjavanja, još potpuno neoporavljen.²¹⁹

Trećeg marta na vojnom savjetovanju sa štabovima brigada u Zalužnici bili su prisutni komandant i politički komesar 11. korpusa NOVJ Pavle Jakšić i Šime Baien. To je bio prvi skup u tom sastavu od formiranja 35. divizije 11. korpusa. Štabovima brigada ranije je javljeno da se komandanti i politički komesari brigada pripreme za referisanje o stanju u jedinicama, iznesu predloge i sugestije po pojedinim pitanjima.

²¹⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26. str. 171.
Iz autorove bilježnice.

Komandant i politički komesar 35. divizije, Petar Kleut i Milivoje Rukavina, u svojim uvodnim izlaganjima dali su ocjenu proteklih borbi i prikazali stanje u jedinicama divizije. Posebno je ukazano na slabu taktičku obučenost starijina i kako se to manifestuje u borbenim dejstvima jedinica, na nedovoljnu budnost, upornost u borbi i relativno slabu obučenost boraca za efikasnu upotrebu oružja kojim su bili naoružani. Disciplina, odnos i briga starijina o borcima ocjenjeni su kao nezadovoljavajući. Od strane političkog komesara bilo je govora o nedovoljnoj političkoj svijesti kod pojedinih novomobilisanih boraca, propusta u odnosu prema narodu u nekim selima, problemu odjeće i obuće, a posebno je ukazivano na sve teže probleme ishrane. Obavezani su komandanti i politički komesari brigada da ovakve skupove organizuju sa štabovima bataljona i da im se prenesu ocjene i zaključci sa savjetovanja.²²⁰

Štab 3. brigade održao je 6. marta sastanak sa štabovima bataljona. Na sastanku su upoznati sa stavovima divizije. Raspravljalo se i o konkretnim problemima i pojavama u jedinicama brigade.

Organizacija ovakvih skupova na nivou divizije pokazala se vrlo korisnom za štabove brigada. Izmjenjena su iskustva, svestranije sagledani problemi i nalažena zajednička rješenja za njihovo prevazilaženje. Takva savjetovanja su po formi i metodu rada, problematici koja je raspravljana, imala karakter seminara i posebno su bila značajna za obučavanje i uzdizanje štabova brigada, koji su bili preopterećeni svakodnevnim praktičnim problemima. Međutim, zbog međusobne udaljenosti brigada i posebno zbog potrebe da štabovi budu stalno prisutni u jedinicama, rijetko su održavani na nivou divizije. Sastanci u brigadama sa štabovima bataljona bili su češći, jer je brigada u najvećem broju slučajeva bila na okupu, a potrebe za dogovorima bile su uvijek aktuelne. Tim sastancima su obično prisustvovali komandant i politički komesar divizije.

Napad na Prozor i neprijateljeva ofanziva na slobodnu teritoriju Like

U martu 1944. godine aktivnosti neprijateljevih i jedinica 11. korpusa NOVJ na širem području Otočca i na komunikaciji Kapela - Jezerane - Brinje - Žuta Lokva - Otočac, bile su znatno ograničene. Dubok snijeg i velika hladnoća onemogućavali su veće pokrete jedinica, kao i izviđačko-diverzantsku aktivnost na komunikacijama kojima se neprijatelj služio. Poboljšanjem vremenskih prilika u drugoj polovini marta, pojačana je obostrana borbena aktivnost. Neprijatelj je usmjerio svoje ispade iz Otočca pored Poduma, na Tukljace i Glavace. I jedinice 11. korpusa pojačavaju aktivnost. Upućivane su izviđačko-diverzantske grupe na komunikacije, izvršen je napad na Stajnicu i pritisak na komunikaciju koja vodi preko Kapele, kao i prepadi na isturene neprijateljeve dijelove u Prozoru i Starom Selu. Očito je bilo daje došao

²²⁰ Petar Kleut, n. dj. 70 i 71.

kraj zimskom statičnom rasporedu i da će, nailaskom proljeća, doći do intenzivnijih i zamašnijih borbenih dejstava. O tome je bilo govora i u toku februara kada su vršene pripreme za vojnu i partijsku konferenciju na nivou štaba i komiteta partije 35. divizije.

Postepeno pojačavajući aktivnost jedinica u drugoj polovini marta, Štab 35. divizije namjeravao je da aktivnim dejstvima na komunikacijama i napadima na isturene neprijateljeve dijelove na širem prostoru oko Otočca nanese neprijatelju što veće gubitke, da preuzme inicijativu i prisili ga na odbranu. Trebalo je pod kontrolom zadržati što veće područje Gacke doline, koje je predstavljalo snažnu ljudsku i materijalnu bazu za uspješno vođenje oružane borbe na području Like u narednom periodu.

S druge strane, neprijatelj je pred sam napad na Prozor pristupio pripremama za predstojeća ofanzivna dejstva na slobodnu teritoriju sjeverne Like. Po završenom pregrupisanju jedinica, raspolagao je u Otočcu sa jakom pokretnom grupom sastavljenom od izviđačkog odreda i 3. bataljona 846. puka 392. legionarske divizije, 19. ustaške bojne i divizijske artiljerije. U Otočac je stigao i Štab 392. legionarske divizije. U rejonu Križpolje - Jezerane prikupio je 20. ustašku bojnu ojačanu dijelovima 847. i 392. artiljerijskog puka, a na području Perušić - Lički Osik, 31. i 34. ustašku bojnu, pod komandom njemačkog majora Beherera. Ovako grupisane vrlo jake snage nalazile su se u povoljnijem početnom operativnom rasporedu u odnosu na jedinice 35. divizije na području Gacke doline.

Štab 392. legionarske divizije, kojem su bile potčinjene u predstojećoj operaciji i četiri ustaške bojne (19, 29, 31. i 34), odlučio je da 31. marta preduzme ofanzivna dejstva širih razmjera sa ciljem da razbije jedinice 35. divizije na području Gacke doline, odbaci ih sa tog prostora te da prodorom na pravcu Otočac - Vrhovine prema[^] Prijeboju i Korenici ovlada područjem Plitvičkih jezera, sjedištem GŠ NOV i PO Hrvatske, raznih ustanova NOB Hrvatske i materijalnih rezervi prikupljenih na tom prostoru. Time bi obezbijedio saobraćaj na pravcu Gospić - Otočac - Senj i Vrhovine - Prijeboj - Bihać.

Već početnim grupisanjem snaga i napadima prvog dana, ispoljena je i osnovna zamisao dejstva u prvoj etapi operacije koja se sastojala u slijedećem: sa glavnom grupom iz Otočca, napadom na širokom frontu na pravcu Otočac - Vrhovine - Babin Potok i obuhvatnim manevrom grupa sa krila Stajnica - Dabar - Škare i Ramljani - Turjanski - Gornji Babin Potok, razbiti jedinice 35. divizije na području Gacke, a potom produžiti u pravcu Plitvičkih jezera.

Sa četiri ustaške bojne, tri bataljona iz sastava 392. legionarske divizije, uz podršku artiljerije, tenkova i avijacije, neprijatelj je bio izrazito premoćan u snagama, posebno u vatrenoj moći, u manevarskim mogućnostima centralne grupacije i mogućnosti redovnog snabdijevanja i zbrinjavanja jedinica u toku borbenih dejstava.

U takvoj ojštoj situaciji, Štab 35. divizije je 30. marta u 20 sati dobio izvještaj Štaba 3. brigade da neprijatelj ima namjeru da napadne

31. marta oslobođeni teritorij.²²¹ Tada su se u Štabu Divizije u Brakusovoj Dragi nalazili komandant, komesar i operativni oficir 11. korpusa Pavle Jakšić, Artur Turkulin i Stevo Opsenica, koji su stigli u 15,30 sati.²²² Odluka Štaba divizije bila je da 30/31. marta napadne neprijateljevu posadu u Prozoru, udaljenom oko 4 km od Otočca.²²³ Štab 35. divizije bio je upoznat sa novonastalim promjenama u rasporedu neprijateljevih snaga i njihovim namjerama i bilo mu je poznato slijedeće:

- da je neprijatelj tih dana pojačao izviđačku aktivnost na području podvelebitskih sela, od Smiljana do Kosinja, pa je na taj teren upućena izviđačka četa 35. divizije da ispita situaciju na pravcu Kosinj - Pazarište - Brušane.²²⁴

- da je na pravac Otočac - Orovac - Brlog upućena 29. marta jedna četa iz sastava 3. brigade, sa zadatkom da noću 29/30. marta postavi zasjedu na području Orovcia i napadne nailazeće neprijateljeve dijelove na toj komunikaciji. Cilj ove akcije je bio prisiliti neprijatelja na angažovanje dijela svojih snaga radi obezbjeđenja komunikacije i time umanjiti udarnu snagu jedinica u samom Otočcu. Od te čete stigao je 30. marta izvještaj da nije mogla neopaženo prići u blizini ceste Otočac - Brlog jer je bila dobro obezbjeđena i na njoj se odvijao vrlo živ saobraćaj.

Iste večeri oko 20 sati kada su jedinice 35. divizije već bile u pokretu ka polaznim položajima za napad, iz Štaba 3. brigade 13. divizije primljen je izvještaj da, prema podatku dobijenom iz Starog Sela, neprijatelj za slijedeće jutro priprema napad. Ni taj podatak nije u Štabu 35. divizije uzet kao dovoljan razlog za obustavljanje započete akcije, jer je preovladalo uvjerenje da se radi o neprijateljevom napadu obima kao nekoliko prethodnih napada na Podum i Glavace. Ovakva procjena neprijatelja i njegovih namjera presudno je uticala na razvoj situacije slijedećih nekoliko dana, jer je glavnina 35. divizije ušla u borbu protiv mnogo nadmoćnijeg neprijatelja u borbenom rasporedu koji joj nije omogućavao uspješan otpor u Gackom polju.²²⁶

Podatak o izviđačkoj aktivnosti neprijatelja na sektoru Smiljan - Kosinj, dobijen preko teritorijalne obavještajne službe, bio je tačan. Imao je za cilj da privuče pažnju štaba 35. divizije na suprotnu stranu od pravca predstojećih dejstava 31. i 34. ustaške bojne iz rejona Perušića.

Četa upućena na komunikaciju u rejonu Orovcia bila je iz 3. brigade, i njen izvještaj nije upućivao na zaključak da se radilo o redovnom snabdijevanju otočkog garnizona, kako je to zaključio Štab 35. divizije. Snabdijevanje jedinica u Otočcu vršeno je manjim brojem

Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 689.

²²³ I S T O .

²²³ Iz depeše koju je Štab 11. korpusa poslao 29. marta Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske vidi se da je divizija vršila pripremu da sa 1. i 2. brigadom napadne 30.

²²⁴ marta ustaše u selu Prozor.
Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 687.

²²⁵ Petar Kleut, n. d.i., str. 82.

²²⁶ Isto.

kamiona i to preko dana, a ne intenzivnim saobraćajem noću. Prebacivanje jedinica noću u pravcu Otočca moglo je biti uslovljeno namjerom neprijatelja da se od Štaba 35. divizije prikrije koncentracija snaga u Otočcu. Drugo, kretanjem većih kolona na cestama po danu na tom prostoru, nedaleko od obala Jadrana, moglo se postati meta napada savezničkih aviona. Zato su takvi pokreti vršeni noću. Kao što je bilo poznato, glavnina 114. njemačke divizije, u pokretu od Gospića preko Otočca i Senja za Rijeku, u toku januara bila je etapno prevožena noću.

Podatku da neprijatelj namjerava narednog dana da pređe u napad na partizanske položaje, nije posvećena potrebna pažnja, mada je dobijen iz već do tada provjerenog i vrlo aktivnog obavještajnog punkta u Starom Selu, kojeg je organizovao obavještajni oficir 3. brigade Marko Drinković. U tom izvještaju, koliko se autor sjeća, javljeno je da su u Otočac stigle nove jedinice. Uvjerenje u štabu 35. divizije »da se radi o neprijateljevom napadu onakvog obima kakvi su bili nekolicke prethodni napadi na Podumu i Glavace«,²²⁷ nije odgovaralo situaciji. Naime, neprijatelj je odranije u Otočcu raspolagao sa Izviđačkim odredom i artiljerijskim divizionom iz sastava 392. legionarske divizije, i 19. ustaškom bojnom, a to su bile snage više nego dovoljne za ispade kakve je vršio prema Podumu. Treba imati u vidu da su se u to vrijeme, kada su razmatrani navedeni izvještaji, u Štabu Divizije nalazili komandant, komesar i operativni oficir 11. korpusa, koji su bili upoznati sa situacijom, učestvovali u procjeni i dali svoju saglasnost na konačnu odluku da se ne odustane od napada.

Pripremajući napad na Prozor, Štab 35. divizije sa štabovima brigada i komandantima bataljona predviđenih za napad na neprijateljeve snage u Prozoru, izvršio je u toku 30. marta komandantsko izviđanje sa padina Uma. U Prozoru se tada nalazila 1. četa Izviđačkog odreda iz sastava 392. divizije, koja je držala položaje na Prozorini (k. 648) i Vitlu (k. 557), na udaljenosti oko 4 km od Otočca. Za napad je određena 1. brigada formirana od stranih boraca, koja se do tada pokazala kao najprodornija jedinica u napadnim dejstvima. Dobro poznavanje terena oko Otočca od strane starješina i vrlo dobar pregled sa Uma, omogućili su Štabu Divizije da precizno odredi pravac pokreta svakoj jedinici i objekte napada. Prva brigada sa tri bataljona, trebalo je da ovlada Vitlom i Prozorinom, istaknutim položajima u neprijateljevom rasporedu, oslobodi selo i da bude spremna da odbije neprijateljeve protivnapade iz pravca Otočca. Četvrti bataljon »Marko Trbović« 3. brigade 13. divizije dobio je zadatak da prepadom ovlada bezimеноm kotom, sjevernije od Prozorine i Vitla i sadejstvuje sa tog pravca sa bataljonima 1. brigade i da odbije eventualni napad neprijatelja sa Umca (k. 546). Dva bataljona 2. brigade dobili su zadatak da krenu od crkve Svetog Marka preko Špilničkog polja za Špilnik i da u visini sela organizuju odbranu i spriječe intervenciju neprijateljevih snaga u zahvatu komunikacije prema Lešću. Artiljerijski divizion 35. divizije, sa vatrenih položaja južno od Inića, trebalo je da dejstvuje po neprijatelju prema razvoju situacije u toku borbe.

Raspored ostalih jedinica 3. brigade bio je slijedeći: 2. bataljon je držao položaje u zapadnom Podumu (k. 566) i u Glavacama, radi kontrole pravca Staro Selo - Tukljaci - Lončari - Glavace. Prvi bataljon, kao rezerva divizije, nalazio se u Škarama. Treći bataljon, koji se nalazio u Dabru, dobio je zadatak da noću 30-31. marta izvrši demonstrativni napad na neprijateljeve jedinice u Stajnici i tako ih veže za taj prostor.

Tako je za novi napad angažovano šest bataljona, ili oko polovine od raspoloživih snaga, kao i pri prvom napadu. Međutim, novi napad bio je koncentrisan samo na Prozor, tako da su umjesto dva bataljona, kao u prvom napadu, bila direktno angažovana četiri, dok su dva bataljona 2. brigade bili predviđeni za osiguranje prema Otočcu. Osnovna zamisao dejstva bila je da se iznenadnim i snažnim prepadom slomi otpor neprijatelja u Prozoru, i to za što kraće vrijeme, prije no što uspiju jače snage da pruže pomoć napadnoj jedinici. Dobro upoznavanje terena i rasporeda neprijatelja, utanačeni zadaci po vremenu i objektima, kao i riješenost štabova bataljona da napad uspije, predstavljali su solidnu osnovu za uspjeh.

Do ponoći uoči 30/31. marta bataljoni sve tri brigade, određene za napad na jugoistočne prilaze Otočcu, izbili su na polazne položaje za napad neprimjećeni od neprijatelja i odmah su krenuli u napad. U toku prvog časa borbe 2. bataljon 1. brigade na juriš je zauzeo Vital i podišao vrhu Prozorine. Čelo dvaju ešeloniranih bataljona 2. brigade bez borbe je izbilo u Špilnik i posjelo ga za odbranu. Četvrti bataljon 3. brigade također je bez borbe posjeo bezimenu kotu, 1 km sjeverno od Prozora.²²⁸ Neprijatelj je bio iznenađen u Prozoru, ali se dosta brzo snašao i protivnapadom u 3 sata vratio Vital. Na traženje štaba 1. brigade artiljerijski divizion je tukao tada srednji dio Prozora oko crkve, a odmah zatim bataljoni 1. brigade zauzeli su Prozorinu i ovladali cijelim Prozorom, sem Vitla, odakle je neprijatelj pružao žestok otpor.

Dok se vodila borba u Prozoru, neprijatelj je u Otočcu pripremio snage za odlučan protivnapad, s kojim je prema Špilniku pošao već u 2 časa. Prvi bataljon 2. brigade izdržao je prve napade ali, kada su sat kasnije stigli tenkovi, oba bataljona 2. brigade povukla su se pod borbom prema Oltarima. Oko 4 sata neprijatelj je počeo s oštrim napadom preko Umca na Prozor i bezimenu kotu. Odbrana položaja u Prozoru i na bezimenoj koti bila je jako otežana, pa su jedinice javljale da na njima neće moći dugo izdržati. Da jedinice ne bi u tako nepovoljnom položaju sačekale zoru, Štab Divizije naredio je u 5 sati povlačenje svih jedinica, u rejone iz kojih su krenuli u napad.²³⁰

Zbog energičnog pritiska jakih neprijateljevih snaga, povlačenje dijela jedinica 35. divizije nije vršeno organizovano. Četvrti bataljon 3. brigade uspio je da se organizovano i bez većih gubitaka povuče s

Iz izvještaja 392. legionarske divizije vidi se da je bataljon izbijanjem na ovu kotu potpuno iznenadio neprijatelje i zahvaljujući tome uspio ući u Prozor«. Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 690.

²²⁹ Petar Kleut, n. dj., str. 82.

²³⁰ Petar Kieut, n. dj., str. 83.

bezimene kote, preko Oltara prema Podumu. Jedan bataljon 2. brigade, uporedo s 4. bataljonom 3. brigade, povlačio se prema Iničima, dok je drugi odstupao duž ceste Otočac - Donji Sinac. Štab 1. brigade, s dva bataljona, pod borbom je odstupio prema Lešću, uz obe strane rijeke Gacke, dok je neprijatelj jednom bataljonu 1. brigade uspio presjeći odstupnicu u Čovićima, pa je ovaj promijenio pravac odstupanja, te preko Majatičevog vrška (k. 618) i Krčevina odstupio u Kosinj.

U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade za period od 30. marta do 5. aprila 1944, upućenom Štabovima 13. i 35. divizije, o napadu na Prozor i borbama protiv neprijateljevih snaga koje su prodirale ka Vrhovinama stoji:

»Iako su jedinice u napadu na Prozor postigle iznenađenje nijesu ga mogle iskoristiti zbog brze intervencije od Otočca, i to najprije 19. ustaške bojne, a zatim dijelova 392. legionarske divizije, koji su bili prikupljeni u širem rejonu Otočac, radi prodora na slobodnu teritoriju.

..Neprijatelj koji se nalazio na navedenoj koti pobjegao je sa nje tako da naš IV bataljon koji je napadao nije ni imao borbe već šta je pomagao sa svojom vatrom I brigadi u napadu na Prozor. Pošto je bila jaka neprijateljeva intervencija i nelikvidacija Vitla dobili smo naređenje u pet sati da se bataljon povuče u pravcu Poduma«.

..Jedna neprijateljska kolona u jačini oko 800 vojnika došla je preko Letinca za Dabar; pola kolone se odvojilo i prošlo za Glavce, a s drugom polovinom vodio je borbu naš bataljon u Dabru od koje je stradao vod III bataljona pri povratku sa Stajnice. U isto vrijeme kada je neprijatelj prodirao u pravcu Prozora bacio je četu II bataljona sa k. 566 i produžio sa nadiranjem prema koti 795. I bataljon koji je bio u pokretu prema koti 566 došao je na blisko odstojanje sa neprijateljem...«³²

U jutarnjim borbama 1, 2. i 4. bataljon imali su 3 poginula i 13 ranjenih boraca i starješina, a 3. bataljon 13. poginulih.²

U toku noći neprijatelj se povukao iz Škara i Doljana prema Podumu i iz Dabra za Lipice.

Bez obzira na faktor iznenađenja u napadu na Prozor i vrlo dobrih početnih rezultata, brza intervencija jakih neprijateljevih snaga od Otočca prema Prozoru, kao i istovremeni napad prema Podumu na položaje 2. bataljona i prodor neprijatelja preko Dabra za Glavce, prekinuo je u početnoj etapi razvoj napada naših jedinica. Izbijanjem na brdo Um prije naših jedinica koje su se povlačile od Otočca, neprijatelj ih je doveo u dosta težak položaj. Imajući vanredni pregled okolnog prostora sa Uma, vrlo preciznom vatrom artiljerije tukao ih je dok su se povlačile od sjevernog Poduma, preko polja između Škara i Doljana, a potom po južnim padinama otkrivenog Atlinog vrha. Zahvaljujući vrlo vještom rukovođenju Štaba 4. bataljon 3. brigade

²³² Zbornok, tom 5, knj. 26, str. 206.

²³³ Isto.

prebacivao se preko polja u skokovima, između vatrenih udara artiljerije, koristeći pri tome ljevke od eksplozija granata na površini zemlje. Razlika u vremenu između pojave zvučnog efekta i same eksplozije granata na cilju za vještog i iskusnog borca, bila je dovoljna da se baci u te rupe, kojima je bilo išarano polje. Bataljon je, imao jednog poginulog i tri ranjena borca. Da su neprijateljski artiljerci izvodili pojedinačno gađanje, a ne plotunsku paljbu, situacija bi u tom slučaju bila mnogo teža, a gubici znatno veći. Međutim, oni dijelovi jedinice koji su krenuli uz padinu Atlagina vrha, našli su se u težem položaju nego prilikom prebacivanja preko polja. Padina i vrlo plitak sloj zemlje uslovljavali su daleko veći krug poražavajućeg dejstva eksplodiranih granata. Bila je to izuzetna ratna scena, koja se ne zaboravlja ni poslije toliko proteklih godina. Sa jedinicama koje su se povlačile, silom prilika našao se i dio Štaba 3. brigade. Nastala situacija bila je pored svega i vrlo poučna. Na tom primjeru moglo se uočiti šta znači zaklon u borbi, borbeno iskustvo i prisebnost ratnika pri njegovom korišćenju.

U istorijatu njemačke 392. legionarske divizije o tim borbama zabilježeno je:

»Poslije detaljnih priprema i stavljanja u pripravnost svih raspoloživih snaga IV ust. brigade pod komandom majora Beherera za prodor ka sjeveru, naše su snage trebale da 31. 3. krenu ka Vrhovinama iz prostora Otočca i Gospića, u kom cilju je divizijski štab premešten u Otočac. III/846. je prebačen u Otočac kamionima. Dok je borbeno grupa »Beherer« trebalo da bude angažovana iz prostora Perušića preko Ramljana ka Perušiću,²³⁴ dotle su Izviđački odred, III/486. i 19. ust. bataljon imali zadatak da širokim frontom nastupaju ka Vrhovinama. Potpuno iznenada za naše jedinice, još prije polaska naših snaga, u 01,00 čas neprijatelj je izvršio napad na Prozor i u početku pošlo mu za rukom da prođe u Prozor uz teške gubitke. Naše snage, su stupile odmah u protivnapad. III/846 je nastupajući preko Škara oko podne zauzeo Atlagin vrh, boreći se sa slabijim neprijateljskim grupama dostigao sev. ivicu Zalužnice i ovde uspostavio vezu sa Izviđačkim odredom koji je nastupao duž puta. U daljem nadiranju 1.4. boreći se sa žilavim neprijateljem, zauzeti su Vrhovine i Crna Vlast gdje je izvršeno sjedinjenje sa Borbenom grupom »Beherer« (31. i 34. ustaškom bojnom - *primjedba B. M.*)

Protivnapad legionarskih i ustaških snaga od Otočca na jedinice 35. divizije u rejonu Prozora ubrzo se razvio u ofanzivu jakih neprijateljevih snaga na slobodnu teritoriju Like na širokom frontu: 34. i 31. ustaška bojna pravcem Perušić - Ramljani - Turjanski, a 19. ustaška bojna, 3. bataljon 846. puka i Izviđački odred 392. legionarske divizije širokim frontom sa linije Otočac - Dabar ka Vrhovinama.²³⁶ Jedinice 35. divizije našle su se zatečene u vrlo nepovoljnom borbenom rasporedu i bile prisiljene da se povlače.

²³⁴ Riječ je o mjestu Perušić, sjeverno od Gospića i koti Perušić, sjevernoistočno od Crne Vlasti. Zbornik, 5, knj. 26, str. 317.

tz Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 317, 318.

²³⁶ Isto, knj. 25, str. 690.

Kolona koja je napadala od Križpolja preko Lipica za Dabar, na pola puta između Lipica i Glibodola, na raskrsnici puta koji se odvaja za Stajnicu, otkrila je trag kolone voda 3. bataljona, koji se još nije bio povratio od Stajnice. Neprijatelj je odvojio dio snaga i postavio zasjedu duž prine po kojoj se očekivao povratak voda. Ubrzo se pojavila kolona od Stajnice. Ništa ne sumnjajući, vod se kretao prtinom koju su napravili bataljoni 3. brigade prilikom napada na Stajnicu nekoliko dana ranije, sa skraćenim rastojanjem između boraca u koloni po jedan i bez prethodnice. Kada se čelo voda približilo putu Lipice - Glibodol, cjelom svojom dužinom iznenada se našao ispred fronta zasjede i na njega je sručena snažna vatra iz automatskog oružja i pušaka, ubitačna zbog blizine, otkrivenog zemljišta i dosta dubokog snijega. Poginulo je 13 boraca sa komandirskom Zdravkom Galovićem i vodnim delegatom Ivanom Mičetićem. Takav gubitak teško je pogodio borce i rukovodioce 3. brigade, a posebno 3. bataljon, kojem ratna sreća nije bila ni malo naklonjena posljednja tri mjeseca. Poslije svega što je doživio za vrijeme odvojenosti od brigade, o čemu je bilo govora, potom iznenađen prepadom neprijatelja u Podumu i stradanjem sanitetske ekipe na području Brinjskog klanca, koju je obezbjeđivala njegova četa, to je došlo kao najveći gubitak i opet kao posljedica nesmotrenosti. Vod se nije smio kretati bez prethodnice, pogotovo ne na terenu na kojem su se često smjenjivale partizanske i ustaško-legionarske jedinice, i gdje je bila vrlo razvijena neprijateljska obavještajno-izviđačka djelatnost. Trebalo je da Štab bataljona, isturi jedno odjeljenje radi kontrole pravca Lipice - Glibodol, puta u zaleđu voda upućenog na Stajnicu. I tom je prilikom neopreznost starješina koji su se nalazili sa vodom i Štaba bataljona, plaćena velikim i nepotrebnim gubicima.

Pošto je neprijateljeva kolona odvojila dio snaga za zasjede, glavnina je nastavila pokret prema Dabru. Dijelom snaga potisla je 3. bataljon prema Bobićima, a drugi dio je produžio prema Glavacama, gdje je iz pozadine napao 2. bataljon koji je već vodio borbu sa neprijateljevim snagama koje su napadale od Poduma.

Odbačene od Otočca, jedinice 35. divizije našle su se razvučene na vrlo širokom prostoru. Prva brigada, bez bataljona, povlačeći se od Prozora u pravcu Lešća, prebacila se južno od Gacke, prema Kosinju, tako da Štab Divizije nije imao vezu sa njom sve do naveče drugog dana. Druga brigada je bila glavninom nabačena na Godaču iznad željezničke pruge, dok se jedan bataljon povlačio na lijevom krilu 3. brigade preko Doljana za Dugi Dol da bi narednog dana, u jutarnjim satima, za odbranu zaposjeo Perušić (brdo iznad Donjeg Babinog Potoka).

Treća brigada, povlačeći se sa 1, 2. i 4. bataljonom preko Škara i Doljana prema sjeveru, a 3. od Dabra prema istoku, našla se u večernjim satima grupisana, i to: 2. i 3. bataljon u Petrić Polju, a 1. i 4. sa Štabom brigade u Brezovcu i dijelom sjeverno od Doljana. Tokom večeri jedna patrola 3. bataljona povezala se sa dijelovima Plaščanskog odreda u Živici.

Jedinice brigade bile su premorene neprekidnim borbama i pokretom u toku prethodne noći i cijelog narednog dana, 31. marta. Zahvaljujući intendantima koji su uspjeli da izvuku komore sa područja Škara i Doljana, jedinice su naveče primile prvi topli obrok. Na prostoru Male Kapele, gdje se obrela brigada 31. marta i 1. aprila, na nadmorskoj visini od preko 800 metara, nalazilo se dosta snijega, posebno u šumama, što je znatno otežavalo pokret jedinica. Oko pola noći počeo je da pada snijeg sa hladnim vjetrovom, tako da je to još više otežavalo pokret i boravak jedinica brigade na tom prostoru.

Pošto su na pravcu preko Vrhovina za Gornji Babin Potok bile male snage, Štab 35. divizije naredio je 3. brigadi da se u toku noći 31. mart/1. april rokira na taj pravac. Naredenje je primljeno negdje iza pola noći. Imajući u vidu premorenost boraca i vrlo loše vrijeme, Štab brigade je zaključio da bi bilo teško pokrenuti jedinice prije zore i dovesti ih na položaje, spremne za borbu. Zbog toga, odlučio je da se borci odmore i zorom krenu prema Rudopolju, i to sa 1. i 4. bataljonom. Tako je Štab brigade sa bataljonima oko 9 sati stigao u Rudopolje, povezo se sa bataljonom 2. brigade na brdu Perušić i posjeo položaje na k. 913, k. 944 i Velikom Ogradku.²³⁷

Nastavljajući sa napadima, neprijatelj je u jutarnjim satima 1. aprila zauzeo Vrhovine i minirao skladište municije koje vojno-teritorijalne komande nisu uspjele na vrijeme da evakušu. Da bi pojačao odbranu prema Plitvičkim jezerima, južno od ceste, Štab Divizije je naredio u 3,30 sati 3. brigadi da jedan svoj bataljon prebaci na Metlu, gdje se nalaze dijelovi 2. brigade i da zajedno napadnu neprijatelja u Bogdanovićima. Tako je 1. bataljon napustio dotadašnje položaje i posjeo Metlu u visini kota 910 i 911. U međuvremenu pristigao je u Rudopolje i 2. bataljon, koji je zaposjeo položaje koje je napustio 1. bataljon.

Oko 12 sati neprijatelj je uspio da potisne sa Prušića bataljon 2. brigade. Njegov dalji prodor bio je zaustavljen snažnim otporom 2. i 4. bataljona 3. brigade sa položaja k. 913 i Veliki Ogradak. Napadajući i južno od ceste, neprijatelj je potisnuo sa Metle 1. bataljon koji se povukao na položaje Kriva Draga - Žutulja (k. 984), sa kojih je spriječio neprijatelju dalji prodor u pravcu Gornjeg Babinog Potoka. Oko 13 sati 1. aprila stigao je i 3. bataljon od Petrinić Polja u Gornji Babin Potok, gdje se nalazio i Štab brigade. Naveče je naredeno bataljonima da ostave jače osiguranje na položajima, a jedinice povuku na večeru i odmor, i to: 1. bataljon prema Turjanskom u zaselak Sječivica, a 2. i 4. u Borić Selište.

Toga dana, dok se vodila borba na Velikom Ogratku koji je artiljerija 392. legionarske divizije obilato obasipala granatama, iznenada je, sa neprijateljeve strane, u borbeni poredak 2. i 4. bataljona upao medved. Zvjer je bila teže ranjena i uplašena i urlajući se probijala između stabala prema grupi boraca. Oni su bili prosto šokirani njegovom pretečom i ogromnom pojavom. Lakše bi se obračunali sa grupom legionara, jer protiv njih se bore neprekidno dva dana i dvije noći,

²³⁷ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 108.

²³⁸ Isto.

očekuju ih, ležeći iza zaklona, spremni su da ih dočekaju vatrom i jurnu na njih. Ali, šta sa medvedom, ogromnim i opasnim, kako na njega jurišati. Većina nije nikada u životu ni vidjela medveda. Odjednom, oglasi se kratak rafal mitraljeza i medvjed se opruži po zemlji. Pred borcima odjednom se našla čitava gomila mesa. Uхватиše medvjeda, ko za šape ko za uši, i odvukoše ga niz padinu prema Borić Selištu! Tu su se nalazile bataljonske komore. Uvijek dobro obavješteni, intendanti su već znali za bogatu lovinu. Dočekaše medvjeda mesar i kuvar. Vezaše mu zadnje noge za neku bukovu oblicu i objesiše ga na obližnje stablo. Za tili čas svukoše sa njega kožu, isekoše na velike komade, a potom na sitnije, na panju, i strpaše meso u kazane. Intendanti su preko dvojice starih odbornika iz Borić Selišta i Donjeg Babinog Potoka, nabavili i nešto krompira izvađenog iz trapa, i pripremili obilatu toplu večeru. Sa punim porcijama na koljenima, borci su posjedali oko vatri i navalili na jelo. Pošto su utolili glad, a rečeno im je da će biti i repete, počeli su zbijati razne šale na račun medvjeda i puškomitraljesca koji ga je oborio. Pokušali su najprije da utvrde kojoj je strani medvjed pripadao, partizanima ili legionarima.

Drugog aprila neprijatelj je dejstva glavnih snaga usmjerio od Crne Vlasti za Turjanski. Poslije žestoke borbe sa jedinicama 1. brigade uspio je da ovlada sjevernim i središnjim dijelom sela, zapalio ga, opljačkao i uništio skladišta koja je pronašao. Po svemu sudeći raspolagao je obavještenjima o rasporedu tih skladišta. Predveče se povukao prema Crnoj Vlasti i Ramljanima. Položaje ispred 2. i 3. brigade, na liniji Perušić - Mali Obijaj - Metla, držale su jedinice 392. legionarske divizije. Ove jedinice nisu u toku 2. aprila ni pokušale da produže sa napadima prema Gornjem Babinom Potoku, što je dobro došlo jedinicama 2. i 3. brigade da se odmomore, srede i pripreme položaje za naredne borbe.

Da bi učvrstili front prema Vrhovinama i otklonili opasnost od neprijateljevog prodora prema Gornjem Babinom Potoku i Plitvičkim jezerima, Štabovi 2. i 3. brigade dogovorili su se da 3. aprila izvrše napad na neprijateljeve dijelove na položajima k. 913 (sjeverni dio kose Perušić) i k. 911, na Metli. Uz usmenu zapovijest Štaba Divizije i podršku artiljerijskog divizionu, jedinice su krenule u napad u ranim jutarnjim satima. Neprijatelj, zasut artiljerijskom vatrom nije sačekao napad bataljona i povukao se sa Perušića i Metle prema Malom Obljaju i Crnoj Vlasti. Posmatrajući razvoj situacije sa Perušića, dio Štaba 3. brigade koji se nalazio na toni prostoru, stekao je utisak da će neprijatelj nastaviti da se povlači i dalje. Naređeno je 4. bataljonu da krene od Rudopolja u pravcu Orlovića (k. 1019) iznad Vrhovina. Drugi bataljon se sa pratećom četom brigade nalazio na položajima na Perušiću. Međutim, neprijatelj je reagovao na pokret 4. bataljona, tako što je na taj pravac uputio pojačanje iz Vrhovina. Bilo je očito da neprijatelj nema namjeru da napusti Vrhovine, pa je 4. bataljonu naređeno da se vrati prema Rudopolju.²³⁹

²¹² Zbornik, tom 5, knj. 25, str. 457.

Bataljon 2. brigade, čiji je komandant bio Mića Zrnić, krenuo je od Metle, sa koje se neprijatelj povukao, preko Vrhovinskog polja prema Crnoj Vlasti na k. 827, koju je neprijatelj držao. Osmatrajući pokret bataljona sa Perušića, komandant i politički komesar 3. brigade zapazili su da se na toj koti i kod grupe kuća južnije od nje, nalaze dosta jake neprijateljeve snage. Bilo je očito da je neprijatelj riješen da ne otvara vatru, već sačeka da bataljon bude na bliskom odstojanju. Streljački stroj bataljona se sve više približavao k. 827. Uočivši opasnost, naređeno je pratećoj četi da iz minobacača otvori vatru po neprijateljevim jedinicama na pravcu kretanja bataljona. Kada je bataljon krenuo u juriš, dočekan je snažnom vatrom na brisanom prostoru i bio prisiljen da se povuče. U tom jurišu poginuo je komandant bataljona Mića Zrnić, jedan od najboljih komandanata bataljona u 35. diviziji.

Četvrtog aprila neprijateljeva avijacija bombardovala je Gornji Babin Potok, pogodila zgradu u kojoj se nalazio Štab 3. brigade. Od parčeta bombe lakše je ranjen zamjenik komandanta 2. brigade 35. divizije Miloš Ivošević Rogović koji se zatekao u štabu 3. brigade. Teže je ranjen ljekar brigade Filipe Conte Raffaele.²⁴⁰

U operativnom izvještaju Štaba 3. brigade 13. divizije, za period od 30. marta do 5. aprila 1944. godine,²⁴¹ navodi se da je brigada imala 43 poginula i 24 ranjena borca i starješinu. Od toga broja 13 poginulih je bilo iz sastava voda 3. bataljona, koji je stradao između Lipica i Glibodola 31. marta. Pored ostalog poginuli su: Đuro Vujić, operativni oficir 2. bataljona, rodom iz Gornjeg brinjskog kraja, komandir i delegat stradalog voda Zdravko Galović, rodom iz Vodoteča, Gornji brinski kraj i Josip Mičetić iz Ponikava kraj Škrljeva, Nikola Ivančić, komandir voda, rođen u Crikvenici, Viktor Vičić, delegat, rođen u Pašcu kraj Rijeke i Josip Žic, desetar iz Primuda (Krk).

Među dvadeset četvoricom ranjenih bili su komandant i politički komesar 4. bataljona Franjo Ožbolt i Srećko Vičić, komandiri i komesari četa, Bogdan Buteša, Aleksa Kovačević, Milan Dadasović, Josip Janeš i komandir voda Petar Tomić.²⁴³

Ranjavanje Ožbolta i Vičića predstavljalo je veliki gubitak za bataljon i brigadu u cjelini. Radilo se o starješinama koji su vrlo uspješno rukovodili bataljonom »Marko Trbović« i podigli na visok nivo njegove borbene i moralno političke kvalitete. Ožbolt je u procjenama situacije bio vrlo temeljit i pronicljiv, u borbi hrabar,

²⁴⁰ On je poslije kapitulacije Italije stupio u jedinice 13. divizije. Izuzetno privržen humanom pozivu partizanskog ljekara, neumoran u pružanju pomoći ranjenim za vrijeme borbi, bio je cjenjen i poštovan od cjelokupnog sastava brigade, pa nam je utoliko teže palo njegovo ranjavanje. Neposredno poslije rata obratio se autoru, preko Crvenog Krsta, sa molbom da mu se pošalje izjava kojom bi se potvrdilo da je ranjen kao ljekar jugoslovenskih partizanskih partizana. Želio je da se zna da kao okupatorski oficir u Jugoslaviji nije bio po svojoj volji, i da se dobrovoljno opredijelio za Titove partizane. Izjavuje autor sa zadovoljstvom napisao, ovjerio i poslao na njegovu adresu.

²⁴¹ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 105.

^{2 2} Iz autorove bilježnice.

²⁴³ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 110.

energičan i vješt u rukovođenju bataljonom. Cjelokupni sastav bataljona imao je u njega veliko povjerenje.²⁴⁴

U napadima na Prozor jedinice 35. divizije doživjele su neuspjeh. U prvim satima borbe neprijatelj je, prelaskom u protivnapad u pravcu Poduma, uspio da odbaci četu 2. bataljona sa k. 566, odbije protivnapad 1. bataljona i, nastavljajući pokret grebenom Uma, izbije oko 9 sati na sam vrh (trigonometar 795) prije 4. bataljona 3. brigade, koji se povlačio od Prozora po kraćoj relaciji, od približno 4 km u odnosu na 7 km puta kojim je neprijatelj izbio na vrh Uma.

Protivnapadom neprijateljevih snaga i njihovim prelaskom u nastupanje na širokom frontu u tri odvojena pravca, jedinice 35. divizije našle su se ubrzo u vrlo nepovoljnoj situaciji. Razvučene na širokom frontu, neke jedinice su u toku povlačenja bile odbačene u stranu od glavnog pravca prodiranja neprijatelja i isključene iz borbi u najkritičnijem periodu, kao što je bio slučaj sa 1. brigadom. Prelazeći pod pritiskom iz napadnog u odbrambeni borbeni poredak, divizija nije raspolagala ni sa jednom jedinicom po dubini. Zbog premorenosti boraca i dosta otežanog kretanja po snijegu na većem dijelu prostora, znatno je bila umanjena njena i inače skromna manevarska mogućnost, posebno u odnosu na pravce glavnog udara neprijateljevih snaga preko Vrhovina za Gornji Babin Potok, gdje je bio upotrebljen i mehanizovani Izviđački odred 392. legionarske divizije.

Jedinice 392. legionarske divizije imale su i direktivu da se povuku sa isturenih položaja, u slučaju protivnapada jačih partizanskih snaga. U istorijatu njemačke 392. legionarske divizije piše:

»Neprijatelj, koji se ponovo prikupio ist. od Babinog Potoka 3.4. je ponovo preduzeo očekivani napad. Shodno naređenju i bez gubitaka, III/846 i Izviđački odred povukli su se ka Vrhovina-ma. Napad neprijatelja 'na Crnu Vlast je odbijen: ovom prilikom je neprijatelj imao 13 poginulih.«²⁴⁵

Borbe na pravcu Vrhovine - Plitvička jezera u aprilu 1944.

U ofanzivi od 31. marta do 5. aprila 1944. neprijatelj je ovladao prostorom Vrhovina, Dabra i komunikacijom Otočac - Gospić. Bez obzira na izrazitu nadmoćnost i na to što je neočekivano prešao u ofanzivu dok su jedinice NOVJ napadale na Otočac, neprijatelj nije uspio da postigne planirani cilj - da razvije snage NOV i probije se na području Plitvičkih jezera. Zato je u toku aprila nekoliko puta pokušavao, ali su ga jedinice 35. divizije onemogućavale u tim nastojanjima. Štab 11. korpusa NOVJ naredio je 13. diviziji da izvrši napad na

²⁴⁴ je 1922. godine u Gornjim Žagarima, općina Čabar u Gorskom kotaru. Kao šumski radnik proveo je tri godine na radu u Francuskoj. U borbu je stupio početkom 1942. godine. Poslije rata kao slušalac Više vojne akademije u činu potpukovnika, doživio je tešku nesreću i postao stoprocentni vojni invalid. Umro je 1971. u 49. godini života. Glavna ulica u njegovom rodnom mjestu nosi ime Franje Ožbolta Velikog, kako su ga nazivali njegovi mještani, što tom divnom čovjeku, vanrednom komunisti i vrlom ratniku, potpuno odgovara.

^ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 759.

neprijateljeve posade za osiguranje komunikacije Brinje - Modruš raspoređene na prostor Jezerane - Modruš u jačini 4 satnije, legionare 392. divizije koji »Drže Razvalu, vrh Kapele i Carsku kuću«, kako bi time olakšao položaj jedinica 35. divizije. Ta uporišta bila su dobro obezbjeđena utvrđenjima od kamenja, oblica i zemlje. Po narednju Štaba korpusa, Divizija je trebalo da likvidira uporišta, spriječi redovni saobraćaj i privuče neprijateljeve snage.²⁴⁷ Dejstva 13. divizije trebalo je da podrže dio snaga sa pravca Dabra, pa je Štab 11. korpusa naredio 1. brigadi 8. divizije, koja se nalazila na prostoru Dabra pod njegovom privremenom komandom, da napadne neprijatelja u selima Stajnica i Lipica, a po mogućnosti i Križpolje.

Kao pojačanje kordunaškoj brigadi određena su dva bataljona 3. brigade 13. divizije. Za taj zadatak Štab brigade angažovao je 2. i 4. bataljon, koji su u toku 6. aprila prebačeni od Borić Selišta za Brezovac. Komandant brigade, koji se nalazio sa ovim bataljonima, stigao je istog dana u Štab 1. brigade 8. divizije u Dabru, gdje se zatekao i komandant 8. divizije Miloš Šumonja. Dogovoreno je da bataljoni 3. brigade obezbjede Kordunaše od moguće intervencije neprijateljevih snaga sa prostora Škare - Doljani, preko Dabra ka Jezeranima. Bataljoni su istog dana uveče zaposjeli položaje južno od Petričić Polja. U međuvremenu su izviđački dijelovi 1. brigade 8. divizije utvrdili da se neprijatelj povukao iz Stajnice i Lipica. Međutim, kako je 1. brigada 8. divizije morala hitno da krene prema Plaščanskoj dolini, to je izostala planirana pomoć jedinicama 13. divizije. Bataljoni 3. brigade povučeni su sa položaja 7. aprila u jutarnjim satima u Brezovac, gdje su se zadržali cijelog dana.

U toku 7. aprila Komanda 392. legionarske divizije prebacila je Izviđački odred 392. legionarske divizije iz Otočca za Vrhovine i on je narednog dana napao na pravcu Vrhovine - Gornji Babin Potok. Desno od izviđačkog odreda, pravcem Crna Vlast - Metla - Čudin klanac, napadala je 19. ustaška bojna, a preko Rudopolja ka Visibabi 3. bataljon 846. puka 392. legionarske divizije. Napad ovog bataljona zaustavili su 7. i 8. aprila 1. i 3. bataljon 3. brigade 13. divizije na položajima Perušić - k. 913 i k. 944 - Veliki Ogradak. U isto vrijeme Izviđački odred 392. legionarske divizije odbacio je jedinice 2. brigade 35. divizije sa položaja u zahvatu komunikacije, upao u zapadni dio Gornjeg Babinog Potoka, zapalio nekoliko kuća, a potom se povukao za Vrhovine.²⁴⁸

U pokretu od Brezovca prema Rudopolju, u večernjim satima 8. aprila, 2. bataljon 3. brigade je naišao na Dugom Dolu na organizovanu odbranu neprijateljevih jedinica. Neobavješten o situaciji kod 1. i 3. bataljona svoje brigade povukao se prema Odanovoj Kosi, gdje je prenoćio. Komandant 3. brigade 13. divizije, koji se nalazio sa 2. i 4. bataljonom, nemajući vezu sa svojim štabom, procijenio je da bi

²⁴⁶ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 531.

²⁴⁷ Isto, str. 531-532.

²⁴⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 532-533.

neprijatelj, ukoliko se probije do Gornjeg Babinog Potoka, mogao preko Sućanske Drage da se pojavi kod Plitvičkog Ljeskovca i direktno ugrozi Glavni štab NOV i PO Hrvatske na tom prostoru. Zato je naredio 4. bataljonu da ubrzanim maršem krene preko Velikog Javornika i Čorkove Uvale prema Sućanskoj Dragi i zatvori taj pravac. Zbog teškog terana i dugog zaobilaznog puta, bataljon je stigao na cilj tek drugog dana u jutarnjim satima. U izmjenjenoj situaciji, bataljon je, po naređenju Štaba 35. divizije upućen u Jezerce gdje je zadržan u korpusnoj rezervi.²⁴⁹

Prvi i 3. bataljon imali su 8. aprila 3 poginula i 4 ranjena borca.²⁵⁰

Narednih desetak dana nije bilo značajnijih borbenih okršaja sa neprijateljem na prostoru Vrhovine - Gornji Babin Potok. Jedinice 3. brigade bile su raspoređene: 1. bataljon u Dabru, radi kontrole pravaca prema komunikaciji Kapela - Brinje; 2. bataljon na položajima u rejonu Donjeg Babinog Potoka; 3. bataljon u brigadnoj rezervi u Končarevom Kraju, a 4. u Jezercu kao korpusna rezerva. Štab brigade sa prištapskim jedinicama bio je u Gornjem Babinom Potoku. Predah od deset dana dobro je došao jedinicama radi odmora, redovnije ishrane i dezinfekcije odjeće i čebadi. Partizanska burad su tih dana neprekidno radila. Jednostavna, a vrlo efikasna i korisna, odigrala su izuzetno značajnu ulogu u sprječavanju zaraznih oboljenja. Izvršena je i vakcinacija svih boraca brigade protiv trbušnog tifusa. Drugog dana po vakcinaciji, došlo je do reakcije koja je u znatnoj mjeri uticala na borbenu gotovost jedinica. Kako nije bilo borbe i pokreta, sve se ipak dobro završilo.²⁵¹

Pošto je doznao preko obavještajne službe da je 1. bataljon 3. brigade došao u Dabar, neprijatelj je 12. aprila krenuo iz Glavaca i Doljana sa dva bataljona u tom pravcu sa ciljem da iznenadi i razbije bataljon. Pošto je blagovremeno otkrivao pokret neprijateljevih jedinica, Štab bataljona je procijenio njegove namjere i svoje mogućnosti, te je povukao jedinicu prema Živinicama, na Kapeli. Udarivši u nebranjen prostor, neprijatelj se povukao.

Izviđačka aktivnost neprijateljeve avijacije na pravcu Vrhovine - Korenica i prema Plitvičkim jezerima upućivala je na zaključak da se više svestrane pripreme za ofanzivna dejstva. Četrnaestog aprila napadnut je dopunski bataljon 35. divizije u Vrelu kod Korenice. Poginulo je 13 novih boraca - Istrana, a 16 ih je ranjeno. Narednog dana grupa neprijateljevih aviona napala je Štab 11. korpusa NOVJ u Uvalici. Četiri borca su ranjena, jedna žena je poginula i zapaljeno je nekoliko kuća. Napadnuta je i jedna patrola 3. brigade koja je bila pokrenuta od Končarevog Kraja preko polja za Lukiće i tom prilikom je poginuo jedan borac, a puškomitraljez je uništen.

U toku aprila izvršene su kadrovske promjene u brigadi. Za komandanta 1. bataljona, na mjesto Stojana Kneževića postavljen je Đuro Ivošević, koji je stigao sa oficirskog kursa, a Tugomir Grgurić Tugo je postavljen za komesara bataljona. Za komandanta 4. bataljona,

²⁴⁹ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 532-533.

f Isto, str. 202.

²⁵¹ Iz autorove bilježnice.

na mjesto ranjenog Franje Ožbolta, postavljen je Milan Dadasović, a za komesara, na mjesto ranjenog Srećka Vičića, Bogdan Vraneš.²⁵²

Relativno zatišje na području Vrhovine - Babin Potok narušeno je iznenadnim pokretom neprijatelja 22. aprila u 3 sata poslije pola noći. Ovim, do tada neprimjenjivanim noćnim napadom, neprijatelj je namjeravao da se pod zaštitom mraka ubaci u raspored naših jedinica i potom izvrši jednovremeni, iznenadni napad po cijeloj dubini borbenog rasporeda jedinica. Devetnaesta ustaška bojna, u pokretu od Crne Vlasti, neotkrivena od isturenih dijelova 2. brigade 35. i 3. brigade 13. divizije, prošla je između Metle i Perušića i sa sjeverne strane ceste zaposjela k. 901, južno od Borić Selišta, a u pozadini bataljona 3. brigade na koti Perušić i Veliki Ogradak. U ranim jutarnjim satima 3. bataljon 846. puka njemačke 392. legionarske divizije²⁵ napao je 3. bataljon 3. brigade kod Donjeg Babinog Potoka. Bataljon se poslije jednosatne borbe morao povući na Visibabu, istočno od željezničke stanice Rudopolje. Da bi pomogao 3. bataljonu Štab 3. brigade uputio je 4. bataljon u pravcu Donjeg Babinog Potoka. Neobavješten o mjestu rasporeda 3. bataljona svoje brigade, krećući se po gustoj magli, 4. bataljon se sudario u pokretu sa 3. bataljonom 846. legionarskog puka između Vrelina i Borić Selišta. Poslije oštre i kratke borbe protiv mnogo jačih snaga, 4. bataljon se povukao prema Čudinom klancu, spreman da na novim položajima spriječi prodor neprijatelja u pravcu Plitvičkih jezera.

Treći bataljon legionara nije nastavio sa prodiranjem prema Čudinom klancu, kao što se pretpostavljalo, već se okrenuo prema sjeveru, ka Biginoj Ogradi. Taj manevar ocjenjen je kao namjera neprijatelja da se preko Sučanske Drage probije za Plitvički Ljeskovac. Kako se na tom prostoru nalazio Glavni štab NOV i PO Hrvatske i određene materijalne rezerve, hitno su upućeni 4. bataljon 3. brigade 13. divizije i 2. bataljon 2. brigade 35. divizije preko kote 923 ka Biginoj Ogradi, sa zadatkom da spriječe prodor neprijatelja prema Plitvičkom Ljeskovcu. Prateći razvoj situacije Glavni štab NOV i PO Hrvatske uputio je ojačanu tenkovsku četu od Čorkove Uvale prema Sučanskoj Dragi, kao pojačanje navedenim bataljonima. Odbačen protivnapadom sa pravca Bigine Ograde, 3. bataljon 846. legionarskog puka bio je prisiljen da se u posljedopodnevni satima povuče prema Vrhovinama. Devetnaesta ustaška bojna se u povlačenju od Gornjeg Babinog Potoka zadržala na položajima Perušić - k. 913 i - k. 944, i odmah pristupila njihovom utvrđivanju.

U borbama 22. aprila 2. brigada 35. divizije imala je 2. poginula i 9 ranjenih, 1 zarobljenog i 4 nestala. Treća brigada 13. divizije imala je 8 poginulih i 3 ranjena borca. Poginuli su vodnici Mile Mrvoš, Pero Tomić i Josip Domitrović, vodni delegati Nikola Justić i Rade Kosanović, a još dvojica boraca su ranjeni.

^ Iz autorove bilježnice.

: Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 769.

Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 770.

Zbog toga što su se legionarsko-ustaške snage, pod zaštitom noći ubacile u borbeni raspored 2. brigade 35. i 3. brigade 13. divizije došlo je do iznenadnih sudara kolona u pokretu tako da se situacija brzo mijenjala i bilo je teško pratiti. Zbog odsustva 1. i 3. bataljona, 1. bataljon se nalazio u Dabru, a 2. bataljon u korpusnoj rezervi kod Prijeboja, Štab brigade nije raspolagao rezervom kojom bi mogao odlučnije da utiče na tok i ishod borbenih dejstava. Rasporedom bataljona brigade na većem prostoru, kako bi se zatvorili svi pravci na kojima je neprijatelj mogao da napadne, nije bilo najbolje rješenje. Snage brigade nisu bile spremne da se brzo grupišu i izvrše protivnapad na neprijatelja.

Drama brigade u noći 25/26. aprila kod Vrhovina

Pošto je postojala opasnost od prodora 392. legionarske divizije na pravcu Vrhovine - Prijeboj i njeno povezivanje sa 373. legionarskom divizijom u Ličkom Petrovom Selu, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je da snagama 35. divizije 11. korpusa i 8. divizije 4. korpusa NOVJ, odbaci neprijatelja iz rejonu Vrhovina i uspostavi čvrstu kontrolu u širem rejonu Plitvičkih jezera.²⁵⁵

Svojom zapoviješću od 24. aprila Glavni štab NOV i PO Hrvatske naredio je da 8. divizija, sa dvije brigade, izvrši napad na neprijateljeve dijelove u Zalužnici i Donjem Babinom Potoku sa sjevera, a 35. divizija, sa juga napadne i likvidira neprijatelja u Crnoj Vlasti i Vrhovinama.

Pristupajući realizaciji zadatka, 3. brigada 13. divizije izvršila je pokret 25. aprila od Gornjeg Babinog Potoka za Turjanski, na polazni rejon za izvršenje borbenog zadatka. Toga dana vrijeme je bilo pravo proljetno - sunčano i toplo. Izvršene su svestrane pripreme jedinica i štabova za predstojeća dejstva, kojom je neposredno rukovodio Glavni štab NOV i PO Hrvatske. U obavještenju Štaba 35. divizije Štab 11. korpusa NOVJ naglašeno je »da uz pomoć odličnih snaga VIII divizije... uspješno potučemo neprijatelja«, te da »jedinice vode od početka ovog mjeseca borbu sa neprijateljem, pred kojim smo više puta zbog njegove nadmoći morali odstupiti i trpiti gubitke u borbama i materijalu«. U obavještenju se ističe da će uspjeh zavisiti »najviše od štabova, tj. od toga kako će biti izvršene pripreme, kako će jedinice biti vođene, kako će se održavati veze, koliko će biti upornosti i brzine, koliko će se ispoljiti inicijativa u radu, koliko će se pokloniti pažnje saradnji i uzajamnom potpomaganju susjednih jedinica itd.«²⁵⁶

Predviđeno je da se pripremama za napad na Vrhovine i Zalužnicu pristupi odmah. Jedinice moraju pred akciju »biti prikupljene, koliko je moguće bolje odmoredne i nahranjene, borci i starješine upoznate sa važnošću i planom akcije, sva oružja pregledana i snabdjevena municijom, te predviđene sve veze i stvoren detaljan plan za veze i drugo«.

²⁵⁵ Petar Kleut, n. dj., str. 105.

²⁵⁶ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 543.

²⁵⁷ Isto.

Neprijatelj je na tom prostoru, koji se dosta dugo nalazio pod njegovom kontrolom, raspolagao organizovanom mrežom saradnika. Imajući to u vidu skrenuta je posebna pažnja na tajnost priprema, a borci su upoznati sa zadatkom jedinice tek pred neposredni polazak u akciju.

Bez obzira na preduzete mjere opreza, neprijatelj je doznao za pripreme napada, koje snage učestvuju i pravce njihovog angažovanja. Na osnovu te informacije, Komanda 392. legionarske divizije, koja se nalazila u Otočcu, preduzela je hitne mjere da izmjeni raspored snaga pod njenom komandom, kao i maksimalne mjere budnosti i borbene gotovosti. Tako je Izviđački odred 392. legionarske divizije, prebačen u toku 25. aprila od Krivog Puta iznad Senja u Vrhovine, a 31. ustaška bojna pomjerena je iz Perušića za Ramljane, bliže prostoru predstojećih dejstava. Noć pred napad neprijatelj je napustio Zalužnicu, kako bi izbjegao prvi nalet kordunaških jedinica. Zahvaljujući saradnji domaćih izdajnika, ustaških i četničkih saradnika, neprijatelj je snage spremno su u noći 25/26. aprila, sačekale napad jedinica 8. i 35. divizije. Pošto nije postojala mogućnost da se neprijatelj iznenadi, izgubljena je prednost koja se iznenadnim napadom postiže.

Padom mraka 25. aprila 3. brigada 13. divizije krenula je iz Turjanskog grebenom preko Jurišine Metle (k. 1164), u pravcu Belog Vrha (k. 1074), na polazni položaj za napad na Vrhovine sa južne strane. U toku pokreta došlo je do pogoršavanja vremena. Počela je da pada jaka i hladna kiša, koja je ubrzo, pod naletima vjetra, prešla u snijeg. Nastala je prava mećava koja je, kako su se jedinice postepeno pele prema vrhu Metle, postala sve snažnija i opasnija. Krećući se po mrkloj noći, teškom terenu i pod uticajem nevremena, kolona se sve više razvlačila i znatno je bio usporen tempo kretanja. Čelo kolone, iako sa vodičima, dobrim poznavacima terena, počelo je da gubi orijentaciju u prostoru. U tim uslovima nevrjeme je postalo dominirajući činilac sveukupne situacije, a vojska, sa svojim naoružanjem i štabovima, samo statisti u toj strašnoj ljudskoj drami. Smrznuto odijelo se na borcima pretvorilo u oklop, koji ih ne štiti od hladnoće, već im otežava pokrete. Počelo je postepeno osipanje kolone, izostajali su fizički najslabiji. Štab brigade, svijestan stanja u kojem se jedinica našla, a ipak preokupiran odgovornošću za izvršenje datog zadatka, riješio je da odustane od daljeg pokreta i vrati brigadu za Turjanski. Odluka je bila nametnuta snagom nevremena, ali kasno donijeta, tako da je bilo teško izvesti. Borci u smrznutim odijelima, teturajući se u laganom kretanju, jedva su se održavali na nogama - ličili su na priviđenja. Angažovani su snažniji borci i starješine koji su, ispoljavajući izuzetnu požrtvovanost, pridržavali neke u kretanju, a druge nosili na nosilima. Kolona je u jutarnjim satima stigla u Turjanski. Uz pomoć mještana naložene su vatre, pripremljen topao čaj i većina boraca počela se postepeno vraćati u donekle normalno stanje.

Gubici od nevremena u noći 25/26. aprila bili su veliki. U depeši Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske Vrhovnom štabu NOV i POJ rečeno je :

»...Radi velike sniježne mećave i bure te neobično tamne noći jedinice 3. brigade su lutale cijelu noć po šumi i nisu izbile na polazne položaje za napad. U samom pokretu umrlo je od iznemoglosti i zime 18 boraca, 16 teško promrzlih i 55 lakše. Osim toga radi napora neki su putem nestali... Ukupno bez borbe izbačeno iz stroja 138 boraca«. ²⁵⁸

Jedinice 8. kordunaške divizije, čije se ljudstvo nalazilo u boljoj fizičkoj kondiciji i bilo zatečeno na nižim predjelima, imale su 3 umrla, a 17 je upućeno u bolnicu na liječenje. Zbog neprilagođenosti hladnim klimatskim uslovima, slabije fizičke kondicije i laganije odjeće, najviše su stradali Istrani. ²⁵⁹

Treća brigada 13. divizije imala je 10 umrlih. U naredna dva dana još trojica su umrla u bolnici. Veći broj zadobio je lakše i teže promrzline. ²⁶⁰

Drama koju je doživila 3. brigada 13. divizije u noći 25/26. aprila bila je na neki način repriza marša 2. brigade 13. divizije dva mjeseca ranije od "Jasenka za Mrkopah", kada je od nevremena stradalo 26 boraca na otkrivenoj Matić poljani.

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, neposredno rukovodeći dejstvima na neprijatelja 25/26. aprila, na vrijeme je ocjenio da »Radi te situacije morali smo prekinuti i odgoditi operaciju. Bura i mećava je uslijedila kada su jedinice već bile u pokretu i nismo mogli obustaviti operacije«. ²⁶² Uslijed pomanjkanja sredstava veze, naročito između divizije i brigade, naređenje prenošeno kuririma nije na vrijeme stiglo do brigade. Čak i Štab 35. divizije, čije se komandno mjesto nalazilo na Jurišnoj Metli, mjestu inače teško pristupačnom i u normalnim uslovima, nije bio obavješten o odluci GŠ NOV i PO Hrvatske sve do jutarnjih sati 26. aprila. ²⁶³

Odbrana Plitvičkih jezera

Treća brigada 13. divizije 27. aprila prebacila se iz Turjanskog za Trnovac. Narednog dana, Štab brigade sa 2. i 4. bataljonom stigao je u Gornji Babin Potok i Končarev Kraj, a 1. i 3. bataljon za Homoljac. Dan kasnije primljeno je naređenje da brigada sa dva bataljona smjeni jedinice 3. brigade 8. divizije na položajima između Rudopolja i Donjeg Babinog Potoka. Štab 3. brigade 13. divizije odredio je za taj zadatak 2. i 4. bataljon, koji su 30. aprila stigli u Borić Selište. Istovremeno su 1. i 3. bataljon prešli sa Homolja za Gornji Babin Potok. Dok je

²⁵⁸ Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 542-543.

²⁵⁹ Iz autorove bilježnice.

² « Isto.

²⁶¹ S. Tintor. n. dj., str. 144-146.

²⁶² Zbornik, tom 5, knj. 26, str. 542-543.

²⁶³ Po prijemu izvještaja GS NOV i POH Vrhovni komandant NOV i POJ ne znajući za prave razmjere nevremena uputio je Glavnom štabu NOV i POH depešu: »U vašoj depeši saopštavate da ste odgodili napad na Vrhovine zbog toga što se pokvarilo vreme. Ovakva izjava i ovakvo gledanje na operaciju nema ničeg zajedničkog sa pravim vojnim vodstvom. Vetar i kiša ne mogu biti uzrok za obustavljanje operacije. Neka se ovo više ne ponavlja. Tito«. Zbornik tom 5, knj. 26, str. 714.

smjena u jutarnjim satima 1. maja bila u toku, neprijatelj je krenuo u napad od Vrhovina na pravcu Gornji Babin Potok - Plitvička jezera.²⁶⁴

Izviđački odred 392. legionarske divizije podržan artiljerijom, napadao je u zahvatu komunikacije, 19. ustaška bojna desno od njega, na pravcu Crna Vlast - šuma Metla - Čudin klanac, a 3. bataljon 846. legionarskog puka lijevo, na pravcu Vrhovine - Rudopolje, na položaje bataljona 3. brigade 13. divizije. Od Ramljana preko Čanka, u pravcu Čudinog klanca, u napad su krenule 31. i 34. ustaška bojna. Legionarsko-ustaške snage krenule su u napad u istom rasporedu kao i osam dana ranije, ali sa jačim snagama i, očito, sa zamašnjim planovima. Sa pravom se može pretpostavljati da je napad 22. aprila predstavljao uigravanje i provjeru plana za dejstva 1. maja.

Napad 3. legionarskog bataljona preko Rudopolja je uslijedio prije nego što su bataljoni 3. brigade posjeli predviđene položaje. Pošto je procjenjeno da neprijatelj na tom pravcu raspolaže sa dosta jakim snagama podržanim artiljerijom, težište odbrane 2. i 4. bataljona postepeno je prenijeto na Visibabu, istočno od željezničke stanice Rudopolje. Neprijateljeva kolona, koja je napadala u zahvatu komunikacije, zaposjela je kotu 901, južno od Borić Selišta i našla se na boku i u pozadini bataljona 3. brigade na Velikom Ogratku, kao što je bilo i 22. aprila. Treći bataljon je branio položaje na Čudinom klanacu i spriječavao prodor Izviđačkog odreda u pravcu Plitvičkog Ljeskovca. Ojačan četom tenkova i podržan snažnom vatrom artiljerije iz pravca Vrhovina, žestoko je napadao na položaje 3. bataljona na Čudinom klanacu i nastojao da se probije ka Plitvičkom Ljeskovcu. Iako je 3. bataljon bio potisnut sa k. 828, na lijevom krilu uz samu komunikaciju, uspio je da, po cijenu velikih gubitaka, zadrži prodor jakih neprijateljevih snaga.

Prvi bataljon, koji se zatekao u Končarevom Kraju, u jutarnjim satima stavljen je na raspolaganje 2. brigadi 35. divizije. Dobio je zadatak da krene južno od ceste, kroz šumu Kosa ka Stajini, da zajedno sa jedinicama 2. brigade 35. divizije koje su zatvarale jaravac od Crne Vlasti, spriječi prodor 19. ustaške bojne u pravcu Cudinog klanca, glavnom čvorištu odbrane naših jedinica. Računajući da se na pravcu njegovog kretanja nalaze jedinice 2. brigade bataljon se ubrzano kretao u koloni kroz šumu dosta neoprezno, bez prethodnice. Neprijatelj, koji je potisnuo jedinice 2. brigade na tom pravcu, otkrio je njegov pokret, sačekao ga u zasjedi i iznenadno napao. Razbijena kolona sa Štabom na čelu u neredu se povlačila u pravcu Lisine. U tom sudaru poginuo je komandant 1. bataljona Đuro Ivošević, a zamjenika političkog komesara Nikolu Kosanovića uhvatile su ustaše, međutim, uspio je da im se istrgne iz ruku i pobjegne u šumu. To je uspjelo i još nekim od zarobljenih boraca. Neopreznost je i toga puta skupo plaćena žrtvama koje su se mogle izbjeći. Pošto se povukao prema Končarevom Kraju i donekle sredi^o 1. bataljon je oko 17 sati smijenio 3. bataljon na položajima kod Cudinog klanca.

²⁶⁴ Petar Kleut, n. dj., str. 111.

Treći bataljon 846. legionarskog puka, pošto je odbacio 2. i 4. bataljon sa Velikog Ogratka i Borić Selišta, krenuo je kroz šumu u pravcu Crnog Vrh. Kretao se neopaženo od naših jedinica sve dok čelo kolone nije izbilo na k. 943, sjeverno od Gornjeg Babinog Potoka. Protivnapadom 2. i 4. bataljona sa sjeverne strane - od Bigine Ograde, ovaj bataljon je zaustavljen.

Nešto poslije 12 sati 3. bataljon je vodio tešku borbu na Čudinom klancu, pa su mu u pomoć krenuli 2. i 4. bataljon. Kada su izbili na šumski put, koji vodi od Gornjeg Babinog Potoka na sjeveroistok ka Sučanskoj Dragi i Plitvičkom Ljeskovcu, po odbačenim kutijama od cigareta i otiscima obuće, ustanovljeno je da je glavnina 3. bataljona 846. legionarskog puka krenula tim pravcem. Bilo je očito da neprijatelj tim manevrom nastoji da se probije za Plitvički Ljeskovac, u područje razmještaja Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i pozadinu jedinica koje su branile Čudin klanac. Komandant brigade, koji se nalazio sa 2. i 4. bataljonom naredio je da se, obustavi pokret prema Čudinom klancu, dok se ne ustanove namjere neprijateljske kolone. Na Crnom Vrh, sjeverno od Gornjeg Babinog Potoka, u to vrijeme bio je jedan bataljon 2. brigade 35. divizije i Štab 3. brigade 8. kordunaške divizije sa dva bataljona. Kad su stigli u taj rejon od njih se doznalo da su odbacili legionarsku kolonu od Sučanske Drage i primorali je da se povuče prema Borić Selištu. U kasnim popodnevnim satima, pošto nije uspio da se probije preko Čudinog klanca i na krilima, neprijatelj je prisiljen da odustane od daljih napada i povuče se prema Vrhovinama i Ramljanima.

Treći bataljon 3. brigade 13. divizije »koji je pod jakom artiljerijskom i bacačkom vatrom održao položaje«, podnio je toga dana najveći teret borbe. Pretrpio je velike gubitke. Poginuo je i komandant bataljona Stipe Karakaš »koji se herojski držao među borcima obilazeći položaj i govoreći da se ne dižu dok se on sam nije toliko sagibao i tako je poginuo«. ²⁶⁶ U kritičkoj fazi borbe na Čudinom klancu, kada je angažovana izviđačka četa nalazio se i komandant 35. divizije Petar Kleut, koji je svojim prisustvom podsticao borce da izdrže i neprijatelju onemogućuće prodor ka Plitvičkim jezerima.

U borbama 1. maja jedinice 35. divizije su ispoljile visoke borbene kvalitete, onemogućili neprijatelja da ostvari svoje planove i nanijele mu dosta velike gubitke. I same su imale 15 poginulih i 44 ranjenih boraca i starješina. ²⁶⁷ Treća brigada 13. divizije, koja se nalazila na pravcu dejstva glavnih neprijateljevih snaga imala je 9 poginulih i 28 ranjenih i to većinom iz 3. i 1. bataljona. Pored komandanta oba bataljona Stipe Karakaša i Đure Ivoševića, poginuli su starješine: Nikola Mihaić, Dušan Paskaš i Nedeljko Maravić, delegat voda Među ranjenim nalazili su se politički komesar 1. bataljona Tugomir Grgurić Tugo, komandir čete Dušan Gostović, komesar čete Vinko Blažina,

[^] Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 106.

²⁶⁶ Isto.

I" Petar Kleut, n. dj., str. 114.

²⁶⁵ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 105.

Aleksa Kovačević i zamjenik komesara čete Bogdan Maljković, vodnik Anton Jugo i desetar Mirko Lisac.²⁶⁹ U ovim borbama posebno su se istakli štab 3. bataljona i komandant koji se »herojski držao među borcima obilazeći položaje«, vodnici Dušan Paskaš i Marijan Kajfeš, Anton Jugo i Vladimir Felkera, desetar Anton Soštarić i nišandžija na teškom mitraljezu Josip Koraca.²⁷⁰

Komandant 1. bataljona Đuro Ivošević poginuo je 12 dana nakon postavljenja na tu dužnost. Mlad, završio oficirski kurs, bio je perspektivan starješina. Stipe Karakaš primio je 3. bataljon po povratku iz bolnice, još neoporavljen od ranjavanja. Bio je hrabar, sposoban i cijenjen starješina. U brigadi su se nalazile njegova drugarica i njena sestra.

Drugi i 4. bataljon 3. brigade 13. divizije sjeverno, i bataljon 2. brigade 35 divizije i 1. bataljon 3. brigade 8. divizije južno od ceste Vrhovine - Gornji Babin Potok vodili su toga dana borbe na velikom prostoru. Svakako da one nisu imale žestinu okršaja 3. bataljona na Čudinom klancu, ali one su, onemogućivši prodor 3. bataljona 846. puka i 31. i 34. ustaške bojne ka Čudinom klancu sa krila, znatno doprinijele da se održi težište odbrane na Čudinom klancu i onemogućiti neprijatelju prodor ka Plitvičkim jezerima.

Borbe na sektoru Duman - Perušić

Poslije uspješne borbe 1. maja, kada je onemogućena ofanziva neprijateljevih snaga da se probiju na područje Plitvičkih jezera, Glavni štab NOV i PO Hrvatske odlučio je da prelaskom u ofanzivu preuzme inicijativu na području Like. Zbog toga je ostavio i dalje na raspolaganju Štabu 11. Korpusa dvije brigade 8. kordunaške divizije. Pristupajući realizaciji te zamisli, Štab korpusa odlučio je da napadne i uništi neprijateljevu posadu u Dumanu. On je 3. maja 1944. godine izdao zapovijest podređenim jedinicama za napad na Duman. Time bi se stvorili povoljni uslovi da se neprijateljeve jedinice iz okolnih uporišta prinude da intervenišu i tuku na otvorenom prostoru. U selu Duman tada se nalazila jedna ustaška satnija sa osiguranjima na k. 1053 (Oštri Grič) i k. 1062 (Lisav). Na prostori Ramljane - Duman nalazila se 34. ustaška bojna sa 2. brdska topa.²⁷²

Po naređenju Štaba korpusa u napadu je trebalo da učestvuju: iz 35. divizije 1. i 2. brigada, 3. brigada 13. divizije i 3. brigada 8. divizije." ' Početak napada predviđen je za 5. maj u 4 sata ujutro.²⁷⁴

Štab 35. divizije je 4. maja izdao zapovijest podređenim jedinicama za napad na ustaše na Liscu, Oštrom Griču i Dumanu.²⁷⁵

TM Isto, str. 106.

Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 80.

²⁷² Isto, str. 80-81.

²⁷³ Isto, str. 81.

²⁷⁴ Isto, str. 83.

²⁷⁵ Isto, str. 128.

- 1. brigada 35. divizije dobila je zadatak da likvidira neprijateljeva uporišta na Liscu, Oštrom Griču i u Dumanu,

- 3. brigada 8. divizije dobila je zadatak da se ubaci između Dumana i Ramljana na liniji Stipanov Grič - k. 909 - Vršak (k. 882) i spriječi izvlačenje napadnutih ustaških satnija, kao i intervenciju sa tog pravca ka Dumanu,

- 3. brigada 13. divizije dobila je zadatak da sa dva bataljona zaposjedne i brani položaje na liniji Velika Vidovča (k. 741) - Boište (k. 804) - Vijenac (k. 734) i da sa njih spriječi intervenciju neprijateljevih snaga od Perušića za Duman. Njen 1. bataljon određen je u divizijsku rezervu, u selu Markovići, a 3. bataljon u brigadnu rezervu u selu Magarice.²⁷⁶

- 2. brigada 8. divizije je zadržana u korpusnoj rezervi.

Položaji koje je trebalo da zaposjedne 2. i 4. bataljon, bili su već zaposjednuti od strane ustaških jedinica. Napadom 2. bataljona na desnom i 4. bataljona na lijevom krilu, uspjeli su da potisnu neprijatelja prema Pocrnićima. U borbu je uveden i 3. bataljon pa su neprijateljeva pojačanja od Perušića zaustavljena i primorana da se povuku na položaje Boište - Pocrnići - Vijenac.

Istog dana oko 20 sati napad je obustavljen i bataljoni su se povukli u obližnja sela ostavljajući osiguranje na dostignutim položajima.' Slijedećeg dana u jutarnjim satima, neprijatelj je otpočeo sa napadima na Pocrniće i Vijenac (k. 734). Treći bataljon koji se nalazio na desnom krilu, bio je prisiljen da se povuče sjeverno od Gostovače. Pošto su jedinice 1. i 3. primorsko-goranske brigade prešle u protivnapad, neprijatelj je odbačen i prisiljen da se povuče prema Vršiću i Malom i Velikom Čardaku. U večernjim satima 3. brigada je preduzela napad na te položaje, ali je od Štaba 11. korpusa dobila naređenje da odustane od daljnjih napada i jedinice su se povukle na odmor.

U toku dvodnevni borbi, 6. i 7. maja 3. primorsko-goranska brigada imala je 7 poginulih i 20 ranjenih boraca i starješina. Poginuo je i komandant 4. bataljona Milan Dadasović, rodom iz Otoka kraj Ogulina, koji je početkom aprila zamjenio Franju Ožbolta. Bio je to hrabar i sposoban komandant, koji je uspio da održi visoke borbene kvalitete 4. bataljona. Još kao komandir čete bio je ranjen i nekoliko puta pohvaljivan. Bio je to već treći komandant bataljona 3. primorsko-goranske brigade koji je poginuo u tih osam dana. Pored njega poginuli su politički komesar čete Drago Juretić, vodnici Živko Maravić i Branko Blažević,²⁷⁷ četni bolničar u 4. bataljonu Simo Vukelić Pimić iz Breznog, stariji po godinama od ostalih u jedinici, vrlo savjestan u svom pozivu i omiljen od boraca i Simo Stipanović Mema iz Vitunja.²⁷⁸

Borbe u toku 6. i 7. maja bile su karakteristične po žestini sudara, brzim izmjenama situacije, prelazima iz odbrane u napad, na zemljištu pokrivenom žbunjem i ispresjecanom suvim kamenim ogradama. Jedinice su pokazale vrlo dobre borbene kvalitete, racionalno i uspješno

²⁷⁶ Isto, str. 129-130-

²⁷⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 175.

²⁷⁸ Iz autorove bilježnice.

su upotrebljavale oružje, posebno minobacače i teške mitraljeze. Neprijatelj je u tim borbama pretrpio gubitke od oko 20 poginulih i bio je prisiljen na stalno privlačenje novih snaga iz obližnjih garnizona.

Neprijateljeva ofanziva »Morgenstern« na slobodnu teritoriju Like

Početkom maja 1944. godine Štab njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa započeo je planiranu operaciju »Morgenstern« (Zvijezda Dani-ca) da bi uništio jedinice NOVJ i ovladao slobodnom teritorijom Like. Pokušaj da 1. maja od Vrhovina prodre prema Plitvičkim jezerima, predstavljao je pripremnu fazu za ofanzivu. Dejstva jedinica 8. i 35. divizije na prostoru Duman - Perušić - Ramljani, u toku 5. i 6. maja, kojima je bila ugrožena komunikacija Gospić - Otočac, samo su ubrzali pripreme i početak ofanzive. Jednomjesečne borbe na pravcu Otočac - Vrhovine - Gornji Babin Potok, kao i na širem prostoru Jezerane - Dabar i Ramljani - Perušić, uvjerile su komandu njemačkog 15. brdskog korpusa da snage 392. legionarske divizije, ojačane sa nekoliko ustaških bojni, nisu bile u stanju da realizuju postavljene ciljeve. O tome u ratnom dnevniku 392. legionarske divizije je zapisano:

»Krbavsko polje, najveći centar bandi na području korpusa, zavičajno ratno područje bandi, već odavno je uz pomoć korpusnih trupa trebalo da bude likvidirano. Otkako je izvršeno posjedanje Hrvatske nije ni jedna jedinica stupila na ovo područje. Pored oficirskih škola ovdje su obučavane i klase regruta, a prema izvještajima povjerenika ovdje su se nalazila velika provijantska slagališta materijala i jedan aerodrom. Uprkos tome što je ova oblast bila van divizijskog područja, divizija je odavno pripremala jedan poduhvat, koji je stalno morao da bude odlagan, iz razloga što nije bilo dovoljno raspoloživih snaga. Napad bandi na Ram-ljane i Perušić sada je doveo do preduzimanja ovog velikog poduhvata«. ²⁷⁹

Štab njemačkog 15. brdskog korpusa je za ofanzivu u Lici upotrebio jake snage. Angažovani su: glavnina 392. legionarske divizije, 4. ustaški zdruk, dijelovi 373. i 264. divizije, četničke i neke druge jedinice. Šestog maja od tih snaga formirane su četiri borbene grupe:

- prva, oformljena je tako što je 1. bataljon 846. puka 392. divizije izvršio prodor iz Josipdola preko Plaškog u Ličku Jesenicu, a Izviđački odred 392. divizije iz Otočca preko Dabra kamionima prebačen tamo. Ove jedinice su se spojile i kao kolona krenule prema Plitvičkim jezerima;

- druga, sačinjavali su je 3. bataljon 846. puka i 19. bojna; sa polazne osnovice u Babinom Potoku;

- treća, formirana je na prostoru Ramljani — Janjče - Ivčevića Kosa od 31. i 32. ustaške bojne i polubataljona »Dajncer« (2. četa 847. puka i 6. četa 846. puka 392. divizije);

^m Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

- četvrta, ojačani Izviđački odred 373. legionarske divizije²⁸⁰ u rejonu Ličkog Petrovog Sela.

Ofanziva na slobodnu teritoriju Like počela je 7. maja u sjevernom dijelu, prodorom Izviđačkog odreda 373. divizije⁸¹ od Ličkog Petrovog Sela za Prijeboj. Izviđački odred 392. divizije trebalo je da sa 1. bataljonom 846. puka 392. legionarske divizije, dejstvuje od Poljanka prema Plitvičkim jezerima. Od Babinog Potoka preko Homoljca dejstvovali su 3. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna. Njihov zadatak je bio da u prvoj etapi prodorom prema Prijeboju i Koreničkoj kotlini uspostave vezu između 392. i 373. legionarske divizije, odvoje slobodno područje Like od Korduna i stvore polaznu osnovicu za dalja dejstva.²⁸²

Na dan 7. maja, pred početak ofanzive, jedinice pod komandom Štaba 35. divizije nalazile su se u slijedećem rasporedu:

- 1. brigada na prostoru Kozjak, Kuzmanovača, Ljubovo i zatvarala pravce od Široke Kule, Perušića i Ramljana prema Krbavskom polju;

- 2. brigada (bez 4. bataljona) na pravcu od Rudopolja preko Perušića (k. 913) i od Metle do Klanca, braneći pravce Vrhovine - Plitvička jezera i Crna Vlast - Turjanski. Njen 4. bataljon bio je u rejonu Ličkog Petrovog Sela, gdje je zatvarao pravac ka Prijeboju;

- 3. brigada 19. divizije u južnoj Lici, sa dejstvom prema Gračacu, i Lapcu;

- 3. brigada 13. divizije, poslije žestokih borbi 1. maja na Čudinom klancu i 6. i 7. maja kod Perušića, prebačena je 8. maja u Krbavicu i ostala u korpusnoj rezervi.²⁸³

Na području Plitvička jezera - Poljanak nalazile su se jedinice 8. kordunaške divizije, koje su stupile u borbu 7. maja.

Neprijatelj je bio višestruko nadmoćan kako u živoj sili tako i u borbenoj tehnici. Njegova nadmoćnost posebno je bila izražena u sposobnostima da izvodi brze manevre, u kondiciji ljudstva i mogućnostima da svoje jedinice obezbjedi materijalnim i sanitetskim potrebama u toku borbe. Operativnim razvojem na polukružnoj polaznoj osnovici za napad od Ličkog Petrovog Sela preko Poljanka - Vrhovina — Ramljana do Perušića i Gospića neprijateljeve snage našle su se u vrlo povoljnom početnom rasporedu. Postojeća mreža puteva u potpunosti je mogla da zadovolji njegove potrebe u toku priprema i izvođenja ofanzivnih dejstava.

Devetog maja 3. primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da smjani 1. brigadu na položajima Živulja - Kozjan ~ Ljubovo^{1 c j a} spriječi prodor neprijatelja prema sjevernom dijelu Krbavskog pcw^{a - z} Krbavice brigada je krenula 9. maja u posljednjevremenskim satima^{1 t o -} Štab brigade sa 3. i 4. bataljonom prema Kuzmanovači, gdje si).^{8"®¹¹} uveče istog dana: 1. i 2. bataljon preko Trnovca u pravcu ZivuU^{e<}

²⁸⁰ Petar Kleut, n. dj. str. 133 i Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160-161. ^ jonima

²⁸¹ Odred je prešao oko 79 km puta i 5. maja ujutru stigao u Otočac. Iste večeri kor¹ je prebačen u Ličku Jesenicu.

²⁸² Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

²⁸³ Petar Kleut, n. dj. str. 132.

zadatkom da uspostave vezu sa jedinicima 1. brigade u tom rejonu i da sa tog pravca izvrše bočni napad na neprijateljeve jedinice koje su se probile do Korita. Pošto su prenoćili u Trnovcu, bataljoni su ujutru 10. maja nastavili pokret. Prvi bataljon koji se kretao na čelu kolone, ne nailazeći na dijelove 1. brigade, naišao je iznenada na neprijateljeve jedinice na Živulji. Jače neprijateljske snage primorale su ga na povlačenje prema Ciceru (trg. 1986), južno od Trnovca. Tom prilikom se odvojilo 15 boraca, zajedno sa političkim komesarom 3. brigade i obavještajnim oficirom. Oni su uspjeli 18. maja da se vrate u sastav svoje brigade.²⁸⁴ Drugi bataljon se sukobio sa neprijateljem između Trnovca i Krbavice, i pošto nije mogao da zadrži napad jačeg neprijatelja, povukao se zapadno od Krbavice u šumi Pisačuša, a odatle se prebacio na Ljubovo u sastav brigade. U takvoj situaciji, a po naredjenju Štaba 35 divizije od 11. maja, 3. pirmsko-goranska brigada se pomjerila na Ljubovo, gdje je ostala do idućeg dana, 3. bataljon je ostao u Kuzmanovači da bi obezbjedio jedinice na Ljubovu sa toga pravca.²⁸⁶ Pošto su neprijateljeve jedinice koje su napadale sa pravca Korenice i Krbavice stigle do Bunića, brigada je 11. maja organizovala odbranu prevoja Ljubovo, prema Buniću, Širokoj Kuli i Perušiću sa druge strane. Četvrti bataljon posjeo je položaje zapadno od Bunića držeći pod kontrolom cestu za Ljubovo, 2. bataljon, ojačan četom komande mjesta Perušić, zaposjeo je položaje Podovi — Srdari, prema Širokoj Kuli i Perušiću, a jedna četa na pravcu Široka Kula — Podlapača. Prvi bataljon, bio je u rezervi kod Opsenica, gdje se nalazio i Štab brigade, a 3. bataljon bio je na Kuzmanovači. U toku dana neprijatelj je slabijim snagama napao na 3. bataljon, ali je odbijen.

Slijedećeg dana 3. brigada je vodila tešku i uspješnu borbu na Ljubovu. O tome se u operativnom izvještaju navodi:

»12. ov. mj. neprijatelj je krenuo od Bunića u pravcu Ljubova i borba je počela oko 10 sati. Neprijatelj je bio sačekan i nanijeto mu je dosta gubitaka u ljudstvu i nije uspio da nas zbací sa položaja. Neprijatelj je dobio pojačanje u ljudstvu i tenkovima i borba je počela žešće, tu smo ubacili bataljon iz rezerve i tako je neprijatelj bio ponovo odbijen.«²⁸⁷

Pošto nikako nije uspijevaó da se frontalnim napadom od Bunića probije do Ljubova, neprijatelj je ubacio jednu četu od Kozjana na Crni Vrh. Otkrivena je tek pošto je otvorila bočnu vatru sa ivice šume, južno od k. 1175 po jedinicama na položaju prema Buniću. U takvoj situaciji, 1. i 4. bataljon su se morali u 18 sati povući na položaje u rejonu Tonkovića - k. 1002 i k. 967.

Dok se još vodila borba u pravcu Bihaća, neprijatelj je u 16 sati krenuo u napad sa druge strane u tri kolone: od Perušića preko Lipove Glavice ka Podovima; u zahvatu komunikacije Široka Kula - Ljubovo; i od Široke Kule u pravcu Podlapače. Drugi bataljon je sa položaja

²⁸⁴ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 229.

²⁸⁵ Isto, str. 226.

²⁸⁶ Isto, str. 302.

²⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 302.

Podovi — Srdari primorao neprijatelja da zastane ispred položaja gdje je i zanoćio.

Tako se brigada 12. maja uvece našla na malom prostoru između neprijateljevih jedinica koje su napadale od Bunića i Široke Kule sa jedne strane, i Crnog Vrha sa sjeverne strane. Zato je Štab brigade donio odluku da jedinice povuče južno od puta Široka Kula - Podlapača, prema prostoru Stara Šuma. Najprije je upućen 3. bataljon, a za njim ostale jedinice i Štab brigade. Neprijatelj nije otkrio da brigada napušta položaje. Po dolasku u rejon prikupljanja pripremljen je topao obrok i brigada je tu i zanoćila, pokraj vatri.²⁸⁸

Trinaestog maja u 18 sati brigada je primila naređenje Štaba 35. divizije, pisano u 12,30 sati istog dana »da krenemo sa brigadom za Vrebac gdje nas čeka hrana i daljnje naređenje«. ²⁸⁹ Pošto je kasno primila naređenje brigada je stigla u Vrebac u 21 sat. Trebalo je da odmah pošto se borci nahrane i odmire, sa velikim brojem izbjeglog naroda krene preko Ličkog polja, ceste i željezničke pruge prema Velebitu, u rejon Počitelja. Poslije ponoći, 14. maja brigada je krenula. U razvučenoj koloni, bilo je i stoke, sporo se kretalo, nikako da se stigne do ceste i pruge. Čelo kolone izgubilo je orijentaciju, pa se kolona kretala u krugu dugom nekoliko kilometara, sve dok se čelo kolone nije priključilo začelju. Tek u praskozorje bila je moguća lakša orijentacija i odrediti pravac pokreta prema Velebitu. Pošto je prešla cestu i prugu, kolona je stigla u Počitelj.

Pošto je neprijatelj ovladao širim prostorom Plitvičkih jezera i Koreničkom kotlinom, probio se u sjeverni dio Krbavskog polja. Time je borbom kod Gorice 16. maja završena prva faza operacije »Morgenstern«. ²⁹¹ Neprijateljeve jedinice, predviđene za dejstva u drugoj fazi borbe, krenule su 11. maja u napad prema Krbavskom polju. Jedan bataljon iz sastava 373. divizije, predvođen četnicima, izbio je od Donjeg Lapca preko Kamenskog u Frkašić, gdje je minirao skladište municije. Prvi puk »Brandenburg«, takođe ojačan četnicima, krenuo je od Gračaca glavnom kolonom, preko Rudopolja za Udbinu, a pomoćnim, preko Lovinca i Ploča, za Međugorje. Devedeset drugi motorizovani puk, ojačan 202. tenkovskim bataljonom i četnicima, krenuo je od Lapca preko Kuka za Visuć, a drugim dijelom, preko Mazina i Klapavice, za Udbinu. Tako je neprijatelj do 13. maja sa svih strana krenuo ka Krbavskom polju, smatrajući da su se tu prikupile glavne jedinice 11. korpusa NOVj i skladišta materijala.²⁹²

U toku 13. maja neprijatelj je, bez većeg otpora, ušao u rejon Podlapača - Srednja Gora i tako zatvorio обруč oko Krbavskog polja sa zapada. Palio je zauzeta sela, pljačkao stoku i u pronađenim zemunicama ubijao sklonjeni narod. U svojoj okrutnosti naročito su se

²⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 302.

²⁸⁹ Isto

²⁹⁰ Povlačeći se pred neprijateljem na Velebit se sklonilo oko 12.000 do 15.000 žena, djece, staraca i razne stoke. Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 303, 442.

²⁹¹ Petar Kleut, n. dj. str. 153.

²⁹² Zbornik, tom 5, knj. 27, d. 74 i *Oslobodilački rat*, knj. II, str. 144-146.

isticali ustaše 19. bojne, koju su i nacisti ocijenili kao »zločinačko izivljavanje mračnih nagona«.²⁹³

U nastaloj situaciji najveći problem za štabove i jedinice NOVJ predstavljao je veliki broj ranjenika. Nastojanja da se prije ofanzive evakušu iz Like u pravcu Bosne i na obalu prema otocima, nisu uspjela. Zaštita ranjenika i izbjegličkih logora naroda predstavljali su ne samo jednu od osnovnih preokupacija štabova i neposrednih zadataka jedinica, već su bili i njihova izuzetno značajna moralno-politička i humana obaveza. Tako je Štab 11. korpusa NOVJ odredio neke svoje članove i jedinice za zbrinjavanje ranjenika. Oko 800 ranjenika evakuisano je preko Plješevice za Kordun, a zaštitu i pomoć u evakuaciji obavljale su jedinice 8. divizije. Preko 300 ljudi evakuisano je preko Velebita za Vis. Nepokretni ranjenici, sa jednim brojem sanitetskog osoblja, smješteni su u konspirativne zemunice.²⁹⁴

Treća brigada 13. divizije boravila je 14, 15. i 16. maja pod Velebitom, u rejonu Počitelja, gdje je štitila zbjegove naroda. Prvi bataljon 3. domobranskog posadnog zdruga krenuo je u napad 15. maja preko Ribnika u Medak. Naš drugi bataljon je odbio ovaj napad pa je slijedećeg dana neprijatelj krenuo u napad istim pravcem, ali sa jačim snagama. Drugi i 4. bataljon 3. brigade su i ovaj napad odbili, a napadač se povukao u neredu, uz znatne gubitke, preko polja u pravcu Bilaja.

Taj neuspjeh je bio neposredni povod za alarmni izvještaj komande ustaškog Operativnog područja »Velebit« (reorganizovana komanda Zapolija) Štabu njemačkog 15. brdskog korpusa u Kninu i štabu 392. divizije u Otočcu, o neposrednoj opasnosti od napada na Gospić.²⁹⁵ Takvim prikazom situacije ustaška komanda je nastojala da pridobije Štab 15. korpusa da ne izvlači iz borbe puk »Brandenburg« i 92. mehanizovani puk do završetka ofanzive. U ratnom dnevniku njemačke 392. divizije zabilježeno je da je 16. maja »oko 18,00 sati stigao je od oficira za vezu pri IV ust. brigadi izvještaj da je prema jednom zaplijenjenom neprijateljskom naređenju za noć 16/17. V predviđen veliki napad bandi na Gospić«.²⁹⁶ Zato su još iste večeri stavljeni u pokret Izviđački odred iz Bunića ka Ličkom Osiku, 92. motorizovani puk od Mekinjara ka Metku te 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna, poslije smjene jedinice »Dajnciger«, preko Turjanskog i Čanka prema Perušiću. Komandno odjeljenje je promijenilo položaj zajedno sa 3. bataljonom 846. puka za Lički Osik. Prostor Krbavskog polja morao je da bude potpuno napušten, a plijen koji nije mogao da se evakuše uništen je.

Pošto su se jedinice 35. divizije u nastavku ofanzive našle razdvojene u dvije grupe, Štab 11. korpusa u naređenju Štabu 3. brigade 19. divizije napomenuo je da namjeravaju »formirati operativni štab za južnu grupu brigada u Lici u koju bi ulazila naša brigada i III brigada

f¹ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 226.

Petar Kleut, n. dj. str. 149-150.

Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 367.

²⁹⁶ Isto

²⁹⁷ Isto, str. 319.

XIII divizije«. ²⁹⁸ Tamo je upućen operativni oficir 35. divizije Momčilo Novković, da do formiranja štaba koordinira radom obeju brigada. Tu su se već nalazili zamjenik komandanta 11. korpusa Stevo, Opsenica i komesar 35. divizije Simo Mrda. ²⁹⁹ Tih dana formiran je Štab Južnog sektora za Liku sa zamjenikom komandanta 11. korpusa Stevom Opsenicom na čelu, kojemu su bile počinjene 3. brigada 13. divizije, 3. brigada 19. divizije, jedan bataljon 1. brigade 8. divizije, 1. bataljon ličkog područja i još neke teritorijalne jedinice prikupljene na južnom dijelu Like.

U toku noći 16/17. maja pošto je bio »predviđen veliki napad bandi na Gospić« ³⁰⁰ Izviđački odred stavljen je u pokret od Bunića ka Ličkom Osiku, 92. motorizovani puk od Mekinjara ka Medaku, a 1. bataljon 846. puka i 19. ustaški bataljon prema Perušiću. Prostor Krbavskog polja je napušten. Devedeset drugi puk je zauzeo Medak i prodro do Divosela. Borbena grupa »Dvk« (31. i 32. ustaška bojna) krenula je istočno od Ledenice, gdje se nalazila 3. brigada 13. divizije, i sa Izviđačkim odredom 3. bataljona 846. puka 392. divizije dostigla taj prostor, gdje je ostala da pronade »neprijateljske logore i slagališta i da ga očiste od bandi«. Izviđački odred i ustaški bataljon su od 19-21. maja očistili liniju Landonov gaj i brdski teren od te šume i 22. maja nastavili nadiranje preko Korenice ka sjeveru. Iste večeri prebačeni su u Otočac. ³⁰¹

Njemačka komanda 2. oklopne armije naredila je 16. maja da se puk »Brandenburg« izvuče iz akcije i povuče na komunikaciji Bihać - Knin da bi sadejstvovao sa njemačkim snagama u drvarskoj operaciji. ³⁰² I 92. motorizovani puk sa 202. oklopnim bataljonom krenuo je za Donji Lapac, a zatim u širi rejon Bihaća. ³

Treća brigada 13. divizije prebacila se noću 16/17. maja od Počitelja pod Velebitom u rejon Vrebac - Mogorić - Podlapača, gdje je stigla 17. maja oko 5 sati. U 10 sati jedna satnija 1. bojne 3. posadnog zdruga iznenada je, iz pravca Bilaja, upala u Vrebac i protivnapadom 3. bataljona odbačena prema Barletama. Poslije jednog sata neprijatelj jačine jednog bataljona ponovo je krenuo u napad od Barleta i Bilaja prema Vrebcu. Podržan artiljerijom uspjeo je da potisne jedinice 3. -brigade u sjeverni dio sela i počeo da pali kuće u dijelu pod njihovom kontrolom. Napadom jednog bataljona sa sjeverne strane u bok i prelaskom jedinica sa fronta u protivnapad, neprijatelj je odbačen i počeo je uz znatne gubitke u neredu da se povlači u pravcu Blagaja. Tom prilikom jedinice 3. brigade opkolile su jedan artiljerijski vod sa dva oružja, ali se on izbavio intervencijom Izviđačkog odreda 392. divizije koji mu je upućen u pomoć. ³⁰⁴ U ponovljenom napadu jačih neprijateljevih snaga brigada je bila prisiljena na povlačenje prema Međugorju, gdje je i prenoćila.

²⁹⁸ Isto, str. 319.

²⁹⁹ Isto

³⁰⁰ Zbornik, tom 5, knj. 27. str. 368.

³⁰¹ Isto

³⁰² Isto, str. 162.

³⁰³ Isto, str. 368.

³⁰⁴ Isto, str. 566.

U jutarnjim satima 18. maja ustaške i legionarske jedinice (Borbena grupa »Dvk« i Izviđački odred 392. legionarske divizije) krenule su sa tri pravca prema prostoru gdje se tog jutra zatekla brigada. Izviđački odred 392. divizije krenuo je od Pavlovca prema Međugorju i Mogoriću. Ustaška borbeno grupa »Dvk« (31. i 32. bojna), nalazile su se na sredokraći Podlapača - Vrebac, spremne za napad sa sjeverne strane. U isto vrijeme, kamionima od Gospića, preko Medka ka Ploči, prebačen je 3. bataljon 846. puka. Jedinice brigade prihvatile su borbu sa neprijateljem koji je napadao iz pravca Pavlovca i sa juga. U toj situaciji Štab brigade, ne raspoložujući sa dovoljno podataka od obavještajne službe i iz trupnih izviđačkih organa i ne znajući da je u Srednju Goru pristigao jedan bataljon iz 1. brigade, procijenio je da prijeti opasnost od opkoljavanja na relativno malom prostoru južnog ličkog Međugorja. Stoga je Štab brigade donio odluku da razdvoji jedinice u dvije grupe, koje bi se probijale na sjever, prema Ljubovu i južno, prema Srednjoj Gori.

Prvi i 4. bataljon, sa komandantom brigade i zamjenikom političkog komesara, trebalo je da se probiju prema Ljubovu, a 2. i 3. bataljon, sa političkim komesarom i operativnim oficirom, prema Srednjoj Gori.

Pošto je izdato naređenje za pokret, jedinice su sklonile teži teret kao što su kazani, kalemovi sa telefonskim kablom itd. Komandant brigade krenuo je prema položajima koje je trebalo da posjedne 1. bataljon. Krećući se po kraškom terenu pokrivenom šikarom, neočekivano se našao u borbenom rasporedu ustaških jedinica. Ustaše su se kretale u manjim, odjeljenskim kolonama, na rastojanju od 50 do 100 metara bez otvaranja vatre i glasnih komandi. Neprimjećen od ustaša, sklonio se u grm kraj kojeg se zatekao. Pošto se pribrao od prvog iznenađenja, zaključio je da bi pokušaj da se u trku probije do jedinica, bio unaprijed osuđen na neuspjeh. Važno je bilo sačuvati prisebnost, jer bi za svaku nepromišljenost i panično ponašanje, rezultat bio isti. Konačno, ako se dospije u situaciju da se gine, onda će i prosječno hrabar borac odlučiti da »kožu što skuplje proda«. Ubrzo, ustaše su otvorile vatru na jedinice 1. bataljona koje su bile u pokretu prema položajima koje je trebalo posjesti. Odsječen od svojih jedinica komandant je krenuo na sjever prema Ljubovu.

Tokom četiri dana, koliko sam bio odvojen od jedinice, opterećen neizvjesnošću i osjećajem odgovornosti što će biti sa brigadom u pokretu od Međugorja prema sjeveru, uvjerio sam se da je neprijatelj zaposjeo naselja na širem području Krbave. Hraneći se mladim bukovim listom i crijemušom, čega je bilo u izobilju, a umjesto vode ližući jutarnju rosu sa lišća, svaki sat i dan činili su mi se kao vječnost. Zbog vrućine žed je postala nepodnošljiva. Četvrtog dana lutanja, u nedelju 21. maja u večernjim satima, dospio sam iznad podlapačkog sela Jagodnje. Uvjerivši se da u selu nema neprijateljeve vojske, prišao sam bliže. Primjetio sam nekoliko mještana oko još nedogorjelih, pramenovima sivoga dima označenih zgarišta izgorjelih bajti. Od jedne domaćice, tada bez domaćinstva, ponuđen sam toplim mlijekom sa purom. Domaćin, stariji čovjek kada se već smračilo poveo me je između sela Tolića i Pišaća

i pokazao pravac preko Kravavskog polja za Pecane. Škrt na riječima, rekao je »Tamo su naši«. Slijedećeg dana stigao sam u Frkašić, gdje se nalazio Štab 2. brigade 35. divizije. Obavješten da je komandant 3. brigade poginuo, Miloš Ivošević Rogović gledao je u mene kao u povratnika sa onog svijeta.

Prvi bataljon koji je u pokretu na položaje naletio na ustaše, bio je odbačen i primoran na povlačenje prema selu Srednja Gora, gdje je prihvaćen od jednog bataljona 1. brigade 35. divizije. U tom pravcu povukle su se i ostale jedinice brigade u toku dana, bez većih gubitaka. Naredna tri dana ostale su u Srednjoj Gori da se srede i odmire.³⁰⁵

Noću 23/24. maja brigada je izvršila napad na ustaške jedinice u Mekinjaru. Četvrti bataljon, ojačan sa po jednom četom iz 2. i 3. bataljona, iznenadio je i razbio ustaše na brdu Pilipovača (k. 778), koji su se bježanjem u pravcu Tolića spašavali. Pridodate čete zakasnile su u pokretu i nisu spriječile odstupnicu razbijenim ustašama. Zarobljena su dvojica ustaša, jedan top 47 mm, nešto oružja i opreme, kao i 8 vreća žita kojeg su ustaše opljačkale od naroda.³⁰⁶ Operativni oficir Divizije Momčilo Novković, u izvještaju Štabu 35. divizije napisao je da je borba bila snažna i kratka i da su se ustaše razbježale u paničnom bijegu, a da su jedinice bile odmornije mogli su postići i mnogo veći uspjeh.

Poslije završetka majske ofanzive, ustaške jedinice se nisu povukle iz Korenice i sjevernog dijela Kravavskog polja. Zadržavanjem na tim položajima neprijatelj je imao za cilj da onemogući sređivanje jedinica 35. divizije i situaciju na slobodnoj teritoriji u cjelini, onemogućavajući time korišćenje aerodroma na Kravavskom polju.

Štab 11. korpusa uputio je 35. diviziji naređenje 23. maja da regrupiše snage i izvrši napad na neprijatelja u Korenici i oslobodi je. Zato je 3. brigada 13. divizije upućena iz Ličkog srednjeg gorja za Šeganovac i Mihaljevac, radi izvršenja zadatka.³⁰⁷ U navedena mjesta brigada je stigla 25. maja, a slijedećeg dana Štab Divizije izvršio je izviđanje i izdao usmjenu zapovijest za napad štabovima 2. brigade 35. divizije i 3. brigade 13. divizije. Napad je trebalo da počne u 3,30 sati 27. maja sa 3. brigadom 13. divizije i dva bataljona 2. brigade 35. divizije.³⁰⁸

Treća brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne neprijatelja koji je držao položaje na Mrsinju — k. 1153 - k. 1941 — Vrpile, a potom da produži napad niz istočne padine prema Korenici; da sa dva bataljona napadne od Tuka i Jasikovca neprijatelja na Varićaku, ključnom položaju, i Gradini. Druga brigada 35. divizije dobila je zadatak da sa jednim bataljonom sadejstvuje u napadu na Korenicu preko Vranovače, jedan bataljon da se zadrži na Mrsinju, u rejonu Polica, radi kontrole pravaca od Kravavice, a sa po jednim bataljonom postavi osiguranje prema Homoljcu i Prijeboju.

³⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 567.

³⁰⁷ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 567.

³⁰⁸ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 553.

³⁰⁸ Isto

Zbog magle i guste šikare Štab bataljona nije primjetio raketu koju je za početak napada ispalio Štab 3. bataljona. Zato je došlo do zakašnjenja i nejednovremenog napada bataljona. Prvi i 2. bataljon 3. brigade, koji su napadali na Varićak, prišli su na blisko rastojanje od neprijateljevih položaja platou ograđenom kamenim zidom. Tada je na njih otvorena snažna vatra. Da bi izbjegli veće gubitke i pripremali se za ponovni napad, bataljoni su se povukli za oko 100 metara. Ponovljeni napad uz podršku minobacača, nije uspio. Jedinice su, držeći neprijatelja u blokadi, ostale na položajima do 18 sati, kada je 19. ustaškoj bojni stigla pomoć jačine dvije satnije iz pravca Bunića. Ustaše su odbacile 1. i 2. bataljon do Tuka, a pošto nisu uspjeli da dalje produže sa napadom povukli su se prema Varićaku i Vrpilama.

Treći i 4. bataljon posjeli su položaje na grebenu Mrsinja na kojima nije bilo ustaških jedinica i odatle krenuli u napad na isturene položaje neprijatelja iznad Korenice. Tada je neprijatelj prešao u napad od Galebovca, odbacio 3. bataljon koji se u neredu povukao niz padine Mrsinja prema Pogledalu. Time su bok i pozadina 4. bataljona bili direktno ugroženi, pa se i on morao povući.

U toku noći 27/28. maja ustaše su se neprimjećene povukli iz Korenice: 19. bojna, preko Homoljca, za Gorivji Babin Potok, a pristiglo pojačanje, preko Vrpila, prema Buniću.³⁰

Treća brigada je u borbama prilikom neprijateljevog protivnapada na Mrsinj,³¹⁰ imala 7 poginulih, 12 ranjenih i 15 nestalih boraca iz 3. bataljona. Osnovni uzrok neuspjeha u napadu na 19. ustašku bojnu u Korenici, bio je, pored ostalog, u premorenosti i iscrpljenosti jedinica brigade. Zato je izostala i potrebna prodornost u napadu i znatno su povećivani gubici. Štabovi brigada i Stab Divizije, procijenili su da bi napad na Korenicu trebalo odložiti za nekoliko dana, jer nisu bili uvjereni u uspjeh, što je već samo po sebi moralo uticati na tok i ishod borbe. Vjerovatno da bi bilo bolje da su jedinice usmjerene na dejstva po komunikacijama između Korenice, Gornjeg Babinog Potoka i Ljubova, i na taj način prisilile neprijatelja da napusti zaposjednuta mjesta.

Poslije napada na Korenicu 3. brigada 13. divizije se prikupila na Vujnovim Glavama, a narednog dana neke jedinice spustile su se u Krbavicu. Sa štabovima bataljona održan je 30. maja sastanak kojem su prisustvovali komandant i komesar 35. divizije. Na sastanku je govoreno o stanju u brigadi i razmatrano pitanje popune upražnjenih mjesta starješina.

Nastojeći da zadrži inicijativu na koreničkom sektoru, neprijatelj, pošto je prikupio 29. maja podatke o raspordu snaga jedinica NOVJ oko Krbavice i Trnovca, napao je 31. maja jakim snagama iz više pravaca. Treća brigada 13. divizije, koja je glavninu snaga imala oko Krbavice, pružila je otpor kod Kozjana koloni koja je dolazila od Ramljana (32. ustaška bojna) i povukla se na položaj istočno od Krbavice.

³⁰⁹ Isto, str. 614.

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Petar Kleut, n. dj. str. 173.

u operativnom izvještaju 3. brigade 13. divizije o borbama 31. maja^ navedeno je da su dvije ustaške satnije 32. ustaške bojne krenule od Čanka prema Krbavici. Ustaše su, neopažene od jedinica 4. bataljona koji se nalazio u Krbavici, uspjele da se spuste u zapadni dio sela i napadnu ga vatrom sa k. 838. Bataljon se ispod vatre povukao prema Gradini, a potom izvršio protivnapad prema k. 838 i odbacio neprijatelja. Opljačkavši nekoliko grla krupne stoke, neprijatelj se, uz tri poginula, povukao preko Cjepala prema Čanku. Bataljon je imao dvojicu poginulih i tri ranjena borca.³

Štab 4. bataljona nije bio dovoljno budan i nije postavio obezbjeđenje prema Čanku odakle je neprijatelj često upadao prema Trnovcu i Krbavici. Kada je neprijatelj upao u selo, Štab bataljona se brzo snašao i energično reagovao, odbacivši ga iz Krbavice. Time su završena izuzetno intenzivna borbena dejstva 3. brigade u maju 1944. godine. Za tih mjesec dana brigada je 16 dana vodila borbe, osam dana je bila u pokretu na dužim relacijama koje su joj teže padale od borbi na ograničenom prostoru. U tim borbama brigada je imala 39 poginulih boraca i starješina; 75 ranjenih, 10 umrlih zbog iznemoglosti, 50 nestalih i dvojicu zarobljenih. Ukupno 174 izbačenih iz stroja.³¹³ Za brojno stanje od oko 800 boraca i starješina,³¹⁴ što sa upućenim u bolnice zbog iznemoglosti iznosi oko 200 ili oko 25% brojnog stanja kojeg je imala početkom maja 1944, to su bili veoma veliki gubici za mjesec dana ratovanja. Stalne borbe protiv nadmoćnih, pokretnih i dobro nahranjenih jedinica neprijatelja, česti pokreti a naročito glad, sve je to imalo za posljedicu veliku iscrpljenost boraca (10 je umrlo). Od 39 poginulih 20 su bili starješine koje su se u takvoj situaciji i sa malim brojnim stanjem boraca stalno nalazile na čelu svojih jedinica.

I pored toga 3. primorsko-goranska brigada je postigla u tom periodu nekoliko vrlo zapaženih uspjeha, i to: u borbama 1. maja kod Babinog Potoka; 6. i 7. maja kod Perušića; u odbrambenoj borbi na Ljubovu 12. maja; u protivnapadu na neprijatelja 15. i 16. maja kod Ribnika i Metka; 17. maja kod Vrepca i 24. maja u napadu na ustaške jedinice kod Mekinjara. Ti uspjesi svjedoče o visokim moralno-političkim kvalitetima boraca i starješina brigade i njihovoj borbenoj gotovosti.

Po snagama koje su u njoj učestvovala, prostoru i vremenu u kojem se odvijala velika majska ofanziva na Liku predstavljala je važnu etapu u planovima njemačke Vrhovne komande za desant na Drvar, izvršen 25. maja 1944. godine, sa ciljem uništenja vojno-političkog rukovodstva NOB Jugoslavije, a posebno vrhovnog komandanta NOVJ maršala Josipa Broza Tita. Imala je, između ostalog, za cilj da razbijanjem partizanskih jedinica na području Like, obezbjedi izvođenje desanta sa te strane. Zbog pridavanja takve važnosti ofanzivi na Liku, u dejstva su uključeni puk »Brandenburg« i 92. mehanizovani puk koji su ranije povučeni iz dejstava u Lici i angažovani u desantnoj operaciji, na širem planu.

³¹² Opis borbe zabilježen je u autorovoj bilježnici.

³¹³ Podaci dati zbirno iz dokumenata i autorove bilježnice.

³¹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 528-529.

Koncem maja 1944. 35. divizija je primila oko 500 novih boraca, Istrana. Od toga broja 3. brigada 13. divizije primila je 138, a 1. i 2. brigada 180.³ Iako manje od broja izbačenih iz stroja u toku maja, ipak je to predstavljalo znatno ojačanje smanjenog brojnog stanja 3. brigade. U isto vrijeme izvršene su i kadrovske promjene. Tako je, početkom maja, za komandanta 35. divizije postavljen potpukovnik Nikola Grubor, a Petar Kleut, dotadašnji komandant, postavljen je za načelnika Štaba 4. korpusa NOVJ.

U brigadi je na mjesto političkog komesara postavljen, umjesto Ive Stipančića, Anton Kargačin Njunja, a za informativnog oficira, položaj koji je tada uveden u bataljonima i brigadi, Branko Knežević. Za komandanta 2. bataljona postavljen je Đuro Lončar, za političkog komesara 1. bataljona Bogdan Dokmanović, za komandanta 4. bataljona Mate Butković, a Mile Gostović Mali za zamjenika u 3. bataljonu, zastupajući jedno vrijeme i komandanta bataljona.³¹⁶

Oslobođenje Korenice

Prvog juna u 14, 30 sati neprijatelj je jačim snagama izvršio ispad od Babinog Potoka i Ramljana prema Korenici i Prijeboju. Devetnaesta ustaška bojna koja je napadala pravcem Babin Potok — Homoljac — Pogledalo - Korenica, odbacila je 4. bataljon 2. brigade sa Pogledala u pravcu Rudanovca i zanočila u tom rejonu.³¹⁷ Sutradan je ušla u Korenicu i odmah pristupila utvrđivanju zaposjednutih položaja. Bilo je očito daje neprijatelj namjeravao da zadrži Korenicu pod kontrolom.

Štab 35. divizije nameravao je da 4. juna napadne ustaše u Korenici. Zapovješću od 4. juna 1944. godine određeno je da u napadu učestvuju 1. i 2. brigada 35. divizije i 3. brigada 13. divizije.³¹⁸

Prva brigada trebalo je da napada sa jugoistočnih padina Mrsinja na liniji Mrsinj Grad - Varičak i sa jednim bataljonom da osigura lijevi bok na Fundakovu vrhu sa pravca Homoljaca i Vrela. Druga brigada (bez jednog bataljona), da sa dva bataljona napada sa sjeverne strane od Pogledala preko Vrela na Korenicu, a jednim bataljonom postavi zasjedu radi osiguranja od Koreničke Kapele i Koreničke Reke.³¹⁹

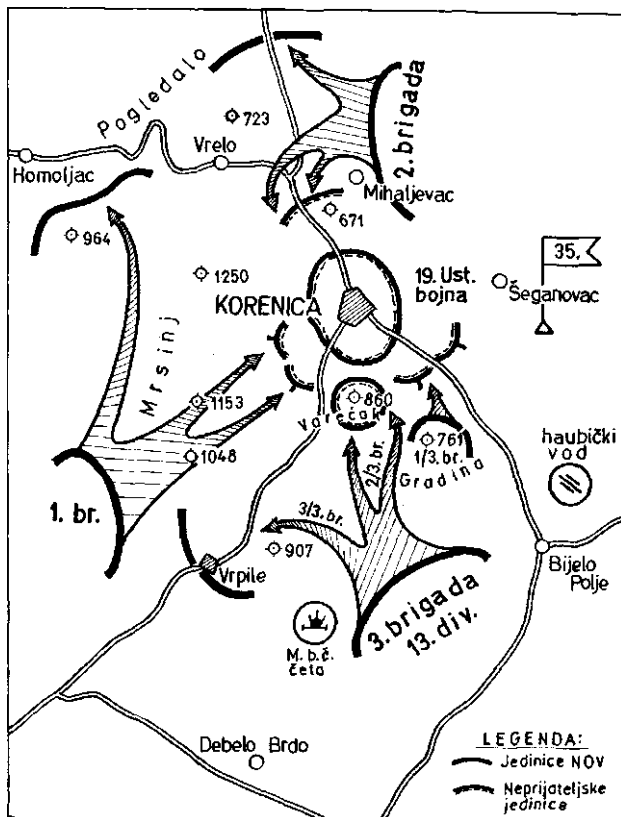
Treća primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da, napadajući sa istoka, likvidira neprijateljeve snage na Varičaku i Gradini, ključnim položajima 19. ustaške bojne, a da sa jednim bataljonom obezbjedi se od Bunića, na Vrpilama. Za napad na Varičak angažovani su 2. i 4. bataljon, 3. bataljon za osiguranje prema Buniću, dok je 1. bataljon napadao na Gradinu. Napad jedinica podržavan je preciznom vatrom minobacača prateće čete brigade, kojom su vješto upravljali komandir čete Savo Mamula i vodnik Franjo Čiković. Pritisnut sve snažnijim napadom 2. i 4. bataljona, neprijatelj je jedinicu na Varičaku pojačavao

^ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 158.

Iz autorove bilježnice.

' Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 408.

vodom ustaša. Pokušaj ponovnog pojačanja položaja na Varićaku nije uspio zbog pritiska jedinica 1. brigade u pravcu Kalebovca. Koristeći kamenje i žbunje kao zaklon, 2. bataljon i jedna četa 4. bataljona sve su upornije i prodornije stezali obruč oko čvora odbrane na Varićaku. Operativni dio štaba brigade, koji se nalazio na Derikravi (k. 907), posmatrao je kako vješto komanduje jedinicama Štab 2. bataljona na čelu sa Đurom Lončarom, Nikolom Ivoševićem i Milanom Lučićem.

Plan napada na Korenicu 4. juna 1944. godine

Prenoseći težište napada na desno krilo, jedinice su se sve više ubacivale sa pravca Korenice. Ovaj vješto izvođen i odvažan manevar postepeno je pokolebavao ustaše i njihova odbrana počela je da popušta. Pošto je pretrpjela dosta velike gubitke i bila pritisnuta napadom sa pravca Korenice, odbrana Varićaka počela je da pokazuje znake kolebanja. Ocjenivši slabosti branioca naše jedinice su krenule na juriš i slomile njihov otpor. Ostatak posade na Varićaku pobjegao je prema Korenici, što je bio signal za početak neorganizovanog bježanja ustaša iz Korenice prema Vrelu. Bacači 1. i 3. brigade i dvije haubice 105 mm iz artiljerijskog divizionu Divizije gadali su ustaše u povlačenju. U toj, za ustaše vrlo kritičnoj situaciji, izostao je bočni udar jedinica 1. i 2. brigade na Pogledalo i od Mihaljevca prema Boriku, što je olakšalo

19. ustaškoj bojni da se izvuče.³²⁰ Na Varićaku, na jednoj malojoj zaravni, ostalo je oko 20 poginulih ustaša.

U operativnom izvještaju Štaba 35. divizije od 24. juna Štabu 11. korpusa NOVJ o ovoj borbi navodi se:

»U 7 časova koncentrisala je minobacačku vatru III brigada i I brigada na k. Varićak, a haubička baterija žestoko je tukla padine k. 731 i samo mjesto Korenicu. Neprijatelj u Korenici počeo je sa bjekstvom, a odmah zatim i neprijatelj sa Varićka (k. 860). Neprijatelj u svom povlačenju tučen je minobacačkom vatrom I i III brigade, artiljerija produžavala je tučenje samog mjesta Korenice. III brigada dok je neprijatelj napustio Varićak, produžila je gonjenje neprijatelja, a I brigada bataljon iz rezerve upućuje hitno na Pogledalo sa zadatkom da sadejstvuju sa III bataljonom koji se nalazio na osiguranju ljevog boka brigade, energično napadne neprijatelja i odsječe odstupnicu.

Druga dva bataljona I brigade produžili su gonjenje neprijatelja prema Pogledalu u sadejstvu sa dijelovima III brigade XIII div. II brigada u samom napadu zakasnila je i nije bila dovoljno energična da posjedne pogodne položaje prema komunikaciji, da svojom vatrom može tući ubitačno neprijatelja koji se povlači u paničnom bijegu, nego je ovu vatru otvarala sa padina k. 769 i k. 685, i tako je neprijatelju uspjealo da se izvuče sa manjim gubicima. Bataljoni I brigade, koji su imali zadatak da napadnu neprijatelja na Pogledalu i da mu odsjeku odstupnicu, nisu postupili energično u sprovođenju svog zadatka, uništavanju neprijatelja, a naročito 4. bataljon koji nije izbio na Pogledalo, nego lijevo od istog prema Homoljcu«.

Citiranjem Operativnog izvještaja 35. divizije o toku borbe, autor je želio da ukaže na razlike između stvarnih događaja i onog što stoji u izvještaju Štaba divizije. Ta se razlika odnosi prije svega na dio u kojem se govori o bitnim činionicima koji su u finalu borbenih dejstava natjerali i 19. ustašku bojnu na neorganizovano bježanje iz Korenice. Time autor želi ukazati na sve činioce koji su utjecali na tok i ishod borbe. Da je Varićak bio ključ odbrane neprijatelja uočeno je i od strane komandanta 35. divizije, koji, ukazujući na njegov značaj, zahtjeva od 3. brigade da ga pokuša zauzeti već u prvom naletu. Od ukupno 7 poginulih, 15 ranjenih i 3 nestala u borbama za oslobođenje Korenice, iz 3. brigade, koja je napadala na Varićak, bilo je 6 poginulih i 9 ranjenih. Među jedinicama pohvaljenim za uspjeh u borbi za oslobođenje Korenice, nalazi se 2. bataljon i četa 4. bataljona, koji su napadali na Varićak. Prema zapisu autora koji se našao na Varićaku neposredno poslije njegovog zauzimanja, tamo je ostalo 20 poginulih ustaša. U izvještaju zapovjedništva Glavnog stožera domobranstva od 7. juna, navodi se da je 19. ustaška bojna u borbama 4. juna u Korenici imala 20 poginulih i 28 ranjenih ustaša. Za partizane navodi se da su imali 97 poginulih, čime su se želeli opravdati veliki vlastiti gubici.³²²

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 413.

Isto, str. 412-413.

³²² Isto, str. 641.

Na prijedlog Štaba 3. brigade, za ispoljenu hrabrost i uspjeh u borbi, pohvaljeni su komandant i politički komesar 2. bataljona Đuro Lončar i Nikola Ivošević, komandant 4. bataljona Mate Butković i nišandžija na teškom mitraljezu Simo Mamula, koji je podlegao ranama.

Borba 4. juna za oslobođenje Korenice bila je prva velika pobjeda jedinica 35. divizije poslije majske ofanzive neprijatelja, ali i neiskorišćena prilika za potpuno razbijanje 19. ustaške bojne.

Zločin nad ranjenicima u selu Krčana

Dok su se jedinice 35. divizije pripremale za napad na 19. ustašku bojnu u Korenici, četnici iz donjeg Lapca, neopaženo su se prebacili preko Plješevice na područje Udbine. Preko svojih saradnika doznali su da je bolnica sa teškim i nepokretnim ranjenicima smještena u selu Krčana. Iznenada 2. juna upali su u selo, razoružali stražu i masakrirali 34 ranjenika, ljekara i medicinskog osoblja. Ubili su ljekare dr Kajfeša, rodom iz Delnica i dr Uppea, medicinske sestre Mariju Škrobonju i Sofiju Štahler, rođene na Sušaku. Među ranjenicima tada se nalazio i politički komesar 8. kordunaške divizije Aleksandar Backović, za koga su četnici bili posebno zainteresovani. Poginuli su i jedanaestorica iz primorsko-goranskih jedinica, uglavnom iz 2. brigade 35. divizije i 3. primorsko-goranske brigade i to: Stanko Kučan, politički komesar čete, rodom sa Sušaka, borci Mauro Matejčić, iz Rijeke; Mile Rajačić, iz Žapanjola; Rudolf Rupena, iz Fužine; Branko Balas, iz Grižana; Anton Orlić, iz Punata na Krku; Milan Černeka, iz Pazina; Žarko Emil, iz Kodića u Istri; Umberto Kovačić, sa Motovuna; Branko Ladavac, iz Berana u Istri i Josip Škofaš, iz Pule.

Na traženje GŠ NOV i PO Hrvatske, Štab 11. korpusa dostavio je slijedeće objašnjenje:

«Za neposredno osiguranje ranjenika bila je jedna četa jačine 26 stražara sa 2 puškomitraljeza bređa. Straža koja se odmarala bila je iznenađena i pola je zarobljeno sa svim tim oružjem. Neprijatelj je nesmetano upao u selo, tražio ranjenike i ubijao. Upućena pojačanja spriječila su daljnja ubijanja. U borbi sa pojačanjima neprijatelj je imao preko 10 mrtvih i veći broj ranjenih. Prema dosadašnjim obaviještenjima neprijatelj je tačno obaviješten o situaciji. U bolnici uhapšen je seljak koji je pokazao komesara Backovića, a vjerovatno je bio u vezi sa četnicima. Čitavu stvar ćemo ispitati».³²³

Obaviješten o ovom zločinu, Vrhovni štab NOV i POJ je tražio da se sa tim zločinom četnika upoznaju savezničke misije pri našim štabovima i da se o tome piše u partizanskoj štampi.

Poslije uspješno završene borbe za oslobođenje Korenice, Štab 35. divizije procjenio je da su stvoreni povoljni uslovi za napad na neprijateljeve snage na području Babinog Potoka. Položaje Vrhovine - Gornji i Donji Babin Potok branili su 3. bataljon 846. puka 392.

⁴⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90, 660.

legionarske divizije i 19. ustaška bojna. Legionarski bataljon zaposjeo je Gornji Babin Potok, Čudin klanac i k. 940, a ustaška bojna položaje južno od ceste — Kose — brda Perušić i Vrhovine.³²⁴ Neprijatelj u Gornjem Babinom Potoku pored velikog broja automatskog oružja, raspolagao je i sa tri topa 76 mm i dva minobacača. Pored toga, dio artiljerije 392. legionarske divizije, sa položaja kod Malog Obljaja, podržavao je ove jedinice. Posebno dobro bili su utvrđeni čvorovi odbrane na Čudinom klanacu i Perušiću, iznad Donjeg Babinog Potoka. Tako je na Čudinom klanacu izradio bunkere, ukopane u zemlju sa puškarnicama pokrivene oblicima i slojem zemlje.

Napad planiran za 6. juni morao je biti odložen jer su neprijateljeve jedinice krenule iz Gornjeg Babinog Potoka prema Prijebuju i Homoljcu, i od Perušića prema Trnovcu.³²⁵ To je bio treći uzastopni pokušaj neprijateljevi'h snaga da iznenadnim prepadima razbiju 3. primorsko-goransku brigadu. Tom prilikom, da bi postigao iznenađenje, neprijatelj je koristio partizanske kape, ali nije uspio da iznenadi brigadu.

Prvi napad na neprijateljeve jedinice na području Gornjeg Babinog Potoka, izveden je u 1,30 sati 8. juna. Prva brigada napadala je od Končarevog Kraja na Cudin klanac gdje je bilo težište neprijateljeve odbrane; 2. brigada napadala je sa sjeverne strane od Crnog Vrh, na k. 923 i 940; Treća primorsko-goranska brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne neprijateljeve dijelove na sjevernoj padini šume Stajina - južno od ceste, odbaci ih i produži dejstva, preko pilane, ka zapadnom dijelu sela Gornji Babin Potok. Sa druga dva bataljona trebalo je da, zaposjedanjem položaja na zapadnoj ivici šume Metla, spriječi intervenciju neprijateljevih pojačanja od Crne Vlasti u pravcu Čudinog klanca. Jedinice 35. divizije nisu uspjele da iznenade neprijatelja, već su dočekane snažnom vatrom, posebno sa Čudinog klanca.

Drugi i 4. bataljon 3. brigade uspjeli su da u toku jednog sata borbe odbace neprijateljeve dijelove sa padina Stajine, koji su se povukli prema zapadnom dijelu Gornjeg Babinog Potoka. Nastavljajući sa napadom, bataljoni su prodrli u rejon pilane, na zapadnom dijelu Gornjeg Babinog Potoka. Dalji prodor 2. i 4. bataljona bio je zaustavljen snažnim otporom neprijatelja uz utvrđenog centra sela i posebno bočnom vatrom mitraljeza sa k. 940, koju nije bila zauzela 2. brigada. Artiljerija i minobacači otvorili su vatru po Čudinom klanacu. Ponovljeni napad nije uspio, pa je Štab 35. divizije naredio da se jedinice povuku na polazne položaje i tamo zadrže, kako bi se napad obnovio naredne noći. Zbog nespozazuma u prenošenju naređenja, Štab 3. brigade je, pošto je povukao 2. i 4. bataljon od Babinog Potoka, krenuo prema Lisini (trg. 1182). Intervencijom Štaba divizije, 3. brigada se vratila prema položajima koje je napustila i dobila zadatak da sa sjeverne padine šume Stajina produži sa blokadom neprijatelja u Gornjem

³²⁴ Isto, str. 415.

³²⁵ U tome je u istonjatu njemačke 392. divizije zabilježeno: »6. su 1/846 i 19. ust. batalj. iz Babinog Potoka i 31. ust. batalj. ponovo poduzeli jedan poduhvat protiv Trnovca, da bi protjerali jednu brigadu 13. divizije, koja se sve više primicala našem putu za dotur«. Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 415.

Babinom Potoku. Međutim, kada se brigada povukla prema Lisini, neprijatelj je u međuvremenu zaposjeo položaje na Stajini. Treća brigada je odbacila neprijatelja i ponovo zaposjela sa tri bataljona sjevernu ivicu šume, držeći pod kontrolom cestu za Vrhovine, 3. bataljon zaposjeo je položaje prema Crnoj Vlasti, na zapadnoj ivici šume Metla.

Pokušaj neprijatelja da odbaci jedinice 3. brigade i deblokira cestu za Vrhovine, nije uspio. Devetog juna u 0,30 sati jedinice su energično krenule u novi napad. Prva brigada je uspjela da zauzme dio položaja na Čudinom klanacu, a 2. brigada k. 940. Neprijatelj je, kada su mu pristigla pojačanja, uspio da odbaci sa položaja jedinice 3. i 1. brigade. Tada je Štab divizije ocjenio da više nema realnih izgleda za uspjeh, te je naredio jedinicama da se povuku sa položaja oko Gornjeg Babinog Potoka.

U napadu na Gornji Babin Potok jedinice 35. divizije pretrpjele su gubitke od 9 poginulih, 30 ranjenih boraca i starješina i 7 nestalih. Prva brigada pretrpila je najveće gubitke u napadu na Čudin klanac, 3. primorsko-goranska brigada imala je 3 ranjena borca. Ocjenjujući uzroke neuspjeha napada na neprijateljeve snage u Gornjem Babinom Potoku, Štab divizije u prvi plan ističe »iznurenost i vrlo slabu kondiciju boraca, koji su opterećeni, zbog nedostataka tovarne stoke, nošenjem teškog oružja...«⁶

U sastavu 35. divizije

Polovinom juna 1944. u 35. diviziji, u skladu sa odlukom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske da 3. brigadu 13. divizije i 3. brigadu 19. divizije uključi u sastav 35. divizije, izvršena je reorganizacija. Tako je 13. juna 1944. na Živulji, pred strojem brigade, pročitana naredba Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske kojom je 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije ušla u sastav 35. divizije, kao njena 2. brigada. Njena do tada 2. brigada (formirana kao 4. primorsko-goranska brigada) rasformirana je a njeno ljudstvo je raspoređeno u druge jedinice divizije.³²⁸ Oko 100 boraca i starješina iz njenog sastava uključeno je u novu 2. brigadu 35. divizije. Sedma sjevernodalmatinska brigada, odnosno 3. brigada 19. dalmatinske divizije, koja je u operativnom pogledu bila potčinjena Štabu 35. divizije, postala je njena 3. brigada.

U situaciji kakva je bila 1944. u Lici, nije bilo izgleda za povratak brigade u Gorski kotar i Hrvatsko primorje u sastav matične 13. divizije »a i spomenute dvije brigade, ratujući već više od pola godine u Lici bile su se prilagodile ličkom terenu i klimi, zbližile s narodom s kojim su dijelile teške uvjete smještaja i ishrane, naročito u toku majske ofanzive«.³²⁹ Zbog jakih neprijateljevih snaga na području Like, 8.

³¹⁶ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 418.

³²⁷ Isto

³²⁸ Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 484-485.

³²⁹ Petar Kleut, n. dj. str. 181-182.

kordunaška divizija iz sastava 4. korpusa NOVJ povremeno je bila angažovana u Lici, a u jesen 1944. do proljeća 1945. i kompletna 13. primorsko-goranska divizija. Starješinama i borcima teško je pala promjena imena brigade, posebno onima koji su se u njoj nalazili od formiranja. Pod nazivom 3. primorsko-goranska vodila je mnoge borbe i izgubila znatan broj svojih pripadnika. Pri donošenju ovakve odluke trebalo je voditi računa o ratnoj tradiciji jedinice, koja je stvarana uz velike žrtve i napore i to je trebalo njegovati.

Tako je 3. primorsko-goranska brigada 13. divizije, formirana septembra 1943. u Škriljevu kraj Rijeke, od 13. juna 1944. na Živulji postala 2. brigada 35. divizije. Tada je u stroju bilo 537 boraca i starješina, od toga 38 drugarica.³³⁰

Toga lijepog sunčanog dana, dok se brigada nalazila na Živulji odjednom se začula tutnjava veće formacije aviona, koja se u letu pojavila sa sjeveroistoka. Jedan avion zaostao za formacijom, leteo je niže i za sobom ostavljao traku gustog dima. Odjednom iz njega počeo jedan za drugim da iskaču padobranci. Avion je udario u Lisac, južno od Dumana. Sve to odigralo se pred očima okupljenih mještana i partizana. Da bi se prihvatili padobranci i spriječile ustaše iz Dumana da ih zarobe, izviđački vod brigade hitno je upućen u rejon između Mašić Bučaka i Korita, gdje su se padobranci spuštali. Izviđači su se ubrzo vratili sa 7 američkih avijatičara. Bio je to srdačan susret. Avijatičari su očito bili srećni što su se našli na partizanskoj teritoriji. Kapetan, starješina posade oštećenog aviona, zamolio je da sa nama ostane nekoliko dana kako bi izbliza vidjeli borbu jedinica brigade. Nije mu udovoljeno jer je postojalo naređenje da se spašeni avijatičari iz oborenih i oštećenih savezničkih aviona odmah upućuju u viši štab radi sigurnosti i bržeg prebacivanja za Italiju. Za uspomenu kapetan je ostavio komandantu brigade mapu Evrope na svilenoj marami, sa ucrtanim frontom u Francuskoj i Italiji.³³¹

Borbe u Lici do kraja juna 1944.

Sredinom juna 1944. prema zapovijesti njemačke 392. divizije preduzeto je čišćenje područja Živulje - Turjanski sa ciljem da se izbije na Krbavsko polje.³³² U tom cilju neprijateljeve jedinice iz rejona Gornjeg Babinog Potoka krenule su 14. juna preko previje i Bačinovca u pravcu Živulje. U susret toj koloni jačine 200 vojnika upućen je 4. bataljon 2. brigade 35. divizije. U kratkom i snažnom sudaru neprijatelj je odbačen i uz gubitke se povukao prema Babinom Potoku. Tom prilikom poginuo je operativni oficir 4. bataljona Bogomir Ivošević, rodom od Breznog. Kao komandir mitraljeske čete bio je nekoliko

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 489-490.

Partizanske jedinice širom Jugoslavije spasile su mnoge savezničke avijatičare. Štab 11. korpusa NOV i POJ obavještava GS NOV i PO Hrvatske, avgusta 1944. godine, da je na njegovoj teritoriji (Istri, Hrvatskom primorju, Gorskom kotaru i Lici) spašeno do tada 134 avijatičara savezničkih armija. Zbornik, tom 5, knj. 29.

Zbornik, tom 5, knj. 28, str. 524.

puta pohvaljivan za ispoljenu hrabrost i vještu upotrebu teških mitraljeza. Isticao se u vještini obučavanja svojih mitraljezaca i brizi o njima. Za Bogomirom su ostali žena i dvoje djece.

Za vrijeme boravka na Živilji izvedene su i dvije ekonomske akcije. Dva bataljona brigade upućena su na područje Sinca i Lešća da, uz pomoć terenskih radnika, odbornika i intendantata brigade, izvrše rekviziciju stoke i nekih artikala ishrane za potrebe jedinica, većinom od domaćinstava koja su bila imućnija i uz obaveznu priznanicu.

U junu je došlo do izvjesnih promjena u starješinskom sastavu brigade. Iz rasformirane 2. brigade došli su: za obavještajnog oficira brigade Anton Kezele,³³³ za omladinskog rukovodioca Milan Dokmanović, na mjesto Milana Krajnovića; za komandanta 1. bataljona Đoko Orlović, a za komandanta i političkog komesara 3. bataljona Nikica Kleut i Duka Ljiljak, kao i jedan broj četnih i vodnih starješina. Ova popuna sa već iskusnim kadrovima mnogo je značila za brigadu, koja je upravo u kadrovima pretrpjela prilične gubitke.

Po naređenju Štaba 35. divizije, 2. brigada je 21. juna imala slijedeći raspored: u Živilji je ostao 2, a na Kuzmanovači 3. bataljon, radi kontrole pravaca od Turjanskog, Ramljana i Gornjeg Babinog Potoka. Šta brigade se zajedno sa 1. bataljonom i prištapskim jedinicama, smjestio u Opsenicama, a 4. bataljon prema Rakićima. Vrijeme je tih dana bilo kišovito, a u selima, po nekoliko puta paljenim, teško je bilo smjestiti vojsku pod bilo kakav krov. Jedan dio boraca sa narodom smješten je pod improvizovane nastrešnice, a ostali pod šatore.

Jedinica koja bi se zatekla na Ljubovu, bila je obavezna da prati situaciju između Gospića i Otočca, uključujući i područje Kosinja. Obavještajni oficir brigade Anton Kezele krenuo je 26. juna sa izviđačkim vodom iz Kuzmanovače, preko Ivčević Kose i Studenica, prema Kosinju. Naišli su na jednu ustašku patrolu, uništili je i zarobili puškomitraljez, 5 pušaka i drugu opremu. Područje zapadno od komunikacije Gospić - Otočac, Pazarište - Kosinj, kao i Kutarevo - Krasno, kontrolisala je mjesna milicija. U Donjem Kosinju nalazila se grupa od oko 50 četnika koji su saradivali sa ustašama i milicijom. Bez obzira što je neprijatelj pokrивao cijeli prostor, narodnooslobodilački pokret se u 1944. godini nalazio u stalnom usponu, što je uslovljavalo stalnu prisutnost jedinica NOVJ. Zato su često jače patrole sa obavještajnim oficijom, terenskim političkim radnicima i pripadnicima komandi mjesta upućivane da prokrstare po selima i rasturaju informativno-propagandne materijale. Te grupe, radi prirode posla, morale su biti vrlo oprezne zbog prisustva ustaških patrola iz obližnjih uporišta.

Neprijatelj je nastojao da manjim i većim ispadima i ofanzivnim dejstvima na slobodnu teritoriju zadrži inicijativu i onemoguću jedinicama NOVJ sređivanje i odmor. Posebnu smetnju predstavljao je aerodrom na Krbavskom polju, tako da je 30. juna neprijatelj ponovo krenuo u napad preko Ljubova. U 05 sati tri ustaške bojne (31, 32 i 34) krenule su iz Široke Kule i Perušića u napad na jedinice 2. brigade

^m Zbornik, tom 5, knj. 27, str. 160.

na Ljubovu. Na lijevom krilu, iz Perušića preko Lipove, Glavice i Sv. Trojice, nastupala je 32. ustaška bojna, u zahvatu ceste Široka Kula - Ljubovo 31, a na desnom krilu, od sela Vukave preko Gradine (trg. 912) na Čubrića Stan ka Svrčkom Selu 34. ustaška bojna.³³⁴

U to vrijeme 2. brigada sa 3. i 4. bataljonom, držala je položaje frontom od k. 702 - k. 738 (Podovi) - Srdari na komunikaciji i Tepšanovac (k. 862), istočno od ceste. Širina fronta bila je oko 5 km. Oba bataljona imala su oko 240 boraca, što znači po 50 na svaki kilometar fronta. Takvim rasporedom bataljona kontrolisan je prostor i oni su mogli da u prvom sudaru sa nadmoćnim neprijateljevim snagama budu donekle efikasni, ali ne i da prilikom povlačenja na nove položaje održe cjelinu borbenog poretka.

Treći i 4. bataljon sačekali su neprijatelja vatrom sa bliskog odstojanja, ali su se ubrzo morali povlačiti, pritisnuti mnogo jačim snagama. Neprijatelj je krilnim kolonama pokušavao da bataljonima presječe odstupnicu prema Crnom Vrh. Povlačeći se prema Crnom Vrh bataljoni su se prikupili na užem prostoru i povezali na desnom krilu sa 1. bataljonom koji je zatvarao pravac preko Kuzmanovače prema Tromeđu (k. 1037) i Pogledalu (k. 1204). Pravac preko Čubrić Stana za Podlapaču ostao je nezaposjednut, što je neprijatelj iskoristio, »oko 150-200 ustaša upalo je u Svrčkovno Selo, gdje je palio kuće i poklao neke *civile*, koje je kasnije bacio u vatru«.⁵

Kada je Štab 35. divizije doznao o zločinu ustaša u Svrčkovom Selu, naredio je 3. brigadi da sa dva bataljona hitno krene iz Vrebca prema Ljubovu i zajedno sa jedinicama 2. brigade, koja se nalazila na tom prostoru, protivnapadom odbaci neprijatelja.³ Ti bataljoni su već oko 15 sati stigli na položaje prema Čubrića Vrh i odmah krenuli ka Golouri, gdje su uspostavili kontakt sa neprijateljem i Štabom 2. brigade. Toga dana ustaške bojne zadržale su se na položajima Lulica (k. 1005) - Opsenica - Panos - Konjski Vrh (k. 1228) - Goloura - Čardak - Gradina. Bojeći se noćnih prepada naših jedinica, povukle su se noću sa isturenih položaja grupišući jedinice po dubini borbenog poretka.

U 8,00 sati 1. jula ustaše su krenule u napad prema Kuzmanovači, Opsenicama i, na desnom krilu, ka Ratković Poljani. Kolone koje su napadale sjeverno od komunikacije naišle su na snažan otpor jedinica 2. brigade i bile zaustavljene. Tada je, prema dogovoru štabova 2. i 3. brigade izvršen u 15,00 sati protivnapad sa svim raspoloživim snagama: 2. brigada sa tri bataljona sa sjeverne strane od Lisine u pravcu Rakića i Čardaka (trg. 942), a dva bataljona 3. brigade južno od komunikacije. Snažnim naletom jedinica neprijatelj je primoran na ubrzano i dosta neorganizovano povlačenje prema Širokoj Kuli, uz znatne gubitke u ljudstvu i materijalu. Da su jedinice 2. i 3. brigade bile odmornije i u boljoj fizičkoj kondiciji, mogle su nanijeti neprijatelju i mnogo veće gubitke, tukući njegove snage na otvorenom prostoru.

Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 78.

³³⁵ Isto

³³⁶ Isto, knj. 28, str. 525.

Stab 35. divizije, opisujući borbu na Ljubovu u toku ta dva dana u kritičkom osvrtu navodi da je »komandovanje Štaba II brigade bilo pod utiskom jačih neprijateljskih snaga«. ³³⁷ Međutim, kako je kasnije utvrđeno, radilo se o neprijateljevim snagama jačine tri bojne. Brigada je mogla biti i efikasnija da je bliže grupisala svoje snage i protivnapadima. Osjećaj obaveze da kontroliše sve pravce kako neprijatelj ne bi iznenadio narod krbavskih sela, nalagao je drukčija taktička rješenja. Međutim, ni to, imajući u vidu navedeni odnos snaga, nije spriječilo neprijatelja da iznenada upadne u Podlapaču i izvrši masakr nad narodom u selu. Osjećaj obaveze prema stalno ugroženom narodu na slobodnoj teritoriji imao je snažnog uticaja na odluke štabova o upotrebi jedinica. Teže je padalo stradanje naroda, kao što je bio slučaj 30. juna sa Svračkovim Selom, nego vlastiti gubici.

Noću 2/3. jula dva bataljona 3. brigade i jedan bataljon 2. brigade izvršili su napad na neprijateljeve dijelove koji su branili Gradinu (trg. 912), na prilazima sa pravca Ljubova ka Širokoj Kuli. Zbog poznavanja zemljišta i organizacije odbrane, neprijatelj je brzo savladan i odbačen prema Širokoj Kuli. U naletu bombaških odjeljenja neprijatelj je imao 6 poginulih (ostali na položaju) i desetak ranjenih. Bataljoni 2. i 3. brigade nisu imali gubitaka.

Jedna satnija iz sastava posadne bojne iznenadila je 3. jula, napadom od Ivčević Kose, 3. bataljon u Kuzmanovači i zarobila jednog zatvorenog partizana kojem je predstojalo suđenje zbog samovoljnog napuštanja jedinice. Brzim protivnapadom bataljona neprijatelj je razbijen, oslobođena dva teška mitraljeza, municija i razna oprema. Partizan odveden iz zatvora spasio se i vrativši se u svoj rodni kraj, ponovo stupio u jedinice 13. divizije.

Na Ljubovu i dalje nije bilo mira. Ustaše su već 4. jula u 6. sati ponovo krenule u napad. Tri bojne, u tri kolone, krenule su pravcem: 31. bojna preko Senokosa pravcem Mileusnici - Čardak (k. 942) - Crni Vrh (k. 1245); 32. bojna pravcem Vukova - Gradina (k. 912) - Tepšanovac (trg. 962) - Konjski Vrh (k. 1228) i 34. bojna na lijevom krilu preko Svete Trojice i Kuzmanovače za Tromedu (k. 1034). Napad neprijatelja zaustavile su 2. brigada sa položaja Srdari - Podovi - Sv. Trojica, zapadno od ceste, i 3. brigada na Tepšanovcu, istočno od ceste. Došlo je do komešanja u rasporedu neprijateljevih jedinica, što je bio povoljan momenat da jedinice 2. i 3. brigade krenu u snažan protivnapad i odbace neprijatelja prema Širokoj Kuli i Perušiću. Zarobljena su dvojica ustaša, nekoliko pušaka i nešto municije. Neprijatelj je imao 8 poginulih i 12 ranjenih. Druga brigada imala je dvojicu lakše ranjenih boraca.

Narednih dana nije bilo borbi na Ljubovu. Izvođena je prije podne vojna obuka, a poslije organizovan političko-zabavni rad.³

³³⁷ Isto, str. 80.

³³⁸ Iz autorove bilježnice

Napad 35. divizije na Široku Kulu, Lički Osik i Perušić

Poslije reorganizacije 35. divizije, koja se pokazala korisnom, ishrana je bila bolja i redovitija, a borbi i pokreta manje. Ljudstvo se oporavilo, a fizička kondicija poboljšala. U borbama krajem juna i početkom jula, znatno je porasla i borbena spremnost i udarna snaga jedinica 35. divizije. Ustaške jedinice pretrpjele su velike gubitke, što je uticalo na opadanje njihovih borbenih kvaliteta. Zbog takvog stanja u većini ustaških jedinica, Komanda 392. legionarske divizije sve se više mješala u komandovanje ustaškim formacijama u Lici.

Znatno se popravilo i opšte stanje na slobodnoj teritoriji. Na aerodrom na Krbavskom polju ponovo su slijetali saveznički avioni, donoseći raznu opremu, oružje i namirnice dok su u povratku evakuisali teže ranjenike za bolnice u Italiji. Zbrinjavanjem većeg broja težih ranjenika, riješen je problem koji je veoma opterećivao štabove i jedinice. Uspostavljena je veza sa Kordunom odakle je dopremana hrana za Liku.

U tako poboljšanoj situaciji, koristeći i zatišje nastalo poslije uspješnih borbi, Štab 35. divizije odlučio je da izvrši napad na ustaške snage u Širokoj Kuli, Ličkom Osiku i Perušiću, ovlada tim mjestima i presječe komunikaciju Gospić — Otočac.

Zadaci jedinica 35. divizije bili su:

- Prva brigada, na desnom krilu borbenog poretka, dobila je zadatak da ovlada Vršićem i Malim i Velikim Čardakom, a potom produži dejstva preko Konjskog Brda za Perušić. Poslije izbijanja na rijeku Liku, trebalo je da dejstvuje u pravcu Gacke doline;

- Treća brigada, na lijevom krilu borbenog poretka, imala je zadatak da odbaci neprijateljeve snage sa položaja istočno od Ličkog Osika i Široke Kule, a potom produži napad i oslobodi Lički Osik, zauzme Budački most i tako obezbijedi lijevo krilo divizije od Gospića,

- Druga brigada, u centru borbenog poretka, imala je zadatak da sa dva bataljona, uz podršku artiljerijskog divizionara i minobacača, zauzme Karaulu (k. 741), sa jednim bataljonom da sadejstvuje 3. brigadi u zauzimanju Gradine (trg. 912), a jednim napada u pravcu Sv. Trojica — Lipova Glavica, na spoju sa 1. brigadom; zatim, poslije oslobođenja Široke Kule, produži dejstvo preko Marine Glave u pravcu Vučjaka i rijeke Like.

Štab divizije izvršio je temeljne pripreme jedinica i 8. jula, na izviđanju sa štabovima brigada, analizirao zadatke na terenu. Izuzetna pažnja posvećena je političkim pripremama, pri čemu je posebno naglašen pravilan odnos prema narodu. Zahtijevano je maksimalno zalaganje starješina i boraca kako bi se što efikasnije iskoristilo dejstvo savezničkih aviona koji su podržavali napad.

U zoni napada divizije, pored 31, 32. i 34. ustaške bojne, nalazile su se, istočno od Široke Kule, jedna posadna bojna, a sjeverno od Perušića, jedna dopunska ustaška bojna na obezbeđenju komunikacije.

³³⁹ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 150. j

Napad je počeo u 7,00 sati 9. jula, a dejstva avijacije u 9,15 sati.³⁴⁰ Bataljoni 2. brigade u napadu na Karaulu, podržani vatrom artiljerije i minobacača, uspjeli su da savladaju odbranu neprijatelja i potisnu ga prema Širokoj Kuli. U napadu na Gradinu, koji su izvršili bataljoni 2. i 3. brigade, neprijatelj je potisnut prema Kuli, tako da su jedinice 2. i 3. brigade zauzele prilaze Širokoj Kuli i time izvršile prvi dio zadatka.

U isto vrijeme, 1. brigada je odbacila neprijatelja sa položaja na Vršiću i Malom i Velikom Čardaku, i potisla ga prema Konjskom Brdu. Oko 10 sati 31. ustaška bojna krenula je od Lipove Glavice prema Podovima, na spoju 1. i 2. brigade, sa namjerom da udari u bok i pozadinu 2. brigade. Prvi bataljon 2. brigade od Sv. Trojice i jedan bataljon 1. brigade od Hećimovića sa sjeverne strane krenuli su u protivnapad. Neprijatelj je odbačen i uz velike gubitke povukao se preko Lipove Glavice prema Marinoj Glavi.

Prije napada savezničkih aviona neprijateljeve jedinice potisnute su sa isturenih položaja u Široku Kulu, Lički Osik i Perušić. Nastavljajući sa napadima brigada je u sadejstvu sa jedinicama 3. brigade, oslobodila Široku Kulu i produžila u pravcu Marine Glave. Poslije kraćeg predaha, pošto su se snabdijeli municijom i borci pojeli suvi obrok, jedinice 2. brigade krenule su oko 18 sati u napad na jake položaje na Marinoj Glavi i Ravnom Vrh. Tu je neprijatelj izgradio bunkere od naslaga kamena kao vatrena gnijezda za automatska oružja, a plato opasao zidom. Položaje na Marinoj Glavi i Ravnom Vrh branila je 31. ustaška bojna. Podržana preciznom vatrom artiljerije i minobacača, poletna zbog postignutih uspjeha u toku dana, brigada je u snažnom napadu natjerala neprijatelja da se u neredu, preko ceste, povuče prema Vučjaku.³⁴¹ Time su stvoreni dobri uslovi za oslobodenje Perušića. Brigada se, nastavljajući da goni razbijenog neprijatelja, spustila sa Marine Glave, prešla cestu i prugu i zauzela položaje iznad sela Prvanci, na k. 637 i kod grupe kuća zapadno od Perušića. U isto vrijeme 1. brigada je, napadajući sa pravca Konjskog Brda, podilazila k. 648 (Kujinjači), obuhvatajući Perušić oko 19 sati. Tako je uspješno završen prvi dan napadnih dejstava jedinica 35. divizije. Neprijatelju su nanešeni veliki gubici, a neke su mu jedinice potpuno razbijene.³⁴²

Saveznički avioni dejstvovali su po neprijateljevim snagama u zoni napada Divizije i doprinijeli uspjehu u cjelini. Međutim, zbog nedovoljnog iskustva naših štabova i jedinica u organizovanju sadejstva sa avijacijom kao i dosta lošeg vremena, jedinice nijesu ta dejstva dovoljno eksplloatisale.

Predveče se 2. brigada povukla iz Perušića prema Lipovoj Glavici i Glunčuši, gdje je i prenoćila obezbeđujući se sa jednom četom na

³⁴⁰ Isto, str. 153.

³⁴¹ Isto

³⁴² U borbama toga dana u borbenoj relaciji Zapovjedništva operativnog područja Velebit od 9. avgusta navodi se: »U 18.00 sati XXXI bojna, koja je držala levo krilo prostora (Marina glava - Ravni vrh), protivno dobivenoj zapovjedi povukla se je nazad... te je došlo do skoro potpunog rasula bojne. Sva momčad iz obližnjih sela pobjegla je svojim kućama u Pazarište i Kosinj, tako da je u bojni ostalo svega oko 150 ljudi«. Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 611.

Marinnoj Glavi. Prva brigada je ostala u Perušiću i slijedećeg dana nastavila sa napadima preko Janjce ka Gackom polju.

Oslobađanjem Široke Kule, Ličkog Osika i Perušića našle su se ugrožene ustaške snage u Gospiću. Zato je Štab 392. legionarske divizije pokrenuo raspoložive snage prema slobodnoj teritoriji u sjevernoj Lici, u pozadinu jedinica 35. divizije. U jutarnjim satima 10. jula sa pravca Vrhovine - Gornji Babin Potok krenule su tri kolone: iz Crne Vlasti, preko Turjanskog i Čanka, u pravcu Perušića napadali su 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna. Ova je kolona, pošto je odbacila jedan bataljon 1. brigade sa položaja kod Dumana, izbila u Gostovaču, odakle je 19. ustaška bojna krenula prema Perušiću, a 1. bataljon 846. legionarskog puka preko Podova i Ljubova prema Buniću. U isto vrijeme, Izviđački odred 392. divizije krenuo je iz Gornjeg Babinog Potoka preko Homoljca i Vrela za Korenicu. Odbacio je manje jedinice sa položaja na Homoljačkom klancu i preko Korenice stigao u Bunić, gdje se u popodnevnit satima spojio sa 1. bataljonom 846. puka.

U takvoj situaciji, Štab 11. korpusa, koji se nalazio u Bjelom Polju, naredio je istog dana Štabu 35. divizije³⁴⁴ da izvrši pregrupisanje svojih brigada. Druga brigada je napustila položaje prema Perušiću i krenula na područje Krbavice, sa zadatkom da napada neprijatelja na komunikaciji Bunić — Krbavica — Vrpile. Narednog dana brigada se nalazila u slijedećem rasporedu: 1. i 4. bataljon upućeni su na Vrpile da ispituju situaciju na području Korenice i onemogućavaju neprijatelju da saobraća preko Vrpila; Štab brigade i 3. bataljon zadržali su se na Crnom Vrhu iznad Ljubova, a 2. bataljon je upućen u Krbavicu sa zadatkom da spriječi upad neprijateljevih jedinica sa pravca ceste Bunić - Korenica. Pošto je stigao kod Gradine, južno od Krbavice 2. bataljon je pokušao da spriječi saobraćaj između Bunića i Debelog Brda, ali je potisnut, pa je zaposjeo položaj Murgovača (k. 863) - Gradina (k. 827), čime je zatvorio prilaze prema Krbavici.

U popodnevnim satima 12. jula, 1. bataljon 846. puka napao je 3. bataljon na Kozarici, istočnom dijelu Crnog Vrha i prisilio ga na povlačenje preko ceste Kozjan — Bunić na Pisačušu. Sa bataljonom se povukao i Štab brigade sa prištapskim dijelovima. Na cestu Bunić - Debelo Brdo, oštećena su dva tenka od nagaznih mina, koje je postavio minerski vod 2. brigade. Neprijateljevu kolonu koja je krenula iz Debelog Brda prema Korenici, primorali su na povlačenje 1. i 4. bataljon 2. brigade koji su držali položaje Dmitrašinovići (k. 805) - Pejnović.

Prvi i 4. bataljon 2. brigade upućeni su noću 12/13. jula na prostor između Krbavice i Bunića, a ostale jedinice brigade nalazile su se između Sijanove Kose i Trnovca. Jedna neprijateljeva kolona krenula je 13. jula oko 9 sati od Bunića prema Šijanovoj Kosi, ali su je 2. i 3. bataljon primorali na povlačenje. Noću između 14/15. jula 1. i 3.

³⁴³ Isto, knj. 29, str. 154. Imao je zadatak da dejstvom iz pozadine veže za sebe dio snaga 35. divizije i time oslabi njihov napad na ustaše na liniji Bilaj - Ribnik - Lički Osik - Široka Kula - Perušić - Janjce.

³⁴⁴ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 154.

brigada izvršile su napad na neprijateljeve snage na Ljubovu. Štab 392. divizije morao je dopovuče jedinice iz sjevernog dijela Kravskog polja, preko Ljubova za Široku Kulu, a dijelom preko Korenice na Gornji Babin Potok i Vrhovine.

Druga brigada je u vremenu od 10. do 15. jula imala 6. poginulih: Anton Kraljić, Josip Franolić, Edo Franolić, Vjekoslav Kos, Ginzepe Maznja i Jakov Stupičić i još 10 ranjenih boraca i starješina. Među ranjenicama bili su komandir prateće čete Savo Mamula i vodnik Vinko Kauzlarić, desetar Mirko Kupare, bolničar Rikardo Tomić i Franjo Dvoržak.³⁴⁵

Neprijateljeve snage raspoređene su na sjevernom dijelu Kravskog polja i oko Ljubova, bile su 13. i 14. jula izložene snažnim napadima jedinica 35. divizije. Zato je Štab njemačkog 15. korpusa uputio dva bataljona, od Ličkog Petrovog Sela ka Prijeboju i Korenici. Jedan bataljon iz sastava 373. legionarske divizije i 3. ustaška bojna krenuli su 14. jula od Ličkog Petrovog Sela i Vaganca prema Prijeboju. Kako u to vrijeme nije bilo naših snaga na tom prostoru ove jedinice su zaposjele Prijeboj i tako prekinule vezu Like sa Kordunom. Reagujući na takav razvoj situacije GŠ NOV i PO Hrvatske uputio je 13. jula depešu Štabu 11. korpusa u kojoj ga obavještava da je upućena 4. brigada 7. banijske divizije na područje Prijeboja za uspostavljanje komunikacije Lika — Kordun.³⁴⁶ Tamo su bile potrebne jače snage da bi se neprijateljeve jedinice odbacile sa Prijeboja i osigurao saobraćaj između Like i Korduna. Štab 11. korpusa naređuje Štabu 35. divizije da uputi jednu brigadu u pravcu Prijeboja radi sadejstva sa 4. brigadom 7. divizije.

Štab 35. divizije je 2. brigadu uputio 16. jula iz Kravice prema Prijeboju, da zajedno sa 4. brigadom 7. divizije odbaci neprijatelja sa tog područja. Brigada je toga dana stigla u Čujić Krčevine, gdje je i zanočila. Komandant brigade je slijedećeg dana krenuo u pratnji komandira izviđačkog voda i dvojice boraca u Štab 4. brigade da bi se dogovorili o napadu na neprijatelja. Pošli su iz Čujić Krčevine preko položaja Gusto k. 791 na oko 150 metara zapadno od Prijeboja. Prilazeći vrhu tog malog uzvišenja pokrivenog šumom naišli su na neprijateljevu zasjedu. Od prvog rafala ispaljenog sa bliskog odstojanja smrtno je pogođen vodnik Miloš Brakus, rodom od Vrhovina. Bio je to jedan od boljih komandira Izviđačkog voda, jedinice sastavljene od prekaljenih i hrabrih boraca.

Pošto su izbjegli zasjedu i obišli Gusto sa zapadne strane, komandant i dvojica boraca stigli su u Štab 4. brigade u Jezerce. Dogovoreno je da 17. jula, u 18 sati napadnu neprijatelja u Prijeboju i odbace ga prema Ličkom Petrovom Selu i Gornjem Babinom Potoku. Četvrta brigada će, po dogovoru, napasti neprijatelja sa sjeverne strane, od kose Radosavac, a 2. brigada preko Velikog Javorka, od trg. 878 - sa južne strane. Po zauzimanju Prijeboja 4. brigada nastavila bi sa

³⁴⁵ Iz autorove bilježnice

³⁴⁶ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 238.

gonjenjem neprijatelja prema Ličkom Petrovom Selu, a 2. brigada u pravcu Plitvičkog Ljeskovca.

Prilikom podilaženja Prijeboju neprijatelj je otkrio pokret 4. brigade i krenuo u protivnapad u tom pravcu. Druga brigada, koja se kretala kroz šumu od Uvale preko Velikog Javorka, nije otkrivena i iznenadila je neprijatelja, koji je dio snaga i pažnju usmjerio prema 4. brigadi. Napadom iz pokreta, dva bataljona brigade izbacila su neprijatelja iz Prijeboja³⁴⁷ i primorala ga na povlačenje u pravcu Sorića Krčevine. Tada je u protivnapad krenula i 4. brigada, sa sjeverne strane u pravcu k. 663. Neočekivano, iz pravca Gustog (k. 791) prema Prijeboju, pojavila se neprijateljeva kolona jačine oko 100 vojnika.³⁴⁸ Štab 2. brigade je u susret koloni uputio jedan bataljon. Pošto je otkrila pokret bataljona, neprijateljeva kolona se okrenula i ubrzano produžila u pravcu Plitvičkog Ljeskovca.³⁴⁹

Pošto su potisle neprijatelja sa područja Prijeboja i oslobodile komunikaciju prema Kordunu, 4. brigada 7. divizije krenula je prema Kordunu, a 2. brigada 35. divizije ostala na Prijeboju i Kapeli naredna četiri dana. Tu je primila 37 novih boraca i starješina iz Ličkog partizanskog odreda. - I u narednom periodu vršiće se popuna brigade Ličanima. - Bili su to stari i iskusni borci i starješine. Neki od njih pali su u borbi komandujući jedinicama u sastavu 2. brigade i bili su poznati po svojoj hrabrosti, kao što je to bio DMITAR PAVLICA, zamjenik komandanta 3. bataljona i drugi. Time su se u sastavu 2. brigade našli borci i starješine iz cjelokupnog operativnog područja 11. korpusa NOVJ: Istrani, Primorci, Gorani, Drežničani, Gornjaši i Ličani, čineći jednu homogenu ratnu jedinicu sa visokim borbenim i moralno-političkim kvalitetima.

Napad na Babin Potok 22. jula 1944. godine

Poslije završetka ofanzivnih borbenih dejstava na području Široka Kula - Lički Osik - Perušić, jedinice 35. divizije izvodile su uspješna odbrambena i napadna borbeno dejstva protiv brojčano i tehnički jačih neprijateljevih snaga. To je podstaklo Štab 35. divizije da donese odluku za ponovni napad na neprijateljeve snage na području Babinog Potoka i Vrhovina odakle je neprijatelj vršio česte ispade u pravcu Korenice i Krbavskog polja. Zajedno sa snagama iz Bihaća, on je ispadima prema Prijeboju stalno ugrožavao vezu Like sa Kordonom. Znajući iz iskustva da će to biti težak zadatak, Štab divizije je iskoristio zatišje od nekoliko dana za neposrednu pripremu jedinica. Štabovi brigada dobili su zapovjest 21. jula u 12 sati, a napad je predviđen za 0,7 sati slijedećeg dana.

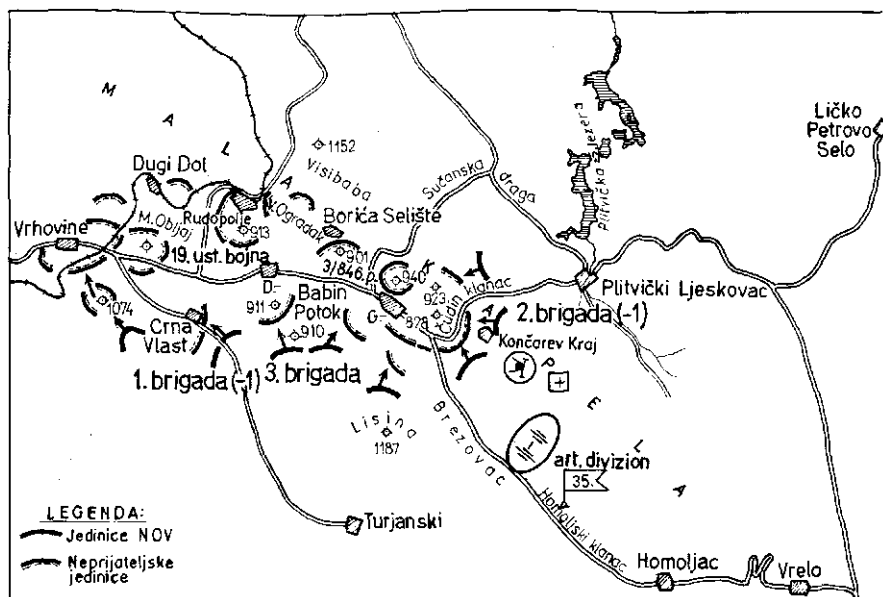
U rejonu zapoviješću predviđenih dejstava Gornji Babin Potok - Vrhovine nalazili su se 3. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna.

³⁴⁷ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 502.

³⁴⁸ Isto

³⁴⁹ Isto

³⁵⁰ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 374, 376.

Dejstva na neprijateljeve položaje na pravcu Vrhovine - Babin Potok 22. jula 1944. godine

Raspored i zadaci jedinica bili su slijedeći:

- Prva brigada da krene iz Turjanskog preko Medenog Dolca i Vrtlina i napada neprijatelja na pravcu Vrhovine — Obijaj — Perušić - k. 913;

Treća brigada sa dva bataljona da napada neprijatelja u Gornjem Babinom Potoku sa južne strane, preko šume Stajine i Kosa. Jedan bataljon ostaje na Ljubovu, a jedan u brigadnoj rezervi:

— Druga brigada, bez 3. bataljona koji je ostao na Prijeboju za osiguranje prema Ličkom Petrovom Selu, dobila je zadatak da iz pravca Končarevog Kraja napada neprijatelja na Čudinom klanecu i Gornjem Babinom Potoku. Dejstva brigade trebalo je da podržava artiljerijski divizion sa vatrenih položaja kod sela Lukići na sektoru Lukići - Obijaj - Brezovo polje.³⁵¹

Napad jedinica 35. divizije koje su do 7 sati zauzele polazne položaje podržavala je od 7 do 8,15 sati jedna eskadrila lovaca-bombardera savezničke avijacije napadom na utvrđene rejone neprijateljeve odbrane od Gornjeg Babinog Potoka do Vrhovina i kontrolu komunikacije Otočac - Vrhovine - Gornji Babin Potok. Zbog slabije orijentacije piloti nisu uočili raspored jedinica 2. brigade na polaznim položajima za napad pa su dvije bombe bačene na jedinice brigade, ali je to srećom, osim ranjavanja dvojice boraca, prošlo bez težih posljedica.

Druga brigada je u napad krenula sa 1. i 4. bataljonom od Nikolića mлина na kote 923 i 940, obuhvatom sa sjeverne strane, a sa 2. bataljonom, od Končarevog Kraja na Čudin klanec. Pošto nisu naišli

³⁵¹ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 374-375.

na neprijatelja na k. 923 bataljoni su, podržani vatrom minobacača, usmjerili napad na k. 940 koja je dominirala sa sjeverne strane Gornjeg Babinog Potoka. Nakon jednosatne borbe kota je na juriš zauzeta, a potom su bataljoni prodrli do grupe kuća na cesti jugozapadno od nje. Drugi bataljon, u napadu na Čudin klanac, zadržan je snažnom vatrom neprijateljevih mitraljeza iz bunkera koje posrednim gađanjem artiljerija nije mogla da neutrališe.

Neprijatelj je oko 8,15 sati izvršio pod zaštitom artiljerijske vatre protivnapad na k. 940, odbacio jedinice 1. i 4. bataljona i potisnuo ih sa kote. Treća brigada u to vrijeme nije stigla na položaj Kosu i kasnila je u napadu sa južne strane ceste, zbog čega je propuštena prilika koja je stvorena prodorom 1. i 4. bataljona 2. brigade preko k. 940 u zapadni dio Gornjeg Babinog Potoka, da se zajedničkim snagama krene u napad sa zapadnog pravca kroz selo prema Čudinom klanacu.

Prvi i 4. bataljon, uz podršku minobacača, ponovo su krenuli u napad na k. 940 koju su branile manje snage, kružno raspoređene u rovovima i sa većim brojem automatskog oružja i ručnih granata. Poučeni iskustvom iz prvog napada, kada su zbog grupisanja jačih snaga na malom prostoru imali veći broj ranjenih, ovaj su napad vrlo uspješno izvela bombaška odjeljenja, podržana vatrom minobacača i teških mitraljeza. Iskusne nižandžije su vatrom iz teških mitraljeza gađali preko glava i između grupa svojih boraca koji su podilazili neprijatelju i tako mu onemogućili da preciznom vatrom djeluje na bombaška odjeljenja. Bombaši su ponovo zauzeli k. 940 uz vrlo male gubitke. Bataljoni su sa te strane pokušali prodor niz otkrivenu padinu prema Čudinom klanacu, ali su zaustavljeni jakim i preciznom vatrom iz bunkera. Pokušaji neprijatelja da ih protivnapadom ponovo odbace sa k. 940, bio je odbijen.³⁵³

Treća brigada, napadom sa južne strane kroz šumu Stajina, uspjela je da zauzme rejon pilane i stigne do ceste, ali zbog zakašnjenja to nije više bitno uticalo na razvoj situacije na Čudinom klanacu.

Prva brigada uspjela je da do 12 sati zauzme Panos, željezničku stanicu Vrhovine i Mali Obijaj (k. 835), ali je neprijatelj čvrsto držao dominantno brdo Perušić iznad Donjeg Babinog Potoka sa k. 913, k. 944 i Velikim Ogradkom.

Komanda 392. legionarske divizije, koja se nalazila u Otočcu, u poslijepodnevним satima intervenisala je svojom rezervom iz Otočca, prema Vrhovinama ka položajima 1. brigade. Te snage, jačine dvije pješadijske i jedne tenkovske čete, potisle su brigadu iz Vrhovina, ali je ona uspjela da se zadrži u Crnoj Vlasi. Dvije ustaške bojne koje su krenule od Perušića u pomoć napadnutim jedinicama u Babinom Potoku, zadržale su u rejonu Čanka jedinice 3. brigade.

Ponovljenim napadom noću 22/23. jula na neprijateljeve snage u Gornjem Babinom Potoku, jedinice 2. i 3. brigade nisu uspjele ozbiljnije narušiti odbranu neprijatelja, pa je Štab 35. divizije odlučio da prekine borbu i povuče jedinice iz Babinog Potoka.

If Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 487.

³⁵³ Isto

U toku ovih borbi, koje su trajale 36 sati, divizija je imala 8 poginulih, 69 ranjenih i 5 nestala borca.³⁵⁴ Od toga broja 2. brigada je imala 5 poginulih i 48 ranjenih boraca i starjesina. Među poginulima bio je i Branko Pejnović, operativni oficir 2. bataljona, rodom iz Lucana, koji se isticao hrabrošću i, kao iskusni komandir čete, postavljen na dužnost u Štab bataljona. Među ranjenima bili su: Ratko Bojović, politički komesar 1. bataljona i Mate Butković, komandant 4. bataljona, komandiri četa Dragan Orlić, Marijan Kajfeš, Aleksa Tatalović Ale, Mile Filipović Broza i Mile Šojat, zatim politički komesari četa Simo Tomić i Branko Tibijaš, zamjenici komandira četa Slavko Turina, Jovo Balas, vodnici Vinko Ravnić i Ranko Miro, delegati vodova Danica Tomić i Rudolf Verbanac i referenti saniteta Anka Vraneš, referent saniteta 1. bataljona Dane Marijan, desetar Miha Brnilić.³⁵⁵ Veliki broj ranjenih u 2. brigadi bio je na k. 940 i od ručnih granata i artiljerijske vatre. Od 48 ranjenih 18 su bili starješine.

U borbama kod Gornjeg Babinog Potoka posebno su se istakli 1. i 4. bataljon i sanitetski vod sa bolničarima i referentima koji su blagovremeno pružali pomoć brojnim ranjenicima na položajima, a od pojedinaca: Ratko Bojović, Mate Butković, Mile Filipović Broza, Aleksa Tatalović Ale, Anka Vraneš, referent saniteta 4. bataljona i referent saniteta 1. bataljona Dane Marijan, kao i puškomitraljezac Branko Gostović.³⁵⁶

Analizirajući borbu i napad na neprijateljeve snage u Babinom Potok i Vrhovinama, potrebno je ukazati na sljedeće:

— fizička kondicija boraca, gotovost, prodornost i polet jedinica, bile su na znatno višem i zadovoljavajućem nivou;

— neprijateljeve snage bile su dobro utvrđene na položajima, posebno na Čudinom klancu, a vatreni sistem vrlo efikasan;

— iz podršku avijacije, neprijatelj je napadnut, od Čudinog klanca zaključno sa Vrhovina na dubini oko 12 km. Druga brigada je napadajući na glavni čvor odbrane — Čudin klanac, raspolagala samo sa tri bataljona, čime je bila lišena rezerve i mogućnosti da Štab brigade snažnije utiče na ishod borbe na težištu odbrane neprijatelja:

— pri izvođenju napada nije bilo dovoljne koordinacije u dejstvima između brigada u prostoru i vremenu;

— trebalo je izvršiti jaču koncentraciju snaga na Gornji Babin Potok i ne razvlačiti ih do Vrhovina, jer se moralo računati da će neprijatelj vjerovatno intervenisati od Otočca i Perušića, što se i desilo. Iskustva iz prvog napada na Čudin klanac upućivala su na zaključak da bi, vjerovatno, bilo bolje da se napad dvije brigade na Čudin klanac izveo sa zapadne strane, od pravca Vrhovine kroz naselje Gornjeg Babinog Potoka i sa manjim snagama sa fronta od Končarevog Kraja.

³⁵⁴ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 488.

³⁵⁵ Isto, str. 488^89.

³⁵⁶ Zbornik, tom 5, knj. 29, str. 489.

Posjeta ličke omladine i proslava dana ustanka

Napuštajući područje Gornjeg Babinog Potoka, 2. brigada se preko Končarevog Kraja povukla zapadnim padinama Kika (k. 1084), Homoljca i Vujnovih Glava, za Krbavicu, gdje je ostala na odmoru sedam dana. Tada su se zbila dva događaja koji su ostali u trajnoj i prijatnoj uspomjeni.

Naime, drugi plan po dolasku u Krbavicu brigadu je u ponedjeljak 24. jula posjetila omladina sa područja Udbine. Dovezli su se u 14 zaprega sa okićenim konjima i zastavama, sa pjesmom i borbenim parolama. Mada su sela oslobođene Like nekoliko puta bila paljena i pljačkana od raznih neprijateljskih vojski, gosti su došli, za te ratne prilike, svečano obučeni, sa bogatim ponudama. Bilo je u njihovim košarama od ličke »base« do suvog mesa, pečenih pilića i kolača, Ponude u hrani uvijek su dobro dolazile borcima vječito praznih stomaka. Ali toga puta borcima potištenim zbog pretrpljenih gubitaka od prije dva dana, posjeta je bila kao melem na ranu. Navikli na »posjete« neprijatelja taj susret sa razdraganom, borbenom ličkom omladinom - a i sami su, u velikoj većini, bili omladinci iz Istre, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Like - ostavio je posebnog traga. Neraspoloženje boraca ubrzo se pretočilo u opšte zajedničko veselje. Za narod i omladinu takvog borbenog morala, vrijedilo je boriti se i podnositi sve ratne tegobe i gubitke. Kroz zajednička iskušenja i stradanja, u kojima je narod svesrdno pomagao oružanu borbu, stvoreno je snažno jedinstvo, jedinica 35. divizije i naroda Like.

Razvilo se široko, razdragano i raspjevano kolo na polju Krbavice, sjedištu i stjecištu partizanskih jedinica, štabova i bolnica. Pjevala je omladina Like pjesme 35. divizije »Trideset i pet, jabuko i grožđe, čuvaj Liku dok Šesta ne dođe«. Bili su to istinski ratni politički časovi, bez velikih riječi, ali snažni po doživljaju.

Povodom trogodišnjice ustanka u Hrvatskoj, vojnopolitičko rukovodstvo Like dogovorilo se da 27. juli obilježi narodnim zborom i paradom jedinica 35. divizije. Za učešće u paradi iz svake od tri brigade 35. divizije izabrano je po 150 boraca i starješina, dobre fizičke kondicije, obučenih i naoružanih, sa više automatskog oružja. Za komandanta parade određen je komandant 2. brigade Bogdan Mamula. Brigadni ešloni prikupili su se dan ranije u Grabušiću, desetak kilometara južnije od Korenice, mjestu predviđenom za zbor i paradu. Već u rano jutro, na dan ustanka, u četvrtak 27. jula, sa svih strana počele su se slivati kolone naroda prema Grabušiću, uz pjesmu, zastave i transparente sa natpisima sela iz kojih dolaze. Bilo je to svojevrsno nadmetanje sela u pjesmi, sadržaju i broju parola, izgledu kolone i snazi koraka. Uvježban je bio taj narod iz onih čestih prilika kada je u brzini trebalo napustiti selo, pokupiti nešto prnja i hrane, kravu ili kljuse natovariti i krenuti u bespuće bježeći pred neprijateljevom vojskom. U tom pogledu njegova borbena gotovost bila je na visokom nivou.

Pored vojno-političkog rukovodstva Like, zboru su prisustvovali članovi Štaba 11. korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i CK

KP Hrvatske. Svečanost je počela predajom raporta i defileom tri ešelona pripadnika 35. divizije. Narod je nailazak vojske dočekao burnim aplauzom i snažnim uzvikivanjem borbenih parola. Nevjesti da održavaju ravnanje i korak, borci su to nadoknađivali snažno udarajući u hod, uzdignute glave i strogog pogleda.

Na zboru je govorio, između ostalih, i komandant 35. divizije potpukovnik Nikola Grubor. Govoreći o vojnom aspektu razvoja NOR-a, sa posebnim osvrtom na Liku, Grubor je istakao da su se i naši preci kroz vjekove borili protiv raznih, ali uvijek daleko jačih neprijateljevih vojnih formacija, da bi se održali na toj »posnoj, ali rodnoj grudi«. Osvrnuo se i na borbu sa Turcima, tu pod Udbinom, daleke 1493. godine, što je narod pozdravio snažnim aplauzom.

Okupljeni na zajedničkom ručku, u dobrom raspoloženju, politički rukovodioci počeli su zadirivati Grubora zbog evociranja borbe sa Turcima prije više od 450 godina. Nije se on dao zbuniti, budući da je kao oficir bivše jugoslovenske vojske bio dobar poznavalac vojne istorije. Do NOB-a, bile su otprilike njegove riječi, historiju su dijelili na prije i poslije Krista, ali su politički komesari to sada izmjenili, pa je podijelili na prije i poslije ustanka 1941. Raspoloženje je bilo dobro, šale reske, društvo veselo i nikome nije padalo na pamet da pita šta je time mislio reći. Šalilo se na račun pojedinaca, pojedinih krajeva i nacija, bez opterećenosti, ali odmjereno.³⁵⁷

Tridesetog jula brigada je iz Krbavice stigla na Ljubovo, gdje je ostala dva dana bez borbe. Već 2. avgusta u 5 sati ujutro ustaške jedinice krenule su u napad u tri kolone: prva - od Široke Kule preko Gradine ka Jezerskom Vrh: druga - duž komunikacije preko Ljubova za Bunić, i treća od Perušića preko Lipove Glavice za Gostovaču. U napadu su učestvovala tri ustaške bojne: 31. i 34. ustaška bojna iz Široke Kule, 32. bojna iz Perušića i dio Dokadne bojne iz Janjče.³⁵⁸ Prva kolona zaustavljena je u zahvatu komunikacije i južnije, vatrom jedinica 2. brigade sa položaja Senokos - Tepšanovac - Čubrića Stan. Obuhvatnim manevrom dijelom snaga sa južne strane, neprijatelj je izbio na Srnećak (k. 1019) i probio se prema Golouri (k. 1162). U toj situaciji Štab 2. brigade povukao je lijevo krilo prema Ratković Poljani, kako bi

³⁵⁷ Sve ovo asocijalo me na jedan raniji događaj: Bila je zima 1941/42. godine. Držeći politički čas u partizanskom logoru, smještenom u baraci u šumama Gorskog kotara, politički komesar je objašnjavao ciljeve NOB, govorio kako nismo sami, da su sa nama veliki saveznici i sve u tom stilu. Tada je jedan partizan, a bili smo odvojeni od sela visokim smetovima, okruženi čičom zimom i zavijanjem vukova, pripitao gdje se sada nalaze frontovi velikih saveznika. Komesar, predratni komunist, pomalo zbunjen odgovori: »Nije važno gdje su, važno je da nismo sami«. Takav odgovor mogao se prihvatiti u takvom sastavu i u to vrijeme. Ali, u 1944. godini iako se kraj rata nazirao itekako smo pratili gdje je front i kojom brzinom kreće. Znam da sam bilježio svaki značajniji događaj na istočnom i zapadnom frontu, posebno istočnom, koji nam je bio bliži, ljutili se na zapadne saveznike zbog odgađanja iskrcavanja u Francuskoj.

Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 143. O namjerama neprijatelja u bojnoj relaciji Zapovjedništva Opartivnog područja Velebit piše: »2. kolovoza 1944. Poduzet je podhvata ka području sela Čanka (23. km od Gospića), sa namjerom, da se odmetničke snage koje su prikupljene na tom području razprše«.

onemogućio neprijatelju da se sa te strane probije prema Crnom Vrh, u pozadini jedinica brigade.³⁵⁹

Kolona 32. ustaške bojne, koja je krenula iz Perušića, preko Ivčević Kose, zajedno sa dvije satnije 6. posadne bojne, izbila je na Pogledalo (k. 1204) južno od Kozjana, u namjeri da obuhvatnim manevrom krilnih kolona odsječe jedinice brigade od Crnog Vrh i prisili ih na povlačenje. Time bi se skratio front. Bolje grupisane jedinice 2. brigade zaustavile su prodor ustaških bojni prema Crnom Vrh. Ne uspjevši da odbaci jedinice brigade sa tih položaja, neprijatelj je počeo u 15 sati da se povlači sa Ljubova u pravcu Široke Kule i Perušića.³⁶⁰

Toga dana 2. brigada je imala 6 poginulih, 4 ranjena, 1 zarobljenog i 2 nestala borca. Među poginulima bio je i komesar 1. bataljona Bogdan Dokmanović.³⁶¹

Spašavanje zbijega kod Kosinja

Po dolasku na Ljubovo štab 2. brigade saznao je da se u Kosinju u jednoj pećini nalazi grupa od dvadesetak pristalica NOP-a; da među njima ima ranjenika i da prijeti opasnost da ih ustaše unište. Štab brigade uputio je 1. avgusta 4. bataljon da prihvati skrivene u pećini i prebaci ih na slobodno područje Like. U pokretu prema Kosinju bataljon je otkriven i, iz zasjede kod Studenaca, spriječen da pređe komunikaciju Gospić - Otočac. Štab brigade odlučio je da uputi za Kosinj noću 4/5. avgusta tri bataljona, bez komore i težeg naoružanja. Sa bataljonima pošao je i Štab. Zahvaljujući dobrim vodičima, terenskim političkim radnicima, brigada je neopaženo, između Studenaca i Klenovaca prešla komunikaciju Gospić - Otočac i u zoru stigla do pećine sa zbijegom. Narod je bio iscrpljen i preplašen, a dvoje ranjenih u teškom stanju. Obavješteni od terenskih radnika da seoska milicija iz Kosinja, koju su naoružale ustaše, sa oružjem izlazi u polja na radove, jedan se bataljon sa narodom povukao istočno od Mlakve, a ostala dva raspoređena su na Mlakvenu gredu, istočno od rijeke Like i u zasjedi sačekali izlazak milicije u polje. U 12 sati jedan bataljon napao je na milicionere rasute po polju. Bježeći ispred razvučenog streljačkog stroja dio je odstupio preko vode, a neki su se utopili u nabujaloj rijeci Lici.³⁶² Iste noći brigada se istim putem vratila sa narodom preko Ivčević Kose za Kuzmanovaču. Istoga dana grupa minera iz brigadnog voda postavila je u povratku mine na komunikaciju Gospić - Otočac, južnije od Studenaca, na koju je u jutarnjim satima 5. avgusta naletio automobil sa zapovjednikom 19. ustaške bojne, poznatim zlikovcem Ivanom Mesićem. On je poginuo, a dvojica iz pratnje su ranjena.³⁶³

¹⁵¹ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 144-145.

Isto, str. 145.

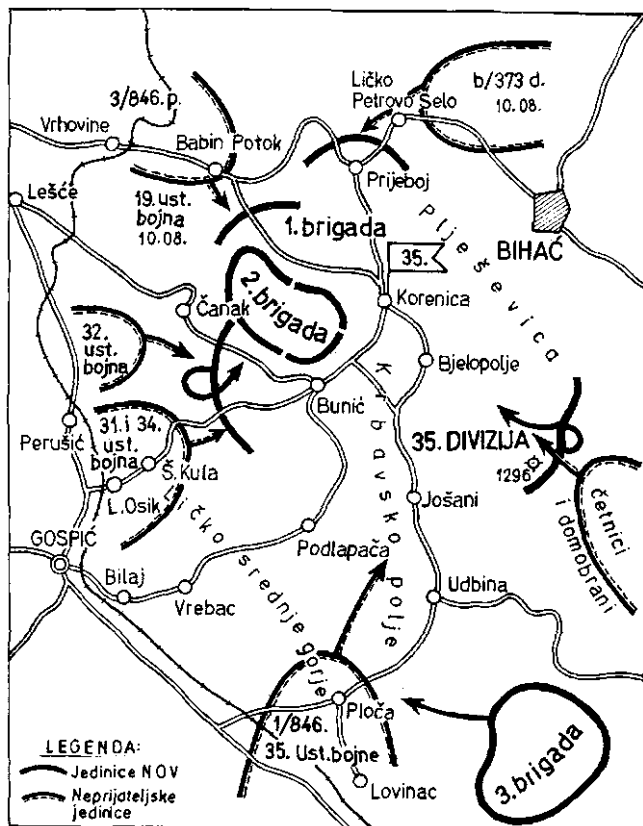
³⁶¹ Rođen u Ogulinu 1925. Gimnaziju je nastavio u Sušaku, odakle je stupio u partizane januara 1943. Bio je to vrlo sposoban, mlad i hrabar starješina

³⁶² Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 155.

³⁶³ Zbornik, tom 5, knj. 21, str. 156.

Borba za odbranu ljetine

Već prvih dana avgusta kada ovde dozrevaju žita, očekivalo se da neprijatelj počne pripremu da udruženim snagama (legionarskim, ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama), krene u ofanzivu na slobodnu teritoriju Like radi pljačke po selima. Stoga je i predstojeća ofanziva izvođena kao »podhvat ka Krbavskom polju u cilju protjerivanja odmetnika sa istog i prikupljanja žita«. ³⁶⁴ Prema planu trebalo je da od Široke Kule preko Ljubova napadaju 31. i 34. ustaška bojna, od Perušića preko Kuzmanovače 32. bojna, iz Babinog Potoka preko

Obrana ljetine na Krbavskom polju od 8. do 10. avgusta 1944. godine

Homoljca 19. ustaška bojna i 3. bataljon 846. puka, od Ličkog Petrovog Sela prema Prijebaju Izviđački bataljon 373. legionarske divizije, od Lovinca preko Udbine ka istočnom dijelu Krbavskog polja 1. bataljon 846. puka i 35. ustaška bojna iz Lovinca i od Donjeg Lapca preko Kamenskog četnici sa domobranima. ³⁶⁵ Tako su pokrenute jake snage od 9 bataljona sa 7.000 vojnika, ojačane tenkovima i artiljerijom.

³⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 342.

³⁶⁵ Isto

Polazeći sa kružne osnovice oko slobodne teritorije, neprijatelj je krenuo u napad koncentrično prema Krbavskom polju. Najjača grupacija krenula je preko Ljubova ka sjevernom dijelu Krbavskog polja i od Babinog Potoka i Ličkog Petrovog Sela u namjeri da razdvoji slobodnu teritoriju Like i Korduna.

Napad neprijatelja počeo je 8. avgusta u 18 sati na sektoru Ljubovo - Rakići. Jedinice 35. divizije tada su se nalazile u slijedećem rasporedu: 1. brigada sjeverno od Korenice, zatvarajući pravce prema Babinom Potoku i Prijeboju; 2. brigada na Ljubovu, zatvarajući pravce preko Ljubova za Krbavsko polje; 3. brigada u Komiću, južno od Udbine, sa jednim bataljonom u Vrebcu. Lički partizanski odred zatvarao je pravac preko Kamenskog.

Druga brigada koja je bila na Ljubovu, dobro je poznavala zemljište i pravce dejstava neprijateljevih snaga. Velika širina fronta, malobrojnost jedinica brigade i zemljište pogodno za manevar, pružali su prednost brojačano jačim snagama napadača. U 18 sati 31. i 32. ustaška bojna i 2. lovačka domobranska bojna krenule su iz Široke Kule i Perušića u tri kolone već ustaljenim pravcima: na desnom krilu preko Čubrića Stana za Podlapaču; u zahvatu komunikacije Široka Kula - Bunić i od Perušića preko Lipove Glavice i Gradine ka Crnom Vrhcu. Jedinice 2. brigade su se sat kasnije povukle sa položaja Velonj - Čardak - Gradina, na liniji Pogledalo (trg. 1204) - Lisina - Obsenica - Dmitrašinović, na kojoj su u večernjim satima uspjele da zaustave napad neprijatelja.³⁶⁶

Zadržavanje na dostignutoj liniji ujedno je značilo da će se narednog dana nastaviti borbena dejstva. U takvima slučajevima, štabovi jedinica morali su hitno rješavati niz pitanja od kojih je dobrim dijelom zavisio uspješan nastavak borbenih dejstava. Trebalo je, prije svega, jedinice osigurati od mogućih noćnih prepada neprijatelja, pri tome obezbjediti odmor boraca, topli obrok koji je često bio i jedini u toku dana i izvršiti potrebna pregrupisavanja jedinica. U toku noći preduzimani su protivnapadi, većih ili manjih razmjera, radi nanošenja gubitaka neprijatelju i poboljšanja borbenog rasporeda jedinica. Ti brojni i važni zadaci koje je trebalo izvršiti za vrijeme prekida borbi, tražili su veliko angažovanje članova štaba, uz dobru podjelu zaduženja kako bi se obezbjedilo uspješno izvršenje zadataka.

Slijedećeg dana u 11 sati neprijatelj je u više kolona nastavio sa napadima. Desnokrilna kolona koja je napadala južno od ceste, bila je zaustavljena. Jače neprijateljeve snage koje su napadale sjeverno od ceste od Čardaka (trg. 942) preko Lulića Stana i Lisine, odbacile su jedinice brigade na tom pravcu i probile se na Crni Vrh. Time je ugrožen bok 1. i 4. bataljona u zahvatu komunikacije i južnije, zbog čega su bili prisiljeni da se u 14 sati povuku preko Bunića na Pisačušu i Murgovaču, južnije od Krbavice. Drugi i 3. bataljon zadržali su se do noći na Golom trlu (trg. 1259) i zapadno od Pogledala (k. 1204), južno od komunikacije Duman - Bunić, a u toku noći prebacili su se preko komunikacije na Šijanovu kosu.³⁶⁷

³⁶⁶ Isto, str. 343.

³⁶⁷ Isto, str. 344.

Trećeg dana borbi, 10. avgusta, neprijateljeve snage iz Gornjeg Babinog Potoka i Ličkog Petrovog Sela krenule su u napad preko Homoljačkog klanca prema Korenici i Prijeboju, ali su bile zaustavljene od jedinica 1. brigade. Trideset peta ustaška bojna i 1. bataljon 846. puka, nastupajući sa juga preko Udbine, stigli su u Pećane.

Neprijateljeve snage sa Ljubova produžile su nastupanje preko Bunića i probile se u Debelo Brdo, gdje su se spojile sa 35. ustaškom bojnomo i 1. bataljonom 846. puka. Da bi olakšao prodor svojih snaga sa sjevera ka Korenici, neprijatelj je narednog dana krenuo od Krbavskog polja preko Vrpila i Gradine i na Pogledalu se spojio sa 19. ustaškom bojnomo.

Druga brigada se 11. avgusta nalazila u slijedećem rasporedu: 1. i 4. bataljon, na položajima južno od Krbavice - Murgovača - Gradina; Štab brigade i 2. bataljon, u Krbavici, a 3. na Šijanovoj kosi i Trnovcu' Jedan bataljon legionara je toga dana krenuo od Debelog Brda za Krbavicu. Prvi i 4. bataljon primorali su ga da se povuče.

Napad 3. bataljona na neprijatelja na Pogledalu pred zoru 12. avgusta nije uspio. Sutradan su 1. i 4. bataljon od Mrsinja stigli na Vrpile i presjekli komunikaciju Korenica - Bunić, kojom je neprijatelj saobraćao. Protivnapadom neprijatelja od Debelog Brda preko Kovačice i Ivaniševića, bataljoni su potisnuti sa tih položaja i povukli su se za Krbavicu.

Neprijatelj je 14. avgusta jačim snagama preduzeo napad od Bunića i Debelog Brda prema Krbavici i Pisačuši, s namjerom da odbaci 2. brigadu i oslobodi komunikaciju Bunić - Duman. Ugrožen napadom 3. brigade na Ljubovu, pokušao je da tim pravcem evakuiše opljačkano žito, ali su jedinice 2. brigade zadržale kontrolu nad tom komunikacijom.

Štab 35. divizije je 15. avgusta naredio 1. brigadi da dva bataljona u toku noći 15/16. avgusta prebaci preko Korenice i Grobušića u rejon Gorica - Ruda glava?³⁶⁸ južno od Bijelog polja i da narednog dana, zajedno sa 2. brigadom, napadnu neprijatelja u Debelom Brdu. Napad je izveden 16. avgusta. Dva bataljona 1. brigade napali su sa sjeverne, a 1. i 4. bataljonom 2. brigade sa sjeveroistočne strane, od Pogledala. Koristeći kao zaklone zidine popaljenih kuća, neprijatelj je odbio napad bataljona. Zbog nedovoljne pripreme i slabog sadejstva, napad nije uspio iako su, prema procjeni štabova bataljona, postojali realni izgledi da se neprijatelj izbaci iz Debelog Brda. Napad, podržan vatrom artiljerijskog divizionara, ponovljen je narednog dana u 16 sati. Energičnim napadom i preciznom vatrom artiljerije, slomljena je odbrana ustaških jedinica i one su se povukle preko Krbavskog polja u pravcu Laudonovog gaja i Bunića.

Pritisnut napadima 1. i 2. brigade na Krbavskom polju i 3. na Ljubovu, neprijatelj se povlačenjem iz Debelog Brda povukao i iz

³⁶⁸ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 347.

³⁶⁹ O napadu na Debelo Brdo u bojnoj relaciji Zapovjedništva operativnog područja »Velebit« navodi se: »... Oko 18,00 sati, odmetnici su ponovo poduzeli napadaj na Debelo Brdo, sa još jačim snagama. Borba se vodila sa velikom žestinom sve do 19,00 sati, kada je naša posada, uslijed nedostatka streljiva i opasnosti, da bude opkoljena, morala povući ka Buniću...« Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 348.

Krbavskog polja. Ustaška komanda, da bi mogla nastaviti sa pljačkom žita, obratila se za pomoć Štabu 392. legionarske divizije. Tako je 18. avgusta prebačen iz Vrhovina na Ljubovo 2. bataljon 846. puka i tenkovska četa. Sa tim pojačanjem neprijatelj je obnovio napad sa Ljubova i uspio da se sa 2. bataljonom 846. puka, tenkovskom četom, 32. i 34. ustaškom bojnom probije u sjeverni dio Krbavskog polja. Za osiguranje komunikacije Široka Kula - Bunić preko Ljubova, angažovao je 35. bojnu, a kasnije i 31.

U ovim borbama iz 2. brigade ranjeni su: Đuro Lončar, komandant 2. bataljona, Ivan Mataja, komandir čete i Milan Šojat, pomoćnik komesara čete, Marijan Kovačević, delegat, Drago Šarar, desetar, Mate Grlaš i David Pavlič pomoćnik komesara. Poginuo je zamjenik komandanta 1. bataljona Milan Maljković.³⁷⁰

Druga brigada se 18. i 19. avgusta nalazila u sljedećem rasporedu: 1. bataljon prema Pogledalu; 2. na položajima južno od Krbavice; Štab brigade sa prištapskim jedinicama i 4. bataljonom u Krbavici, a 3. bataljon u Trnovcu. Treći i 4. bataljon imali su po jednu četvu na Šijanovoj kosi i Pisačuši, radi kontrole komunikacije Duman - Bunić.

Dvadesetog avgusta u 11 sati legionarski bataljon je preko Bunića i Šalamunića napao na Debelo Brdo, a 32. ustaška bojna je preko Crnog Vrha napala na Šijanovu kosu i Pisačušu, usmjeravajući dalji napad u pravcu Murgovače gdje se suprotstavljala napadima 2. brigade na pravcu Murgovača - k. 734 - Cjepala. Brigada je uspjela uz gubitke da se održi na Murgovači dok je manjim dijelovima potpomagala napade dva bataljona 1. brigade na Pogledalo.

Sljedećeg dana 2. i 3. brigada izvršile su u zoru snažan napad na 2. bataljon 846. puka i 32. ustašku bojnu u Debelom Brdu i Buniću te ih prisilile na povlačenje prema Ljubovu. Da bi iskoristio uspjeh, Štab 35. divizije naredio je brigadama da krenu u opšti protivnapad na neprijatelja. Druga brigada je dobila zadatak da se prebaci preko ceste Duman - Bunić za Kuzmanovaču i pređe u protivnapad preko Podova ka zaselku Srdari. Taj obuhvatni manevar bio je dobro zamišljen ali je zbog dužine puta i teškog terena brigada kasnila. Ustaške i legionarske snage su se povlačile u neredu prema Širokoj Kuli, štice tenkovskom četom 392. legionarske divizije. Bježeći sa Ljubova, 2. bataljon 846. puka ostavio je usput jedan top, 2 radio-stanice, kuhinju i raznu drugu opremu i ostavio kolonu zaprežnih kola sa žitom koje je vraćeno seljacima.

Iako je raspolagala brojčano premoćnim snagama, usmjerenim da djeluju sa svih strana duž komunikacije pravaca, ustaška komanda nije bila zadovoljna ishodom višednevne ofanzive na slobodnu teritoriju. Nije uspjela da razbije jedinice 35. divizije niti da se domogne žita u onim količinama na koje je računala. Kombinujući defanzivna sa ofanzivnim dejstvima, jedinice 35. divizije nanijele su neprijatelju značajne gubitke i natjerale ga na neorganizovano povlačenje preko Ljubova ka Širokoj Kuli.

Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 349.

^m Isto, knj. 33, str. 284.

Koristeći kao pojačanje tenkovsku četu, neprijatelj je, poslije dva dana sređivanja i odmora, 24. avgusta u 10 sati krenuo u napad preko Ljubova sa već uigranim borbenim poretkom - sa tri bojne iz tri pravca. Iz Perušića preko Lipove Glavice i Podova ka Crnom Vrh u krenula je 34. ustaška bojna; u zahvatu komunikacije preko Ljubova usmjerena je 31. bojna, podržana tenkovskom četom i artiljerijom, a južno od ceste, preko Tešanovca i Čubrić Vrh ka Šalamuniću, 32. ustaška bojna. Kao drugi ešalon kretala se cestom 35. bojna, da bi poslužila za obezbjeđenje komunikacije preko Ljubova.

Druga brigada sačekala je neprijatelja na položajima Čardak (k 942) - Rakići i zaustavile ga. Koncentričnom artiljerijskom vatrom po Čardaku 31. ustaška bojna potisnula je jedinice brigade sa tog položaja, dok je 32. bojna, nastupajući južno od komunikacije, zauzela Tepšanovac i Velonj usmjeravajući dio snaga prema Svračkovom Selu. Treća brigada koja je zatvarala pravac južno od komunikacije, uspjela je da zaustavi prodor neprijatelja i pređe u protivnapad na desno krilo neprijateljevog borbenog poretka.

Druga brigada, potisnuta sa Čardaka i od Rakića prema Lulića Stanu i Obsenicama, uspjela je da zaustavi prodor neprijatelja i uputi dva bataljona ka Kuzmanovači sa zadatkom da iz tog rejona krenu u energičan napad preko Podova ka Srdarima. Ovim manevrom i protivnapadom 3. brigade, neprijatelj je bio ugrožen i otpočeo je povlačenje na položaje Podovi - Srdari - Tepšanovac, na kojima je i zanoćio.

U 9,30 sati narednog dana neprijatelj je obnovio napad preko Ljubova. Za razliku od prethodnog dana, krenuo je jačim snagama na lijevom krilu pravcem Široka Kula - Sv. Trojica - Kuzmanovača,³⁷³ kako bi ovladao Crnim Vrhom i nabacio 2. brigadu prema komunikaciji gdje su napadale 31. ustaška bojna i tenkovska četa. Jedinice 2. brigade zaustavile su taj dosta slab napad neprijatelja i, u 11,45 sati, krenule u protivnapad preko Podova. Treća brigada jednim bataljonom zauzima Gradinu, a drugim Tepšanovac. Neprijatelj, kao da je očekivao protivnapad, ubrzano se počeo pod zaštitom tenkovske čete povlačiti prema Glunčuši i Širokoj Kuli. Zbog premorenosti jedinica i prisustva tenkovske zaštitnice, štab divizije je, da bi se izbjegli nepotrebni gubici, naredio da jedinice odustanu od gonjenja neprijatelja na prilazima Širokoj Kuli i Perušiću.³⁷⁴

Dejstvima 2. i 3. brigade na Ljubovu 24. i 25. augusta, uspješno je završena borba jedinica 35. divizije za odbranu letine. U tim borbama neprijatelj je imao preko 50 poginulih i oko 150 ranjenih. Jedinice 35. divizije imale su 33 poginula i 112 ranjenih, a od toga skoro polovina bila je iz 1. brigade.

Kada se upoređuju gubici naših i neprijateljevih jedinica, potrebno je imati u vidu da su neprijateljeve jedinice, pošle u ofanzivu sa daleko većim snagama, a da su unatoč tome izašle iz nje sa znatno narušenim

³⁷² Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 204.

⁷³ Isto

³⁷⁴ Isto

³⁷⁵ Petar Kleut, n. dj. str. 753.

borbenim vrijednostima. Za razliku od ustaško-legionarskih jedinica koje su se bježanjem spašavale, brigade 35. divizije izašle su iz ofanzive sa visokim borbenim kvalitetima i novim borbenim iskustvima.

U borbama od 8. do 25. avgusta, 2. brigada je imala 8 poginulih i 18 ranjenih boraca i starješina. Među poginulim je i zamjenik komandanta 1. bataljona Milan Maljković Mima, rođen 1922. godine u Vodoteču. Isticao se hrabrošću i vedrinom, uvijek raspoložen u svim situacijama. Njegovom pogibijom i gubitkom političkog komesara bataljona Dokmanovića, nekoliko dana ranije, 1. bataljon i brigada u cjelini mnogo su izgubili. Među ranjenima bili su i komandant 2. bataljona Đuro Lončar, zamjenik političkog komesara Milan Lučić, četni rukovodioci Ivan Mataja, Ivan Baretić, Milan Šojat, Marijan Kovačević i David Pavlič, delegat Drago Šerar, bolničarka Ivana Mrakovčić, desetar Mate Grlaš i Ernest Rošić. Na upražnjena mjesta upućeno je 20. augusta oko 100 boraca i starješina iz rasformiranog Ličkog NOP odreda.³⁷⁶

Glavni štab NOV i PO Hrvatske, cjeneći uspjehe koje je postigla 35. divizija u borbama protiv nadmoćnih snaga neprijatelja u toku ljeta 1944. godine, poslao je 30. avgusta Štabu 35. divizije depešu slijedeće sadržine koja je dostavljena štabovima korpusa na području Hrvatske: »Pohvaljujemo borce i rukovodioce 35. divizije. Trideset peta divizija živeći i boreći se pod teškim uslovima razbila je nekoliko neprijateljskih ofanziva u Lici i nanijela neprijatelju velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Za pokazanu hrabrost i izdržljivost u borbi pohvaljujemo borce i rukovodioce 35. divizije i ističemo ih za primjer.«³⁷⁷

Borbe u septembru 1944.

Poslije dugih i napornih borbi vojske i naroda da spasi ljetinu na području slobodne Like, nastupilo je zatišje i uspostavljena ravnoteža u odnosima sukobljenih strana. I jedna i druga vojna komanda nastojale su da odgovarajućim ofanzivnim dejstvima izbore i zadrže premoć. Pri tome su izbor prostora i vremena za preduzimanje ofanzivnih dejstava igrali značajnu ulogu. Udružene neprijateljske snage, pod komandom Štaba njemačkog 15. brdskog korpusa, raspolagale su određenom prednostima u pogledu brojnog stanja jedinica, njihove opremljenosti, materijalnog obezbeđenja i sanitetskog zbrinjavanja. Njihov kružni raspored oko slobodne teritorije Like i jedinica 35. divizije, predstavljao je operativnu prednost. Ofanzivna dejstva jedinica 35. divizije, neprijatelj je obično spriječavao prodorom svojih snaga sa drugih pravaca na slobodnu teritoriju i u pozadinu rasporeda jedinica divizije, koje su bile u napadu. Zato su ofanzivna dejstva jedinica 35. divizije kratko trajala i izvođena na malom prostoru. Bez obzira na početne uspjehe, nedostajale su snage koje bi za vrijeme ofanzive spriječavale upade neprijateljevih snaga sa drugih pravaca. Štab 11. korpusa NOVJ, čije su jedinice

³⁷⁶ Iz zbirke dokumenata i autorove bilježnice

³⁷⁷ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 526.

bile razvučene i dejstvima vezane na planinskom pojasu od Like, preko Gorskog kotara do Istre u pozadini jadranske obale, nije mogao da manevrom divizija prenosi težište borbenih dejstava prema Lici. Povremeno angažovanje 8. kordunaške divizije 4. korpusa NOVJ, na području sjeverne Like, predstavljalo je značajnu pomoć 35. diviziji.>

Sprovodeći naređenje Vrhovnog komandanta NOV i POJ od 17. avgusta 1944. godine,³⁷⁸ o dejstvima po komunikacijama kojima se neprijatelj služi, GŠ NOV i PO Hrvatske naredio je 22. avgusta da jedinice 35. divizije usmjere svoja dejstva na komunikaciju Žuta Lokva - Otočac - Gospić.³⁷⁹ Pristupajući izvršavanju tog zadatka Štab divizije izvršio je određeno pregrupisanje svojih snaga. Drugu brigadu na Ljubovu zamijenila je 3. brigada, a ona je dobila zadatak da napadne neprijateljeve snage u rejonu Janjce, koje su obezbeđivale komunikaciju Gospić - Otočac. Brigada je krenula 3. septembra do Kuzmanovače preko Ivčević Kose i, iza pola noći, približila se objektu napada. Komunikaciju od Perušića, preko Janjče do Lešća, često izloženu napadima i diverzantskim dejstvima naših jedinica, osiguravala je Dopunska ustaška bojna iz sastava 4. ustaškog zdruga, sa jedinicama raspoređenim u pojedinim naseljima na komunikaciji, kao kružne čvorove odbrane. Nalazeći se duže vrijeme na području Janjče, ustaše su se dobro utvrdile sa obje strane komunikacije, sa težištem na željezničkim stanicama Janjča i Lešće. Zidine stanične zgrade bile su pripremljene kao posebni čvorovi odbrane. Dopunska ustaška bojna bila je sastavljena od mobilisanih domaćih ljudi, a po borbenim kvalitetima bila je slabija od drugih iz sastava 4. ustaškog zdruga.³⁸⁰

Brigada je pred zoru 4. septembra izvršila napad na neprijatelja u Janjči. Sa 1. i 4. bataljonom napadala je sa južne strane prema selu i koti 675, a 3. bataljonom na desnom krilu od Podkorena, preko k. 674, na Tuspovački vrh (k. 679). Trebalo je da presjeku odstupnicu neprijatelju u pravcu željezničke stanice Lešće. Prvi i 4. bataljon su uspjeli da u prvom naletu izbace ustaše iz Janjče. Treći bataljon je naišao na žestok otpor na Tuspovačkom vrhu koji je, zajedno sa željezničkom stanicom, sačinjavao jedinstveni težišni čvor odbrane. Podržan vatrom minobacačke čete brigade, 3. bataljon je oko 8 sati uspio da na juriš zauzme Tuspovački vrh, gdje je neprijatelj ostavio petoricu poginulih.³⁸¹ Ustaše su se povukle u željezničku zgradu na sjevernom dijelu stanice, koja je, sa zazidanim prozorima i puškarnicama, bila pripremljena za kružnu odbranu. Brigada nije imala zadatak da se duže zadržava u zauzetom rejonu na komunikaciji, niti je to realno mogla zbog moguće intervencije jačih neprijateljevih jedinica iz pravca Gacke i od Perušića. Zbog toga je odustala od napada na ustaše zabarikadirane u zgradi.

³⁷⁸ Vrhovni komandant NOV i POJ naredio je svim jedinicama NOVJ da na jugoslovenskom ratištu nesposobe komunikacije za neprijateljev saobraćaj. Time bi se obezbjeđio brži razvoj operacija u Srbiji i onemogućilo prebacivanje neprijateljevih jedinica na pravac prodora Operativne grupe divizija. Zbornik, tom 5, knj, 31, str. 302.

³⁷⁹ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 302.

³⁸⁰ Isto, str. 254.

³⁸¹ Isto, str. 255.

Jedinice su povučene iz Janjče prije intervencije neprijateljevih snaga sa pravca Gacke i upućene preko Ivčević Kose u Živilju i Trnovac.

Noćnim napadom na neprijatelja u Janjči, 2. brigada je izvršila dobijeni zadatak, nanijela neprijatelju gubitke i prisilila ga da još više angažuje svoje jedinice oko komunikacije. U toj borbi brigada je imala osam lakše ranjenih, među kojima je bio zamjenik političkog komesara 1. bataljona Ivan Puljanić i 3 nestala borca.³⁸²

Pošto je prenoćila u Trnovcu, brigada se narednog dana, 5. septembra, prebacila na području Prijeboja i Homoljca i smijenila 1. brigadu na tim položajima. Raspored jedinica brigade bio je slijedeći: 1. bataljon ostao je na Homoljcu, 3. bataljon u Koreničkoj Reci, a 2. i 4. bataljon na Prijeboju i Čujić Krčevini; Štab brigade sa prištapskim jedinicama u rejonu Koreničke Kapele.

Reagujući brzo zbog ugrožavanja komunikacije Gospić - Otočac, neprijatelj je već noću 5/6. septembra snagama od četiri ustaške bojne preduzeo ofanzivna dejstva sa polazne osnovice Kula - Perušić - Ramljani, preko Ljubova i Kozjana ka Krbavskom polju. Tim noćnim napadom, kakav nije ranije primjenjivan na tom pravcu, neprijatelj je iznenadio jedinice 3. brigade i bez veće borbe dopro do Bunića. Narednog dana produžio je preko Vrpila za Korenicu i Homoljac i do Korenice nije naišao na jedinice 35. divizije. Jedna kolona od 200 vojnika, podržana tenkovima i artiljerijom, krenula je od Korenice u pravcu Mihaljevca, odbacila manje jedinice komande mjesta i ovladala brdom Tupi Mihaljevac (k. 970), sjeverno od sela. Energičnim protivinapadom 3. bataljona 2. brigade preko Rudanovca, neprijatelj je 'odbačen iz Mihaljevca i povukao se prema Boriku. Glavninom snaga neprijatelj je krenuo od Borika preko Vrela na Pogledalo, položaje Ikoje je zaposjeo 1. bataljon. Manevrom dijela snaga preko Koreničke Reke na k. 942, i bočnim udarom sa tog pravca, uspio je da odbaci 1. bataljon koji se povukao na Fundakov vrh, prema Vujnovim Glavama, I U večernjim satima 7. septembra, neprijatelj je produžio preko Homoljca u pravcu Gornjeg Babinog Potoka. Na Homoljačkom polju jedan kamion sa vojnicima i tenk naišli su na mine, koje je postavio / minerski vod brigade. Vozila su onesposobljena, a ljudstvo u kamionu ! izginulo ili ranjeno. Neprijatelj je imao 45 poginulih i oko 20 ranjenih ! vojnika.³⁸² U borbama toga dana, posebno se istakao 3. bataljon u I napadu na neprijatelja u Mihaljevcu, komandant Vlada Zrnić politički I komesar Đuro Ljiljak i zamjenik komandanta Dmitar Rajšić.

U to vrijeme 1. brigada, koja je uspješno dejstvovala na području Dabra, krenula je prema Gackoj dolini i prisilila neprijatelja da se užurbano povuče iz Korenice prema Babinom Potoku radi intervencije preko Škara ka Dabru.

Da bi čvršće povezao slobodnu teritoriju Like i Korduna i stvorio povoljnije uslove za sletanje savezničkih aviona na Krbavsko polje, GŠ NOV i PO Hrvatske odlučio je da sa jedinicama 8. i 35. divizije likvidira neprijateljeva uporišta sjeverno od Bihaća, Izačića, Vaganca i Ličkog

^ b t o

³⁸³ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 257.

Petrovog Sela, a u narednoj fazi iz Vrhovine i Babinog Potoka. Druga brigada dobila je zadatak da sa dva bataljona napadne i likvidira neprijatelja u Ličkom Petrovom Selu, a sa ostala dva bataljona da se osigura od Gornjeg Babinog Potoka preko Plitvičkog Ljeskovca i Homoljca, prema Prijeboju.

Posadu u Ličkom Petrovom Selu sačinjavala je jedna satnija ustaša. Neprijatelj se dobro utvrdio na Čelopeku, izgradio rovove i žičane prepreke sa težištem na južnoj strani prema selu. Napad uz dosta strmu, otkrivenu i dugu padinu Čelopeka na utvrđene neprijateljeve položaje opasane bodljikavom žicom mogao je uspijati ako se postigne iznenađenje i napada noću, a danju uz jaku podršku artiljerije i minobacača.

U napad na Čelopek, noću 14/15. septembra, krenuli su 2. i 4. bataljon. Podilazeći neprijateljevim položajima sa pravca Zaklopače, bataljoni su nastojali da iznenadnim prepadom zauzmu taj ključni čvor odbrane. Ustašku jedinicu sastavljenu pretežno od ljudstva sa toga terena, sa dobrom organizacijom noćnog obezbjeđenja, bilo je teško iznenaditi. Kada su bataljoni podišli žičanim preprekama dočekani su jakom vatrom iz automatskog oružja, a teren je osvetljen raketama. Oba bataljona, malobrojni i bez mogućnosti pomoći sa neke druge strane, teško da su mogla savladati otpor neprijatelja. Već u 8 sati neprijatelj je intervenisao sa rezervama od pravca Bihaća prema Ličkom Petrovom Selu i Vagancu, gdje su napadale jedinice 8. kordunaške divizije.³⁸⁴ Procijenivši situaciju, Štab brigade donio je odluku da ne produžava sa napadom koji nije imao izgleda na uspjeh, već je povukao jedinice ispred vatre neprijatelja u pravcu Prijeboja.

Druga brigada 8. divizije zauzela je Izačić, ali nije uspjela da savlada otpor neprijatelja u Vagancu. Zbog nepovoljnog razvoja situacije u samom početku i novoiskrsle potrebe da se jedinice 8. divizije angažuju na drugom pravcu, GŠ NOV i PO Hrvatske odustao je od daljeg angažovanja jačih jedinica na tom sektoru, a time i od planirane operacije u cjelini.

Bataljoni 2. brigade 35. divizije pretpjeli su gubitke od 5 poginulih i 14 ranjenih boraca i starješina i to uglavnom već u prvom satu borbe. Među poginulima bili su: politički komesar čete Rudi Prkačin, rodom iz Pazina, vodnici Vitomir Ritte i Ante Rak, komandir minerskog voda brigade i miner Romeo Tomazini. Njih dvojica su poginuli od mine na koju su naišli zaprežnim kolima u povratku iz akcije. Mine su postavile neke naše jedinice o čemu brigada nije bila obavještena. Tako je komandir minerskog voda poginuo od mine, koje je vješto postavljao nanosivši neprijatelju velike gubitke, uključujući i zapovjednika 19. ustaške bojne satnika Sertića. Među ranjenim bio je politički komesar čete Nikola Lukarić komandir voda Josip Janeš, delegat voda Milivoje Pjevač, desetar Bruno Pjetrabano i kurir Rafael Tijan.³⁸⁶

Kako je GŠ NOV i PO Hrvatske odustao od napada na Vrhovine i Babin Potok, Štab 35. divizije nastojao je da napadima na neprijate-

³⁸⁴ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 392.

³⁸⁵ Isto, str. 393.

³⁸⁶ Iz autorove bilježnice

ljeve snage duž komunikacije Gospić - Otočac i dalje zadrži inicijativu. U vezi s tim odlučio je da sa sve tri brigade jednovremeno izvrši napad na neprijatelja od Široke Kule, preko Perušića do Janjče i tako prekine saobraćaj između Gospića i Otočca. Na tom prostoru neprijatelj je raspolagao brojčano jakim snagama; u Janjči 6. dopunska bojna, u Perušiću i na okolnim kotama 31. i 32. ustaška bojna i u Širokoj Kuli 34. ustaška bojna, kao i žandarmerijom i milicijom, raspoređenim po selima duž komunikacije.³⁸⁷

Druga brigada 35. divizije dobila je zadatak da sa dva bataljona likvidira neprijateljevu posadu na području Janjča - željeznička stanica Lešće, a sa druga dva osigura desni bok brigade i 35. divizije od intervencije neprijatelja sa pravca Otočca ka Janjči, i od Vrhovina, preko Turjanskog, prema Ramljanima.

Prva brigada napadala je neprijatelja na području Perušića, a 3. brigada na Široku Kulu i Lički Osik.

Napad je predviđen za 21. septembar u 8 sati, uz podršku 4 saveznička aviona koji su bombardovali i mitraljirali neprijateljeve jedinice u napadnutim rejonivima odbrane.³⁸⁸

Druga brigada prešla je u napad poslije naleta savezničkih aviona u 8 sati. Poslije sata borbe izbacila je neprijatelja iz Janjče i presjekla komunikaciju prema Otočcu. Neprijatelj se povukao na željezničku stanicu Janjča, gdje je nastavio sa otporom koristeći stanične objekte pripremljene za odbranu. Zahvaljujući manevru 2. bataljona zapadno od željezničke pruge u pravcu željezničke stanice Lešće i pritisku 4. bataljona sa istočne strane, neprijatelj je bio prisiljen da se oko 12 sati povuče u pravcu Kosinja. Iznenađen razmjerama i silinom napada jedinica 35. divizije, neprijatelj je snagama prikupljenim u Otočcu tek poslije podne preduzeo protivnapad. Dobro poznavajući teren i na osnovu već prikupljenim podataka o rasporedu jedinica 35. divizije, pod zaštitom guste magle, ustaške jedinice su uspjele da se neopaženo ubace od izvora Gacke prema željezničkoj stanici Lešće. Pošto su zadržale dalji prodor 2. brigade, preduzele su oko 17 sati protivnapad na njene isturene dijelove i primorali je da se povuče prema Ivčević Kosi, gdje je i zanoćila.

Prva brigada je uspjela da već u prvom naletu odbaci neprijateljeve dijelove sa Vrška, Malog i Velikog Čardaka i produžujući dejstva oslobodila je u toku dana Perušić. Preko Antičića vrha (trg. 745) usmjerila je dejstva djelom svojih snaga prema Ličkom Osiku. Treća brigada ovladala je Širokom Kulom i u sadejstvu sa jedinicama 1. brigade sa sjevera, u predvečernjim satima zauzela Lički Osik. Na frontu napada 1. i 3. brigade neprijatelj se povukao na lijevu obalu rijeke Like, braneći prilaze mostu u Budaku. Divizija je u toku prvog dana napada postigla dobre rezultate, nanijela neprijatelju velike gubitke i ovladala komunikacijom između Gospića i Otočca na dužini od 15 kilometara.³⁸⁹

³⁸⁷ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

³⁸⁸ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

³⁸⁹ Zbornik, tom 5, knj. 33, str. 521.

Narednog dana, 22. septembra prije podne, neprijatelj je prebacio iz Otočca za Perušić jedan bataljon iz sastava 846. puka 392. legionarske divizije, ojačan tenkovima i artiljerijom. Sa pristiglim pojačanjem i pregrupisanim ustaškim jedinicama, preduzeo je protivnapad na jedinice 1. brigade, a pošto 3. brigada i pored upornog nastojanja, nije uspjela da zauzme i poruši most u Budaku, Stab 35. divizije je odlučio da povuče 1. i 3. brigadu u pravcu Ljubova.³⁹⁰

Druga brigada, da bi olakšala položaj 1. i 3. brigade, preduzela je oko 14 sati napad na 6. ustašku bojnu u Ramljanima i Turčin Vrh. Napadajući sa sva četiri bataljona uspjela je da razbije odbranu neprijatelja i odbaci ga prema Lešću. Zatim je, koristeći povoljan razvoj događaja, krenula da goni neprijatelja i zauzela Turčin vrh i Čardak. Zbog teže situacije na frontu 1. i 3. brigade, po naređenju Štaba divizije, koje je prenijeto radio-depešom, odustala je od daljeg gonjenja i povukla se prema Živulji.

U dvodnevним borbama jedinice 35. divizije postigle su značajan uspjeh. Razbile su ustaške jedinice i prisilile ih da se povlače prema Gospiću i Otočcu uz dosta velike gubitke. Razvučene na velikom prostoru, poslije prvog dana vrlo uspješne borbe, jedinice Divizije nisu bile u stanju da produže napadna dejstva i istovremeno spriječe dolazak neprijateljevih rezervi i zadrže se na zauzetom prostoru duž komunikacije. Jedinice su u toku dvodневnih borbi ispoljile prodornost u napadu, došla je do izražaja umješnost štabova u komandovanju i sadejstvu jedinica.

Druga brigada je u tim borbama imala 3 poginula i 12 ranjenih boraca i starješina. Među ranjenima bili su komandir čete Josip Frković, komandiri vodova Ivan Dabo i Mate Miklić. Neprijatelj je imao 50 izbačenih iz stroja, zarobljeno je 6 milicionera koji su pušteni kućama i zaplijenjeno oružje, municija i razna oprema.³⁹¹

Iznenadni napad neprijatelja u Trnovcu 2. oktobra 1944. godine

Pošto se 22. septembra povukla od Ramljana, 2. brigada se razmjestila u Trnovcu. Jedan bataljon zadržan je na Živulji radi obezbjeđenja od Ramljana i od Crne Vlasti. Narednih desetak dana jedinice brigade nisu bile angažovane u značajnim borbenim dejstvima. To je vrijeme iskorišćeno za odmor i sređivanje. Svakodnevno se izvodila nastava po planu i programu divizije. Prije podne vojna, a poslije podne politička nastava i prosvjetni rad po sekcijama u okviru četa i vodova. Vrijeme je bilo lijepo, hrana zadovoljavajuća. Borci su se brzo oporavili i u večernjim satima polje Trnovca često je bilo pokriveno brojnim grupama zabavljenim sportskim igrama.

U međuvremenu došlo je do kadrovskih izmjena u brigadi. Operativni oficir Božo Gostović i komandant 1. bataljona Đoko Orlović

³⁹⁰ Isto, str. 523.

³⁹¹ Isto, str. 524.

upućeni su na viši oficirski kurs pri GŠ NOV i PO Hrvatske. Za operativnog oficira postavljen je Milojko Dronjak, a za komandanta 1. bataljona Vlado Božić. Na mjesto referenta saniteta brigade Saše Blivajsa, koji je upućen na oficirski sanitetski kurs, postavljena je Jeti Švarc, koja se vratila sa tog kursa. Brigada je tih dana primila iz dopunskog bataljona 72 nova borca iz Istre, što je bila posljednja grupa Istrana koji su upućeni u Liku radi popune 35. divizije.

Duži periodi bez borbi bili su u jedinicama NOVJ, posebno u to vrijeme na području Like, rijetki i nisu predstavljali »normalno« ratno stanje. Zatišje je obično donosilo opuštanje, i zato nerijetko i razna iznenađenja.

Selo Trnovac, smješteno između brda u manjoj kotlini, imalo je kuće raspoređene u obliku vijenca na samom obodu polja veličine od oko 1.500 sa 750 metara. Selo je okruženo brdima i to višim prema sjeveru i zapadu, a nižim prema Homoljcu na istočnoj strani. Narod sela, kao i šire područje opštine Korenica, bio je listom vezan za NOB i selo je služilo kao baza i utočište partizanskim jedinicama i raznim komandama.

Neprijateljeve jedinice: 1. bataljon 846. puka 392. legionarske divizije i 19. ustaška bojna, razmještena na prostoru Vrhovine - Crna Vlast - Gornji Babin Potok, krenule su 2. oktobra u 3 sata iz Gornjeg Babinog Potoka, od šume Kosa, stazom prema jugoistoku. Krećući se šumom između polja Brezovca i Turjanskog polja, preko Previjske (k. 1038) i između Bačinovaca (trg. 1207) spustile su se kod Korita na put Trnovac - Homoljac. Predvođena legionarima, kolona se, po šumi i gustoj magli spustila u jutarnjim satima sa Bačinovca na put kod Korita i naišla na nekoliko seljaka iz Trnovca, koji su išli putem prema Korenici. Pjevajući partizanske pjesme rekli su seljacima da su domobranci i idu u Trnovac, da se predaju partizanima i pustili ih da nastave put. Za tom grupom seljaka išao je zamjenik intendanta brigade Vjekoslav Rubeša, i pošto mu se kolona učinila sumnjivom, sklonio se u grm, dok su ustaše nastavili pokret prema Trnovcu.

U to vrijeme brigada je bila u slijedećem rasporedu: prateća četa brigade, sanitetski vod i štab brigade bili su razmješteni u istočnom dijelu sela, pri izlazu prema Homoljcu; 2. bataljon kod crkve, u produžetku od prateće čete sa južne strane, a prema istoku 4. bataljon; 1. bataljon, sa sjeverne strane sela ispod Živulje. Na Živulji se nalazio 3. bataljon radi obezbjeđenja prema Ramljanima, Crnoj Vladi i Gornjem Babinom Potoku. Na Homoljcu udaljenom oko 7 km u pravcu Korenice, nalazio se jedan bataljon 1. brigade.

Kolona je oko 8 sati izbila od Korita na ivicu sela, gdje ju je otkrila prateća četa. Komandir čete uputio je jednog borca da vidi o kojoj se to jedinici radi, računajući prije svega da su to djelovi 1. brigade. Pošto su već zaposjeli zapadne padine Paleža (k. 970), sjeverno od puta i Obijaj (k. 935) sa južne strane, otvorili su iznenađujuć snažnu vatru po grupi kuća u kojoj je bila razmještena prateća četa. Pod vatrom se našla i grupa kuća u koje su bili razmješteni sanitetski vod i štab brigade. Neprijatelj je postigao potpuno iznenađenje i upadom u selo potpuno

razbio prateću četvu, zaplijenio minobacače sa tovarnim grlima, zarobio nekoliko boraca, a izvestan broj je poginuo. Sanitetski vod i Štab brigade uspjeli su da se probiju između kuća, sjevernom stranom sela ka Vršku (trg. 1030).³⁹²

Drugi bataljon koji se nalazio u rejonu crkve, brzo se sredio i zaposjeo položaje južno iznad sela. Prvi bataljon se izvukao prema k. 1049, na sjevernoj strani i vatrom iz automatskog oružja onemogućavao neprijatelju da prodire kroz selo u tom pravcu. U toj kritičnoj situaciji, kada je neprijatelj postigao potpuno iznenađenje i razbio prateću četvu, prelomni momenat je nastupio kada su se bataljoni i štab izvukli ispod vatre i posjeli položaje. Tada su jedinice bile spremne da pređu u protivnapad i tuku neprijatelja, kako bi se spasila prateća četa. Upućen je omladinski rukovodilac sa porukom da 4. bataljon krene južno od sela u pomoć 2. bataljonu kako bi zajedničkim snagama usmjerili dejstva u pravcu Obljaja i Korita. Komandant brigade krenuo je sa izviđačkim vodom preko polja u pravcu istočnog dijela sela, gdje se nalazio neprijatelj. Pokret voda preko polja bio je iznenađenje za neprijatelja i predstavljao znak za sve starije brigade da povedu svoje jedinice u obračun sa neprijateljem. Prva četa 2. bataljona, pod komandom Đure Gostovića, napala je neprijatelja koji je uporno branio bezimenu kotu južno od crkve. Bombaške grupe, predvođene komandirima voda Stevom Kovačevićem, pod zaštitom precizne vatre teških mitraljeza, vješto se prebacujući od zaklona do zaklona, postepeno su se približile neprijateljevima položajima i zasule ih ručnim bombama. Zauzimanje kote bio je prelomni momenat za dalji razvoj situacije. Energičan prodor 2. i 4. bataljona na Obijaj (k. 935) prisilio je neprijatelja da se neorganizovano povlači zapadnim padinama Paleža u pravcu Bačinovca (k. 1207). Neprijatelj se povukao put Gornjeg Babinog Potoka, pravcem koji je krenuo prema Trnovcu, uz velike gubitke.

Dok se vodila borba u Trnovcu, dvije ustaške kolone, jačine oko 200 ustaša, u pokretu od Turjanskog preko Svilara i Narandžića ka Živulji otkrivene su od strane 3. bataljona. Štab 3. bataljona, svjestan njihove namjere i opasnosti koju predstavljaju za jedinice brigade napadnute u Trnovcu, spriječio je prodor u tom pravcu. Ojačan jednom četom 1. bataljona izvršio je protivnapad na neprijatelja i prisilio ga na povlačenje prema Crnoj Vlasi. Te ustaške kolone kasnile su u napadu u odnosu na glavne snage, i da nisu blagovremeno otkrivene i spriječene od 3. bataljona, dovele bi jedinice brigade u Trnovcu u daleko teži položaj.

Druga brigada je toga dana imala 9 poginulih, 15 ranjenih i 2 zarobljena borca i to uglavnom iz prateće čete. Iz 2. bataljona poginuo je u napadu na Obijaj vodnik Marko Vuković. Među ranjenim bili su politički komesar čete Stevo Mileusnić, vodnici Branko Mataja i Tomislav Šugar, desetari Nikola Reljac, Josip Andlar, bolničarka Danica Čargonja, borci Rudolf Šporčić i Anton Križanić. Ranjen je bio i zamjenik referenta brigade Ivan Mažuranić, koji je kasnije u bolnici

³⁶⁴ Zbornik, tom 5, knj. 31, str. 342.

podlegao ranama.³⁹³ Povraćeni su minobacači i dva zarobljena borca, a zaplijenjeno 5 pušaka, 2 automata, dosta municije i opreme. Neprijatelj je imao 15 poginulih i oko 20 ranjenih.³⁹⁴ Među poginulima koji su ostali na padini Paleža, bio je jedan njemački oficir i dvojica ustaških podoficira.

Borcima i starješinama brigade posebno teško je pala pogibija drugova. Neprijatelj je i ranije na tom prostoru pokušavao da iznenadi brigadu pa se nije smjelo osloniti samo na bataljon na Živulji. Tako se desilo da na pravcu kojim je neprijatelj stigao do Trnovca nije bilo obezbjeđenja. Na mjestu razmještaja prateće čete trebalo je razmjestiti jedan bataljon koji bi postavio osiguranje u rejonu Korita. Takođe, bilo je očito da je neprijatelj bio dobro obaviješten o rasporedu jedinica brigade, što je i potvrdio zarobljeni zastavnik nekoliko dana kasnije.

Teško je primljena i vijest o pogibiji vodnika minobacačke čete Franje Čikovića, rodom iz Kastavca. Bio je to pravi majstor u upravljanju vatrom minobacača. Uživao je nepodjeljeno povjerenje i boraca i starješina.

Poginuo je i Ivan Mažuranić, student medicine, rodom iz Novog Vinodolskog, iz poznate porodice Mažuranić čiji su se potomci od prvog dana opredjelili za NOB. Bio je blage naravi, predan svome poslu, neumoran u pružanju pomoći ranjenima.

Kada je poslije borbe komandant 35. divizije Nikola Grubor došao u brigadu i saslušao izveštaj komandanta o uzrocima i posljedicama iznenadnog prepada neprijatelja, rekao je: »Druže komandante, za iznenađenje brigade zaslužio si strogu kaznu, a za konačni ishod borbe, pohvalu«. Svakako da je ishod mogao biti daleko teži da sve starješine nisu brzo reagovale i energičnim sadejstvom.

Da bi došao do što tačnijih podataka o jačini, rasporedu i namjerama neprijatelja u rejonu Vrhovine - Babin Potok, Štab brigade naredio je 3. bataljonu da zarobi nekog od starješina iz neprijateljskog uporišta. Bilo je neophodno doći do potrebnih informacija. Jedna patrola sa komandrom čete ubacila se noću 10/11. oktobra u šumi Metla, između Gornjeg i Donjeg Babinog Potoka i uspjela da zarobi jednog zastavnika. Bio je to student iz sjeverne Hrvatske, koji je završio vojnu obuku u Austriji i bio raspoređen u 1. bataljon 846. legionarskog puka. Radilo se o fašisti, do fanatizma zagriženom, od koga nismo mogli doznati bilo šta pa je upućen u Štab 35. divizije. Jedino je priznao da je učestvovao u prepadu na 2. brigadu 2. oktobra u Trnovcu, i sa dozom ironije, naglasio da su znali za raspored jedinica brigade. Krivicu za neuspjeh toga prepada prebacivao je na ustaške jedinice, koje su zakasnile sa napadom od Turjanskog preko Svilara.³

³⁹³ Iz autorove bilježnice i Zbornika, tom 5, knj. 34, str. 68. U svojoj bilježnici autor je zabilježio imena poginulih i kojim redom su sahranjeni: »Pokopani poginuli borci u polju i to: prva četvorica sa istoka Gauš Anton, Mrle Romano, Veljačić Ivan i Peruško Ivan, sam Križ Milan, a do njega Miškulić Nada, Čiković Franjo i Butković Ruža«.

³⁹⁴ Zbornik, tom 5, knj. 34, str. 68.

Poslije završetka rata doznali smo da je neprijateljeva obavještajna služba imala u sastavu jedinica 35. divizije svoga agenta. Bio je to radista, kojeg su ustaše obučili za radistu i ubacili u partizanske jedinice.

Napad na Janjču i Ramljane

Iznenadaenje koje je 2. brigada doživljela u Trnovcu ostalo je opomena i iskustvo da svaka duža neaktivnost može štetno da se odražava na borbenu gotovost jedinica.

Rano ujutro 4. oktobra tri bataljona 2. brigade napali su neprijatelja u Ramljanima. Ustaše nisu izdržali napad i ubrzo su se povukli u pravcu Gacke doline i Perušića. Zapljenjeni su jedan minobacač sa minama, 10 pušaka, šmajser i razna oprema. Brigada se vratila u Trnovac sa 2 zaplinjena konja i izvesnim brojem krupne stoke, za potrebe prehrane jedinica. Za ovu uspješno izvedenu akciju pohvaljena je od Štaba 11. korpusa.³⁹⁶

Od 4. do 20. oktobra, 2. brigada je četiri puta napadala na ustaške jedinice razmještene u rejonu Ramljani - Janjča - željeznička stanica Lešće. Drugi napad na Ramljane izvela je 9. oktobra, sa tri bataljona. Ustaše su otkrile njihov nailazak preko Dumana ka Ramljanima, pa su napustili mjesto i rasuli se po okolnim šikarama čekajući da se brigada povuče. Tom prilikom utvrđeno je da su ustaše zaposjele i pripremile za kružnu odbranu brdo Čardak (k. 789) zapadno od Ramljana, između ceste za Otočac i željezničke pruge. Kao utvrđeni čvor odbrane, štiti je Gacku dolinu sa južne strane. Pošto nije više imala povjerenje u borbene kvalitete Dopunske ustaške bojne, ustaška viša komanda prebacila je na Čardak jednu ojačanu satniju iz 19. ustaške bojne.

Da bi i dalje zadržao prevlast na komunikaciji Gospić - Otočac, Štab 35. divizije naredio je 2. brigadi da napadne i likvidira ustašku posadu na Čardaku kod Ramljana. Brigada je krenula sa 1. i 2. bataljonom i napala posadu na Čardaku u zoru 13. oktobra. Kada su bataljoni došli do vatrenih položaja na samoj koti, bili su iznenađeni jer su naišli na prepreke izrađene od gomile trnja povezane žicom i raspoređene u obliku prstena oko kote. Ovu prepreku, šticeu vatrom iz automatskog oružja, nije bilo moguće pomeriti razvlačenjem. Pokušaj paljenja izazvao je preciznu vatru iz mitraljeza. Pokazalo se da je prepreka, postavljena na bliskom odstojanju ispred vatrenih položaja jedinice branioca, bila vrlo efikasna i teže je bila savladiva od žičane. Da se bataljoni ne bi izlagali većim gubicima po danu, a i očekivala se intervencija radi pružanja pomoći ugroženom Čardaku, Štab brigade govukao je bataljon iz borbe i brigada je krenula preko Dumana i Zivulje za Krbavicu. U toj borbi teže su ranjeni komandant 1. bataljona Vlado Božić, politički komesar čete Janko Linić, desetar Mirko Kumpare i Celesto M. Cuculić.

Da bi prisilio jedinice 35. divizije da odustanu od učestalih napada na komunikaciju Gospić - Otočac, neprijatelj je 18. oktobra pokušao da ponovo prepadom iznenadi brigadu. Krenuo je iz Gornjeg Babinog Potoka, preko Homoljačkog klanca, na Korita u pravcu Krbavice. Blagovremeno je otkriven njegov pokret, pa su dva bataljona brigade posjela položaje Obijaj - Kosa, istočno od Trnovca. U kraćoj žestokoj borbi neprijatelj je primoran na ubrzano povlačenje prema Gornjem

³⁹⁶ Arhiv VII, k. 1237A, f. 13, dok. 3.

Babinom Potoku. Na mjestu sudara ostavio je šestoricu poginulih, a imao je i veći broj ranjenih. Brigada je imala jednog poginulog i četiri ranjena borca.

U borbi su se posebno istakli: komandir 1. čete 3. bataljona D Mitar Pavlica, Aleksa Tatalović, desetar Riko Blašković, puškomitraljezac Đuro Vujnović, borci Stipe Cuculić, Revolucio Bičić i Bogdan Obradović, vodnik Dane Tojagić i delegat Klemento Dujmović

Druga brigada je 20. oktobra u ranu zoru ponovo izvršila napad na neprijateljeve snage u rejonima Janjče i Čardaka. Drugi, 3. i 4. bataljon, podržani minobacačkom četom, krenuli su energično u napad, nastojeći da, prije intervencije neprijateljevih rezervi iz pravca Gacke i Perušića, razbiju neprijatelja i zauzmu položaje prema Gackoj dolini. Poslije jednosatne borbe oslobodili su selo Janjča i uspjeli da izbiju na željezničku prugu. Jače i dobro utvrđene na položajima jedinice 19. ustaške bojne pružale su žestok otpor u odbrani Čardaka. Intervencijom jačih snaga sa pravca Gacke i Perušića, prisilile su brigadu da se povuče prema Alanu (k. 811) i Ramljanima. Jedinice su se povlačile pod jakim pritiskom neprijatelja i prilično neorganizovano stigle na Alan prije sanitetskog osoblja sa ranjenicima. Štab brigade je energično intervenisao i jedinice su vraćene prema napuštenim položajima, te su time omogućile da se ranjenici bezbedno evakušu. Brigada je toga dana imala trojicu poginulih i 18 ranjenih boraca i starješina. Među poginulima bio je i vodnik Branko Vujnović Medin, rodom iz Vujnovića. Ranjeni su komandir četa Stevo Vujnović, Aleksa Tatalović Zec, komesar čete Andrija Hlača, Andrija Pernar, komandir voda Hugo Gostan, dva komandira vodova, dva delegata i jedan desetar.

U borbi se posebno istakla referent saniteta bataljona Anka Vraneš. Iako je zaostala za jedinicom zbog dvojice teško ranjenih komandira četa, Vujnovića i Tatalovića, nije ih napuštala.³⁹⁸ Ova mlada snažna djevojka je obojicu izvlačila sa položaja. Kao i velika većina sanitetskog osoblja u jedinicama, Anka je svoju dužnost obavljala izuzetno savjesno i u slučajevima kada se nalazila u životnoj opasnosti.

Na vijest o oslobođenju Beograda

Bio je petak 21. oktobra 1944. godine. Druga brigada se zatekla u Krbavici, sa jednim isturenim bataljonom na Vujnovim Glavama. Neko od članova Štaba brigade ili prištapskih jedinica je u večernjim satima preko radio-aparata čuo vijest da su jedinice NOV i POJ, uz sadejstvo sa jedinicama Crvene armije, oslobodile Beograd. Jedan od starješina prištapskih jedinica uzbuđen, izašao je iz kuće i počeo da viče: »Oslobođen je Beograd!« U oduševljenju je opalio nekoliko metaka iz pištolja. Borci iz prištapskih jedinica, koji su se tu zatekli i čuli novost, pucnjavu iz pištolja prihvatili su kao znak za početak opšteg veselja uz vatru iz svih raspoloživih oružja. Tek su starješine, koji su i sami učestvovali u tim svojevrsnim počasnim salvama, uspjeli prekinuti

³⁹⁷ AVII, k. 1237A, f. 16, dok. 3

³⁹⁸ Isto, dok. 4.

vatru. Došlo je do spontanog veselja okupljenog naroda i vojske. Bataljon koji je bio na Vujnovim Glavama, ne znajući o čemu se radi, ocijenio je da je neprijatelj izvršio prepad na Štab brigade i u streljačkom stroju krenuo niz padinu prema zaselku Panikovići, gdje je počela pucnjava. Uz povike »juriš« i rafal iznad sela dao je do znanja napadaču i napadnutim da stiže u pomoć. No, srećom, brzo se razjasnilo o čemu se radi. Ustanoviti ko je prvi započeo pucnjavu iz pištolja, bilo je teško u opštem veselju. Neko je dobacio da su »krive« jedinice koje su oslobodile Beograd. Tako su 2. brigada i narod Krbavice dočekali i proslavili oslobođenje Beograda, sa nadom da će ubrzo biti oslobođeni i drugi krajevi, a među njima i Lika.

Na Velebit u susret Trećoj brigadi

Loše vrijeme u oktobru sa kišom, niskim oblacima i maglom, onemogućavalo je slijetanje savezničkih aviona na improvizovani aerodrom na Krbavskom polju. Time su umnogome bili dovedeni u pitanje snabdijevanje jedinica 35. divizije i evakuacija teških ranjenika. Štab 11. korpusa NOVJ predložio je GŠ NOV i PO Hrvatske da se potrebna odjeća i obuća prebace brodovima sa otoka Visa do oslobođenih dijelova obale u Podvelebitskom kanalu.³⁹⁹ Prijedlog je prihvaćen i dolazak broda najavljen za 23. oktobar. Za prihvatanje opreme i njeno prebacivanje preko Velebita na oslobođeno područje Like, određena je 3. brigada. Na vrijeme je stigla na zakazano mjesto i prihvatila opremu. Preko NO odbora prikupila je izvestan broj tovarnih grla - magarce, mule i ponekog konja, zajedno sa vodičima.

Treću brigadu, opterećenu opremom i tovarnim grlima, mogle su da napadnu neprijateljeve jedinice. Odlučeno je da joj u pomoć krene 2. brigada sa tri bataljona, bez težeg oružja i boraca koji nisu bili u stanju da podnesu dug i naporan pokret. Brigada je krenula na put iz Krbavice 22. oktobra u 16 sati.⁴⁰⁰ U toku noći njena tri bataljona (2, 3. i 4.) prešli su cestu Gospić - Otočac i kosinjski most preko rijeke Like. Kako se u Gornjem Kosinju i Bakovcu nalazila ustaška milicija, a u rejonu Lipovog Polja četnici, brigadna kolona je od mosta krenula stazom preko grebena, prema Velikom Dumanu. Otkrivena od milicije, kolona je usporila kretanje da bi patrole rastjerale grupe neprijatelja koje su sa okolnih visova otvarale vatru. Kod Kosinjskog Ribnika brigada se spustila na put i nastavila pokret prema cesti koja od Krasnog vodi kroz srednji dio Velebita prema jugu. Znajući da na toj marš-ruti nema naselja gdje bi se mogli snabdijeti hranom, borci su u selu Bakovcu konfiskovali stado ovaca, potjerali sa sobom i u rejonu Bovana na Velebitu zanočili.⁴⁰¹

Drugog dana, 24. oktobra, kolona je nastavila pokret u susret 3. brigadi i stigla do Štirovače, poljane u šumi usred Velebita, sa bistrom tekućom vodom. Tu je i prenoćila. Uz desetak velikih vatri kraj vode

³⁹⁹ A VII, k. 569A, f. 46, dok. 30.

⁴⁰⁰ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 88.

⁴⁰¹ Isto, str. 88-89.

borci su okretali ražnjeve sa ovcama iz brigadne »pokretne rezerve«. Nahranjena i odmorena, kolona je narednog dana produžila marš. Uspostavljena je radio-veza sa 3. brigadom pa je dogovoren susret toga dana u Bakovcu, kod Gornjeg Pazarišta. Na mjesto dogovora kolona je stigla oko 12 sati i tu se sastala sa 3. brigadom. Dogovoreno je da brigade sa tovarnim grlima krenu od Bakovca za Kruškicu, tu pređu rijeku Liku, a potom nastave pokret preko komunikacije Gospić - Otočac, sjeverno od Perušića, prema slobodnoj teritoriji. Uslijed višednevnih jakih jesenjih kiša, rijeka Lika je bila nadošla. Kada je kolona noću stigla na njenu lijevu obalu huka vodene mase podivljale rijeke bila je takva da je odmah odbačen svaki pokušaj da se preko nje napravi prelaz.

Nije bilo drugog izlaza, kolona se morala vratiti istim putem za Bakovac. Razmatrajući novonastalu situaciju štabovi brigada dogovorili su se da jedinice prenoće u Bakovcu i da se narednog dana krene prema Kosinju i pređe rijeka Lika preko kosinjskog mosta. Te večeri intendanti su pripremali obilate obroke do posljednje rezerve ovaca i krumpira prikupljenog u selu. Ujutro su premoreni vođači sa tovarnim grlima oslobođeni dalje obaveze. Zahvaljeno im je na vanrednom naporu u prenošenju opreme i oni su krenuli preko Velebita ka svojim selima na obali Podvelebitskog kanala. Oprema koju su nosila tovarna grla, podjeljena je borcima, što će ubuduće uticati na njihovu pokretljivost i izdržljivost.

Kolona je iz Bakovca krenula oko 15 sati stazom preko Dragnuše i u sumrak se spustila u Kosinjski Bakovac. Bataljonu koji je bio u prethodnici kolone predalo se 7 naoružanih milicionara, koji nisu otvarali vatru na kolonu i odmah su pušteni kućama.⁴⁰² U prolasku kroz Gornji Kosinj dvojica boraca su ranjena od ispaljenih metaka sa Kosinjskog Boka (trg. 879). U tom pravcu upućen je jedan vod koji se, nakon određenog vremena, vratio sa 4 zarobljena ustaška milicionara. Razoružani i vezani, tvrdili su da nisu otvarali vatru na kolonu, potvrđujući to svojim podmazanim puškama. Iz prakse se tada znalo da oni koji sa većih rastojanja otvaraju vatru na partizanske jedinice, teško mogu biti živi uhvaćeni. Zato su zarobljeni pušteni kućama.⁴ Sitne čarke sa pripadnicima ustaške milicije usporavale su kretanje kolone, signalizirale njeno prisustvo i nanosile gubitke brigadama.

Druga i 3. brigada izbile su pred most na rijeci Lici u Kosinju, koga je neprijatelj, obaviješten o nailasku kolone, branio vatrom sa zaposjednute suprotne obale u rejonu crkve. Pod zaštitom snažne vatre iz pješadijskog oružja, preko mosta je jurnuo 3. bataljon 2. brigade. Uspio je da iz pokreta odbaci neprijatelja koji se povukao prema Kršu. U jurišu preko mosta poginuo je politički komesar čete u 3. bataljonu Vjenceslav Raguzin, rođen u Punatu na otoku Krku. Bilo je nekoliko ranjenih boraca.⁴⁰⁴ Nastavljajući pokret od Kosinja, kolona je oko 5 sati izbila pred zaposjednutu cestu Gospić - Otočac, južno od Janjče.

TM Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90.

TM Isto, str. 90.

Iz autorove bilježnice

Energični napad 3. i 4. bataljona 2. brigade dočekan je snažnom vatrom iz brojnog automatskog oružja. Pored jedinica koje su ranije zaposjele i pripremile položaje za odbranu, na cesti su se nalazili tenkovi povremeno u pokretu, spremni da intervenišu na ugroženom sektoru odbrane. Tri bataljona su ubačena u napad na sektoru sjevernije prema Janjči, ali na taj pokušaj nije uspio. Brigade su imale jednog poginulog i 6 ranjenih boraca. Bilo je očito da su neprijateljeve jedinice na tom sektoru jake i spremne za odbranu, a da ponovljeni napad sa jačim snagama ne bi uspio, već bi se samo povećao broj poginulih i ranjenih, što bi još više otežalo kretanje kolone. Bataljoni su povučeni iz borbe i kolona je krenula preko Paripovića u rejon Markovića Rudine, planinski kraj između Ličkog Lešća i Donjeg Kosinja, gdje su jedinice prenočile 27/28. oktobra.

Neuspjeh prelaska komunikacije Gospić - Otočac kod Janjce i povratak prema Velebitu sa ranjenicima, otežavali su situaciju. Dugi marševi pod teškom opremom, loše vrijeme, usputne čarke i borbe, povećani broj ranjenika, znatno su umanjili marševsku sposobnost, kao i borbene mogućnosti jedinica. Pošto nije bilo realnih izgleda da se kolona preko ceste probije između Perušića i Lešća, odnosno da to učini bez većih gubitaka, odlučeno je da se postojećim putem prema jugu krene preko Kutareva i Krasnog, središnjim dijelom Velebita, na prelaz između Gospića i Karlobaga. Dužina ove maršrute iznosila je preko 100 km.

Neprijateljeva obavještajna služba raspolagala je podacima o doturu i prenosu opreme i vrlo budno pratila pokrete brigada na Velebitu. Ustaška viša komanda »Velebit«, uz direktno učešće jedinica 392. legionarske divizije, da bi onemogućila prenos opreme i odmogla se nje, odvojila je jake snage sa kojima je zaposjela i obezbjedila kontrolu na sektoru između Gospića i Gacke doline. Pored dvije ustaške bojne iz sastava 4. ustaškog zdruga, na taj sektor prebačen je jedan bataljon 392. legionarske divizije, ojačan sa dvije tenkovske čete.⁴⁰⁵ Ustaše su zaposjele komunikaciju, a od bataljona legije i tenkovskih četa formiran je jak mehanizovani odred koji je predstavljao vrlo pokretnu rezervu za intervenciju na ugroženim pravcima. Za razliku od ustaške obavještajne službe, koja je vrlo dobro funkcionisala, obavještajna služba brigada je podbacila, kako trupna, tako i terenska. Ne raspoložujući sa savremenim sredstvima veze, obavještajna je služba kasnila sa prenosom podataka zainteresovanim komandama.

U jutarnjim satima 28. oktobra kolona je krenula stazom preko Dolaca za Kutarevo. U selima Kutarevo i Krasno, jugoistočno od Senjskog Bila u srcu Velebita, ustaše su bile naoružale domaće ljude koji su obezbjeđivali naselja od ulaska manjih partizanskih jedinica. Dva bataljona, upućena ispred glavne kolone da očiste selo, iz pokreta i uz manji otpor brzo su razbili i djelimično zarobili miliciju i zaplijenili dva teška mitraljeza, puške, municiju i nešto opreme i hrane. Doznajući za pokret jake kolone, milicija se u Krasnom razbježala ne pokušavajući

⁴⁰⁵ Zbornik, tom 5, knj. 35, str. 90, 660.

da spriječi dolazak brigade. Zarobljeni teški mitraljezi »dočkins« sa municijom zatrpani su kraj puta, ispod jedne klade.

Iz Krasnog kolona je krenula šumskom cestom na jug do Apatišanske lugarnice, gdje je prenoćila. Naredna etapa »velebitskog marša« završila se u Crnom Padežu, zapadno od Donjeg Pazarišta.

Po jakoj i hladnoj jesenjoj kiši, kroz gluvu planinu, premorena kolona je stigla do Javorovog Bila, na pola puta između Crnog Padeža i Jadovna. Razmještene pod drvećem već napola opalog lišća, koje u tim uslovima ne predstavlja ni skrovište niti sklonište, jedinice su prenoćile uz vatru koju su jedva održavali dežurni po četama. Umorna i gladna vojska nastavila je slijedećeg dana pokret prema Jadovnu, izložena udarima hladnog vjetra sa susnježicom. To je bila posljednja i najteža etapa na dugom i teškom putu kroz Velebit. Kao da su se i planina i vrijeme urotile protiv duge premorene kolone. Bio je to pokret premorenih, gladnih i promrzlih boraca. Niko u koloni od nekoliko stotina ni riječ da progovori. Odjednom, neko je glasno zapjevao. Više zavijanje nego pjesma narušilo je ubitačnu tišinu. Kroz kolonu je prostrujalo: Opet Tojagić. Komandir voda Dane, od oca Steve Tojagića, rođen u Brvnu kraj Gračaca, bio je poznati jurišnik i bombaš. Bilo je još junaka u 2. brigadi, ali ne i takvih veseljaka i sanjara. Znao je naš Dane da po završetku borbe sa zidina neke popaljene kuće recituje Goranovu »Jamu«, ili pjesme Vladimira Nazora i Skendera Kulenovića. Poginuo je 21. aprila 1945. godine u borbi za oslobođenje Rijeke, kod Klane na koti 566. Spadao je u one omladince koji su znali pokrenuti na juriš streljački stroj i jurišnu grupu, ali i umornoj koloni uliti snagu, produbiti volju koja se pod teretom nevremena i gladi povukla u neki skriveni kutak ljudskog bića.

Kada je kolona stigla u Jadovno, borci su bili toliko premoreni, prokislili i promrzli, da su počeli da se tresu čim je pokret prestao. Trebalo je hitno spriječiti teške posljedice. Odlučeno je da se razvali jedna stara brvnara, pomoćni objekat nekog domaćinstva i da se potpali nekoliko velikih vatri. To su ubrzo uradili fizički spremniji starješine i borci. Bolesni i ranjeni sklonjeni su u obližnje kuće. Vojska, okupljena oko vatri, postepeno se vraćala u život, a intendanti su uspjeli skupiti nešto hrane koja je podijeljena. Nakon predaha od nekoliko sati kolona je oko ponoći 1/2. novembra nastavila pravcem Trnovca ka komunikaciji. Naprijed su upućena dva bataljona koji su postavili osiguranje prema Gospiću i Brušanima. Tako su 2. i 3. brigada prešle cestu i napustile Velebit. Nastavljajući pokret u pravcu Divosela borci su morali do koljena gaziti vodu koja je pokrila polje.

Posljednjeg dana marša prema Jadovnu⁴⁰⁷ 9. ustaška bojna je u rejonu Bužimskog Bila čekala u zasjedi nailazak kolone. Ali, kako se

⁴⁰⁶ U toku marša toga dana, kada je kolona prolazila preko poljane Štirovača gdje je 2. brigada šest dana prije pekla ovce i prenoćila, jedan se borac iz obližnjeg kamenjara vratio noseći pečenu ovčiju plečku zamotanu u koprivu. Kako je onda mesa bilo u izobilju, on je, za svaki slučaj, tu plečku sklonio ispod jedne stijene. Začudenim drugovima odgovorio je da je mogao pretpostaviti kako će se brigada kretati kada je komandant vodi po karti.

Odajući dužnu počast žrtvama fašističkog progona na mnogim stratištima širom naše

kolona dosta sporo kretala, ustaše su od čekanja u zasjedi po izuzetno lošem vremenu, prokisli i promrzli, tako da se, kada se kolona pojavila na šumskom putu, nisu usudile da otvore vatru na nju. Ni ustaše, a ni brigada nisu bili u mogućnosti za napad. Dešavalo se u ratu da se u najkritičnijem momentu, obje strane jednovremeno povuku sa poprišta, bez opaljenog metka. Ustaše su se neprimjetno povukle prema Bužimu, a da brigade nisu ni znale u kakvoj su se situaciji našle.

Time se završila odiseja prenošenja opreme od obale, uzduž i poprijeko Velebita koja je trajala 12 dana, pod izuzetno teškim vremenskim uslovima. Izloženi velikim naporima i nevremenu kakvo zna da bude u to doba godine na planini, borci brigade uspjeli su da ih stojički izdrže.

Druga brigada je u sukobima sa neprijateljem u toku marša imala jednog poginulog i sedam ranjenih boraca.⁴⁰⁸

zemlje u proteklom ratu, Jadovno ne može biti registrovano samo kao usputna stanica, u kojoj je promrzla i premorena kolona partizana zastala, da bi se okrijepila i prikupila snagu za nastavak pokreta. U tom malom ličkom selu na Velebitu, nedaleko, od Gospića, od maja do avgusta 1941. godine, nalazio se ustaški logor za masovno uništavanje zatvorenika - Srba, Jevreja i Cigana. Na tom mjestu, na najsvirepiji način, ustaše su pobili oko 35.000 ljudi, žena i djece. O njihovim stradanjima gospićki slikar Stipe Golać napisao je poemu »Jadovno«, na osnovu autentičnih kazivanja preživjelog logoraša Branka Cetine.

⁴⁰⁸ Iz autorove bilježnice